

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Ірина РЕВАК
Юрій КІРЖЕЦЬКИЙ
Марія КІРЖЕЦЬКА
Степан МЕЛЬНИК

ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Навчальний посібник

Львів – 2019

ББК 65.01я73
УДК 330:34 (075.8)

Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол №3 від 30 жовтня 2019 р.)

Рецензенти:

Т.В. Яворська – доктор економічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка)

Я.Я. Пушак – доктор економічних наук, професор (Львівський державний університет внутрішніх справ)

Вивчення даного посібника забезпечить опанування інструментарію науки «економічна теорія», вивчення ключових концепцій, розкриття методології, набуття теоретичних знань та практичних навиків з основ економічних знань. У навчальному посібнику викладено систематизований курс економічної теорії, який розглядає економічні категорії, закономірності та процеси на рівні мікро- та макроекономіки, а також міжнародних економічних зв'язків, висвітлює загальні проблеми економічного розвитку в тісному взаємозв'язку із практикою ринкової економіки. В доповнення до теоретичної частини посібника розроблено тестові завдання із кожної теми, також в посібнику розміщено рубрику «Приклади розв'язування задач», в якій наведено розв'язки найтипівіших задач з тем, що розглядались. Підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Основи економічної теорії» у закладах вищої освіти (освітній ступінь: бакалавр, галузь знань: 26 «Цивільна безпека»). Для здобувачів вищої освіти усіх форм навчання.

Ревак І.О., Кіржецький Ю.І., Кіржецька М.С., Мельник С.І.
Основи економічної теорії. Навчальний посібник. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. – 191с.

© І.О. Ревак, Ю.І. Кіржецький,
М.С. Кіржецька, С.І. Мельник
© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2019

Зміст

ВСТУП	4
1. ПРЕДМЕТ І МЕТОД ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ. ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА	5
2. ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА ТА ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА	34
3. ОСНОВИ САМОРЕГУЛЮВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ	52
4. ЕКОНОМІЧНІ СУБ'ЄКТИ: ДОМОГОСПОДАРСТВА, ФІРМИ ТА ДЕРЖАВА.....	73
5. СУЧАСНА НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА. ОСНОВНІ МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ	85
6. МАКРОЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА	106
7. РИНОК ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ	126
8. МАКРОЕКОНОМІЧНА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ: ЦИКЛИ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ, БЕЗРОБІТТЯ, ІНФЛЯЦІЯ.....	141
ПРИКЛАДИ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ.....	165
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	175

ВСТУП

Теоретичне осмислення сутності економічних явищ неможливе без використання певного математичного апарату, необхідності опрацювання масиву статистичних даних. Тому значну роль в економічних дослідженнях відіграє моделювання економічних процесів та вивчення особливостей впливу на них тих чи інших чинників. Використання тестів, контрольнорозрахункових вправ дає можливість поглибити знання з економічної теорії.

Мета цієї роботи – допомогти здобувачам вищої освіти оволодіти основами економічної теорії, засвоїти основні поняття і положення цієї науки та навчитися самостійно аналізувати макро- і мікроекономічні проблеми й явища.

Для кращого засвоєння теоретичного матеріалу та активного його використання на практиці автори запропонували тестові завдання та задачі. Кожна тема містить понад двадцять тестових завдань, кожне з яких має одну правильну відповідь та задачі до тем, що мають прикладний характер. Щоб дати правильні відповіді на них, потрібно добре засвоїти відповідний теоретичний матеріал. Наприкінці посібника розміщено рубрику «Приклади розв’язування задач», в якій наведено розв’язки найтипівіших задач з тем навчального курсу.

Матеріал даної роботи допомагає набути навичок самостійної, вдумливої, наполегливої роботи над предметом економічного дослідження.

Сподіваємось, що опанування цього навчального посібника стане першим кроком до вивчення основ економіки та стимулом для проникнення у глибини економічного розвитку.

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ І МЕТОД ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ. ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

1. Предмет економічної теорії. Еволюція уявлень про предмет економічної теорії.
2. Основні функції та методи економічної теорії.
3. Потреби як рушійні сили економічного розвитку. Види потреб. Закон зростання потреб.
4. Економічні ресурси та фактори виробництва.
5. Проблема економічного вибору. Крива виробничих можливостей.

1. Предмет економічної теорії. Еволюція уявлень про предмет економічної теорії.

Економічна теорія входить до системи економічних наук, що вивчають взаємовідносини між людьми, які формуються в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання економічних благ в умовах обмежених ресурсів, а також проблеми ефективного використання ресурсів з метою досягнення максимального задоволення потреб людей.

Предмет економічної теорії є системою економічних взаємовідносин щодо ефективного розподілу ресурсів з метою одержання максимальної кількості корисної продукції для задоволення потреб людей. Саме тому, об'єктом вивчення економічної теорії є товарне виробництво і розвинена ринкова економіка.

До предмету економічної теорії можна віднести дослідження:

- національного багатства і способів його збільшення;
- види діяльності, пов'язані з грошовими угодами між людьми;
- діяльність у сфері виробництва й обміну;
- поведінку людей у процесі виробництва, розподілу і споживання матеріальних благ і послуг за умови обмежених ресурсів;
- рух економічного життя: тенденції зміни цін, виробництва, безробіття;
- вирішення проблем організації споживання і виробництва;

- вибір способу використання обмежених виробничих ресурсів (землі, праці, устаткування, технічних знань) для виробництва різних товарів і розподілу їх між окремими групами суспільства;
- економічні закони, що керують виробництвом, розподілом, обміном і споживанням життєвих благ на різних етапах розвитку людського суспільства;
- щоденну ділова життєдіяльність людей.

На нашу думку до предмета економічної теорії належить вибір суспільством раціональних способів використання обмежених ресурсів для задоволення своїх потреб у товарах і послугах у сучасному і майбутньому. Зважаючи на це, економічна теорія, вивчаючи реальні економічні процеси, сама перебуває у постійному пошуку і розвитку, предмет її дослідження змінюється й уточнюється. Еволюцію уявлень про предмет економічної теорії наведено у табл. 1.1.

Таблиця 1.1.

Еволюція уявлень про предмет економічної теорії

Визначення предмета економічної теорії	Школа (автори)
Вчення про закони функціонування домашнього господарства, домоводства	Давньогрецькі та давньоримські мислителі
Наука про створення, примноження та розподіл багатства нації	Меркантилісти, фізіократи, класична політична школа
Наука про виробничі зв'язки і закони, що управляють виробництвом, розподілом, обміном та споживанням благ на різних етапах розвитку людського суспільства	Марксистки
Сфера індивідуальних і суспільних дій людей, яка пов'язана зі створенням і використанням матеріальних основ добробуту	А.Маршал
Дії індивідів у процесі вибору обмежених ресурсів для виробництва різних товарів та послуг	П.Самуельсон
Діяльність людей за умов обмеженості ресурсів	Е.Долан
Вивчення поведінки людей як зв'язку між метою та обмеженістю ресурсів, що можуть мати альтернативні шляхи застосування	Дж.Робінсон

Ефективне використання обмежених виробничих ресурсів або управління ними з метою досягнення максимального задоволення потреб людини	К.Р.Макконнелл, С.Л.Брю
---	----------------------------

Залежно від рівнів аналізу, науковці та практики економічну теорію поділяють на макроекономіку і мікроекономіку. **Макроекономіка** досліджує економічні явища і процеси на рівні всієї економіки або на рівні її великих структурних підрозділів, сфер. Вона оперує такими узагальненими показниками, як загальний обсяг продукції, валовий внутрішній продукт (ВВП), чистий внутрішній продукт (ЧВП), національний дохід (НД), загальний рівень зайнятості, сукупний попит, сукупний дохід, а також досліджує питання грошового обігу, складові кредитно-банківської системи, інфляцію тощо.

Мікроекономіка аналізує окремі економічні одиниці та оперує поняттями іншого рівня абстракції, такими як галузь, фірма, домогосподарство, використовуючи такі поняття, як виробництво і ціна конкретного товару, чисельність робітників на окремому підприємстві (фірмі), видатки однієї фірми чи сім'ї, попит і пропозиція на окремий товар тощо.

Залежно від функціональної мети можна виділити позитивну та нормативну економічну теорію.

Позитивна економічна теорія ставить за мету всебічне пізнання економічних процесів та явищ, розкриває їхні взаємозв'язки та взаємозалежність, які зумовлюються реальною дійсністю.

Нормативна економічна теорія з'ясовує об'єктивні процеси, дає їм оцінку, робить висновки та розробляє рекомендації щодо вдосконалення економічної системи, переходу її на вищий ступінь розвитку.

2. Основні функції та методи економічної теорії.

У процесі становлення і розвитку економічної теорії як науки були сформовані і її основні функції: **пізнавальна, методологічна, прогностична, виховна, практична.**

Пізнавальна функція. Реалізується через дослідження сутності економічних процесів і явищ, розкриваючи і формулюючи економічні категорії і закони, поглиблюючи знання людей, роз-

ширюючи науковий світогляд, примножуючи інтелектуальний потенціал суспільства та сприяє науковому передбаченню економічного розвитку суспільства.

Методологічна функція полягає в тому, що економічна теорія виступає методологічною базою для цілої системи економічних наук, оскільки розкриває основоположні базові поняття, економічні закони, категорії, принципи господарювання, які реалізуються в усіх галузях і сферах людської діяльності.

Прогностична функція економічної теорії виявляється у розробці наукових основ передбачення перспектив соціально-економічного розвитку в майбутньому. По суті, вона зводиться до розробки прогнозів довгострокових програм розвитку суспільного виробництва з урахуванням майбутніх ресурсів та можливих кінцевих результатів.

Виховна функція полягає у формуванні в громадян економічної культури, логіки сучасного економічного мислення.

Практична функція економічної теорії зводиться до наукового обґрунтування економічної політики держави, розробки рекомендацій щодо застосування принципів і методів раціонального господарювання.

Економічна політика – це цілісна система заходів держави, які спрямовані на розвиток національної економіки в інтересах усіх соціальних груп суспільства, вона має визнати оптимальні варіанти вирішення економічних проблем.

Між економічною теорією і практикою існує тісний взаємозв'язок (рис.1.1.).

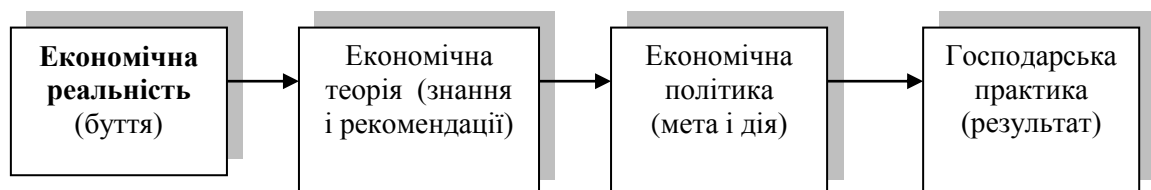

Рис. 1.1. Взаємозв'язок економічної теорії і господарської практики

Методи економічної теорії

Метод економічної теорії – це сукупність прийомів, засобів і принципів, за допомогою яких досліджуються категорії і закони функціонування та розвитку економічних систем.

Економічна теорія застосовує *загальнонаукові*, і *специфічні* методи пізнання економічних явищ і процесів. До основних методів економічної науки можна віднести діалектику, метод наукової абстракції, індукцію і дедукцію, аналіз і синтез, економічний експеримент, економічне моделювання, історичний і логічний методи, статистичний, математичний, порівняльний, графічний, системний, функціональний та інші прийоми аналізу.

Діалектика є загальним для усіх наук методом пізнання, зокрема, й для економічної теорії. Даний метод ґрунтується на використанні законів і принципів філософії, та передбачає пізнання економічних явищ і процесів досліджуючи зв'язки та взаємозалежності, у стані безперервного розвитку.

Наукова абстракція є методом поглибленого пізнання реальних економічних процесів шляхом виокремлення основних, найсуттєвіших ознак сторін певного явища, очищених (абстрагованих) від усього випадкового, неістотного. Результатами застосування методу наукової абстракції є формування понять, економічних категорій, виявлення і формування законів.

Аналіз і синтез як метод дослідження застосовується в єдності двох його складових. При *аналізі* об'єкт дослідження сепарується на складові частини, кожна з яких вивчається окремо; при *синтезі* відбувається об'єднання різних елементів, сторін об'єкта в єдине ціле з урахуванням взаємозв'язків між ними.

Індукція і дедукція. Індукція – це метод пізнання від окремого до загального, від знання нижчого ступеня до знання вищого ступеня. Дедукція – метод пізнання від загального до одиничного. Метод індукції і дедукції забезпечує діалектичний зв'язок одиничного, особливого і всезагального.

Економічне моделювання – це формалізований опис економічних процесів і явищ (за допомогою математики й економетрики), структура якого абстрактно відтворює реальну картину економічного життя. Економічна модель дає можливість наочно і ґрунтовно дослідити основні риси й закономірності розвитку ре-

льного об'єкта пізнання. Економічні моделі представляють у математичній, табличній і графічній формах.

Економічний експеримент – штучне відтворення економічних процесів і явищ з метою їх вивчення (за оптимально сприятливих умов) та подальшого практичного впровадження. Економічний експеримент дає змогу на практиці перевірити обґрунтованість наукових гіпотез і рекомендацій, щоб попередити помилки і провали в економічній політиці держави.

3. Економічні потреби як рушійні сили економічного розвитку та їх види.

Основною проблемою сучасної економіки є безмежність людських потреб за обмеженості ресурсів, що можуть бути використані для їх задоволення.

Одним із базових економічних законів є об'єктивний економічний закон зростання потреб. Цей закон передбачає існування процесу задоволення певних потреб на основі розвитку суспільного виробництва та є одночасно процесом виникнення нових потреб, що вимагають свого задоволення.

Закон зростання потреб є законом, що виражає внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки між розвитком продуктивних сил, з одного боку, і досягнутим рівнем задоволення потреб, а також зростанням потреб суспільства – з іншого.

Зростаючі потреби виступають як рушійні сили економічного розвитку суспільства.

В сучасній економічній літературі, **потребу розглядають як відчуття нестачі чого-небудь, або бажання отримання речі чи послуги**, за допомогою яких можна позбутися цього відчуття.

Основні види потреб.

Матеріальні потреби – це бажання людей використовувати різні товари й послуги, які приносять їм користь.

Економічні потреби – це необхідність життєвих благ, бажання володіти ними і використовувати за призначенням.

Особисті економічні потреби:

- **фізіологічні** - продукти харчування, одяг, взуття, житло, товари першої необхідності;
- **інтелектуальні (духовні)** – здобування освіти, підвищення кваліфікації, культурний відпочинок, предмети і послуги культурного призначення;
- **соціальні** – охорона здоров'я, житлово-побутові умови, транспорт, зв'язок, соціальна інфраструктура, умови праці.

Залежно від характеру виникнення потреби поділяють на:

- 1) *біологічні* – потреби в повітрі, воді, їжі, теплі, безпеці;
- 2) *суспільні* – бажання належати до певного кола людей, бути визнаним, користуватися повагою;
- 3) потреби, *породжені розвитком цивілізації* – сучасне медичне обслуговування, транспортні послуги, мобільний зв'язок, розваги тощо.

Залежно від засобів, що забезпечують задоволення потреб, потреби поділяють на:

- 1) *матеріальні* – одяг, взуття, їжа, житло, автомобілі;
- 2) *нематеріальні* – послуги освіти, медицини, культури, транспорту, зв'язку, юридичних, консультаційних послуг.

За способом задоволення потреби поділяють на:

- *індивідуальні* – задовольняються одноосібно;
- *групові або колективні* – задовольняються спільно, наприклад, потреби в громадському порядку, безпеці, чистоту докільлі тощо.

За нагальністю задоволення потреби поділяються на:

- *елементарні* – задовольняються предметами першої необхідності;
- *вишукані* – задовольняються предметами розкоші (парфуми, коштовні прикраси, дорогоцінні камені).

За суб'єктами потреби можна класифікують за двома способами.

Згідно з першим із них потреби поділяють на індивідуальні, колективні та суспільні. Носієм *індивідуальних* потреб виступає окрема людина (індивід), яка відчуває необхідність в отриманні їжі, одягу, житла, інформації, уваги збоку оточуючих. *Колективні* потреби виникають за умови спільних інтересів у певної групи осіб: потреби в отриманні прибутку від спільної економічної діяльності, потреби у перемозі на виборах певної політичної партії, або потреба у завоюванні першого місця у змаганнях в командних видах спорту. *Суспільні* потреби – це потреби у забезпеченні національної безпеки країни (потреба у збройних силах, органах внутрішніх справ тощо), у розробці та втіленні у життя економічних та соціальних програм розвитку суспільства.

Інший спосіб класифікації потреб за *суб'єктами передбачає їх групування в контексті суб'єктів економічної діяльності*: потреби домогосподарства, підприємства та держави. Домогосподарства (які виступають постачальниками ресурсів для підприємств та держави і споживачами результатів виробництва) мають потреби у вигідних умовах використання власних ресурсів, у наявності вибору матеріальних і нематеріальних благ і послуг, якими вони користуються. Для підприємств, як суб'єктів економічної діяльності, найбільш важливими потребами є потреби: зниження витрат на виробництво продукції, підвищення продуктивності праці робітників основного виробництва, кваліфікованого керівництва та інші. До економічних потреб держави відносяться потреби: у стабільному економічному зростанні, утриманні інфляції та безробіття на безпечному рівні, збалансованому державному бюджеті, наповнення якого забезпечується продуманою податковою політикою і дозволяє державі в повному обсязі фінансувати її економічні програми.

Класифікація економічних потреб за об'єктами передбачає їх поділ на *фізіологічні* і *духовні*. Фізіологічні потреби породжуються необхідністю виживання людини як біологічної істоти. До духовних потреб відносяться потреби у спілкуванні, отриманні знань, мистецтві, творчості.

Усі фізіологічні та духовні потреби можна поділити на першочергові та другорядні. *Першочергові* – це потреби, без задоволення яких людина взагалі не може існувати. Це, в першу чергу, мінімальні фізіологічні потреби, що стосуються необхідної

кількості їжі для активної життєдіяльності людини, а також, потреби у одязі, житлі для захисту її здоров'я. *Другорядними* є ці потреби, що виникають як продовження і розвиток першочергових потреб.

Існують й інші способи класифікації потреб. Однією з найбільш поширених в економічній літературі є класифікація потреб за системою відомого американського вченого **А. Маслоу**. У так званій піраміді потреб Маслоу вони розташовані за ступенем необхідності (нагальності) їх задоволення. В основі цієї піраміди перебувають *фізіологічні потреби* (голод, спрага, одяг, житло). Далі *потреби у безпеці та захисті* (надійність доходів, гарантії працевлаштування, особиста безпека, екологічні умови). Наступний рівень відведено *соціальним потребам* (спілкування, любов, взаєморозуміння). Четвертий рівень – *потреби у повазі* (самоповага, визнання з боку оточуючих, суспільно значимий статус). Пік піраміди, відведено потребам у *самовираженні* (саморозвиток та само реалізація у творчій праці, мистецтві).

Однією із найважливіших функцій економіки правоохоронних органів є вивчення **правоохоронних потреб** для забезпечення виконання завдань, які стоять перед цією системою.

За своєю суттю **правоохоронні потреби є сукупністю економічних потреб зумовлених необхідністю всебічного забезпечення захисту інтересів суспільства від протиправних проявів.**

4. Економічні ресурси та фактори виробництва

Ще у XVIII сторіччі *А. Сміт* зазначив, що основою багатства народів є "земля" та "праця", які виступають основоположниками благ, що створюються у процесі виробництва. На думку *У. Петті*: "Праця – батько багатства, земля – його мати". Ідея про необхідність поєднання *матеріального* (речового) та *людського* (особистого) чинників виробництва для створення продуктів та послуг, що задовольняють людські потреби, залишається в *основі класифікації економічних ресурсів і до сьогодні*.

З точки зору сучасної економічної науки, **економічні ресурси – це усі природні, людські та вироблені людиною ресурси, що використовуються для виробництва товарів та послуг.**

До складу *матеріальних ресурсів* належать "земля" і "капітал".

Земля, у даному випадку, це не лише земельні ділянки, що придатні для використання у сільськогосподарському виробництві. Цю категорію слід тлумачити ширше і розуміти як усі природні ресурси ("даровані природою блага"). Сюди відносять ліси, родовища мінералів, нафти та газу, водні та інші ресурси не створені людською працею.

Капітал (або інвестиційні ресурси) – усі виготовлені засоби виробництва, тобто усі види інструментів, машин, устаткування, фабрично-заводські, складські, транспортні засоби і збутова мережа, що використовується у виробництві товарів та послуг і просуванні їх до споживача. Капітал поділяють на виробничий і грошовий.

Виробничий капітал називають інвестиційним ресурсом через те, що його виникнення пов'язане з інвестиціями – перетворенням грошового капіталу у реально діючі матеріальні засоби виробництва. *Грошовий капітал*, сам по собі, **не є економічним ресурсом**. Гроші не беруть безпосередньої участі у виробництві матеріальних благ та послуг, але їх наявність є необхідною передумовою зростання реального капіталу в умовах сучасної економіки.

Безпосереднім чинником процесу виробництва виступають *людські ресурси*: праця та підприємницькі здібності.

Праця – це усі фізичні та розумові здібності людей, які застосовуються у виробництві товарів і послуг (за винятком підприємницьких здібностей).

Праця є одним з найважливіших економічних ресурсів, без якого земля і капітал залишаються не придатними для задоволення суспільних потреб, перебуваючи у ролі необхідних, але не достатніх чинників процесу суспільного виробництва.

Підприємницькі здібності – це особливий людський ресурс, що є необхідним в умовах ринкової економіки для з'єднання усіх інших ресурсів (землі, капіталу і праці) у єдиному процесі виробництва товарів і послуг.

Підприємці організовують процес виробництва благ і послуг на свій страх і ризик займаючись поєднанням матеріальних та

людських ресурсів для створення необхідної суспільству продукції.

Підприємець як суб'єкт підприємницької діяльності виконує чотири функції:

По-перше, організовує єднання ресурсів землі, праці, капіталу в єдиний процес виробництва товарів і послуг.

По-друге, ухвалює рішення у процесі ведення бізнесу.

По-третє, є новатором, який намагається запровадити у виробництво нові продукти чи нові виробничі технології.

По-четверте, є людиною, яка ризикує.

В економічній літературі доволі часто зустрічається й ***інша класифікація економічних ресурсів***. Так, основою процесу виробництва матеріальних благ та послуг вважають продуктивні сили суспільства, що розвиваються у взаємодії із відповідними виробничими взаємозв'язками. До складу ***продуктивних сил*** включають три основних фактора: ***робочу силу, предмети праці, засоби праці***.

Робоча сила є сукупністю фізичних і розумових здібностей людини, які вона застосовує у процесі виробництва.

Предмети праці – це природні ресурси та сировина (напівфабрикати), на які спрямована праця та дія предметів праці: машини, устаткування, фабричні приміщення, промислова інфраструктура з метою їх переробки на кінцеву продукцію в процесі суспільного виробництва.

Засоби праці – речі або їх комплекс, за допомогою яких виробляються життєві блага, тобто це інструменти і обладнання, машини і устаткування, земля і дороги, виробничі будівлі і споруди, знаряддя тощо.

Предмети та засоби праці називаються ***засобами виробництва*** і представляють собою речовий чинник процесу суспільного виробництва. Саме ж виробництво не є простим механічним поєднанням певних елементів, а є складною системою взаємодії цих елементів через технологію та організацію виробництва.

Технологія виражає взаємодію основних факторів виробництва, способи впливу людини на предмети праці. Одночасно із зміною технології змінюється й ***організація виробництва***, яка

забезпечує взаємодію, узгодженість усіх залучених до виробництва факторів, взаємодію зайнятих у виробництві людей.

З розвитком виробництва змінюються фактори виробництва, характер їх взаємодії, а також зростає значення *енергії й інформації*.

В умовах науково-технічної революції неодмінним фактором виробництва стала інформація; неухильно зростає значення *виробничої* (транспорт, зв'язок, інформаційне забезпечення тощо), а також *соціальної* (освіта, охорона здоров'я, громадське харчування тощо) *інфраструктури*.

5. Проблема економічного вибору. Крива виробничих можливостей.

Суспільство не здатне виробити такий обсяг товарів і послуг, який би задовольнив бажання кожного індивідуума. Пояснюється це тим, що наші потреби практично безмежні, а ресурси кількісно обмежені. Суспільство може впливати на ступінь невідповідності між потребами і ресурсами, домагатися підвищувати рівень задоволеності потреб з наявних ресурсів шляхом підвищення ефективності функціонування національної економіки.

Ефективність економіки характеризує зв'язок між кількістю ресурсів, витрачених у процесі виробництва, і кількістю товарів і послуг, отриманих у результаті використання цих ресурсів.

Ефективне використання ресурсів передбачає:

а) повну зайнятість ресурсів; б) повний обсяг виробництва.

Повна зайнятість ресурсів — це використання усіх придатних для виробництва ресурсів. Тобто, у національній економіці не повинно бути підприємств або капітального устаткування, що простоюють, землі, яка не обробляється, працівників, які вимушено залишаються без роботи.

Повний обсяг виробництва означає, що ресурси треба розподіляти ефективно, тобто ресурси, які застосовуються, треба використовувати таким чином, щоб вони робили найцінніший внесок у загальний обсяг продукції. Повний обсяг виробництва передбачає також застосування найкращих, найпередовіших із наявних технологій.

Оскільки ресурси обмежені, економіка повної зайнятості і повного обсягу виробництва не може забезпечити необмежений

випуск товарів і послуг. Більше того, **необхідно приймати рішення, які товари і послуги необхідно примножувати, а від яких слід відмовлятися.** При цьому треба керуватися припущеннями, що :

- 1) економіка функціонує в умовах повної зайнятості і досягає повного обсягу виробництва;
- 2) існує незмінна кількість ресурсів (за кількістю та якістю);
- 3) існує стала технологія виробництва, тобто вона постійна, в ході аналізу не змінюється;
- 4) виробляється лише два продукти.

Розглянемо приклад, припускаємо, що наша економіка виготовляє лише два товари (устаткування і кондитерські вироби).

Можливі варіанти виробництва устаткування та кондитерських виробів за умов повного використання ресурсів (гіпотетичні дані) (табл.1.2).

Таблиця 1.2

Вихідні дані

Вид продукту	Виробничі альтернативи				
	А	В	С	Д	Е
Верстати (тис. шт.)	10	9	7	4	0
Кондитерські вироби (тис. т.)	0	1	2	3	4

Наведені у таблиці 1.2. дані дозволяють зробити висновок про те, що в кожний конкретний момент часу економіка повного обсягу виробництва повинна поступитися частиною одного продукту, щоб отримати більше іншого продукту. Одночасне збільшення обсягу виробництва обох видів альтернативної продукції неможливе через обмежену кількість ресурсів, що можуть бути використані за даних обставин. Ще більш наочно це можна побачити, побудувавши графік кривої виробничих можливостей на основі даних таблиці 1.2. (рис. 1). Побудована крива показує межі виробничих можливостей суспільства в даний період часу. Кожна точка на цій кривій відповідає максимально можливому обсягу виробництва устаткування та кондитерських виробів у їх певному співвідношенні. *Будь-яка точка за межами кривої виробничих можливостей (праворуч від лінії АЕ) є **недосяжною*** при фіксованій кількості ресурсів, що використовуються, та не-

змінних технологіях виробництва. З іншого боку, *будь-яка точка в межах даної кривої* (ліворуч від лінії АЕ) вказує *на неефективне* використання наявних ресурсів і, як наслідок, неповний обсяг виробництва.

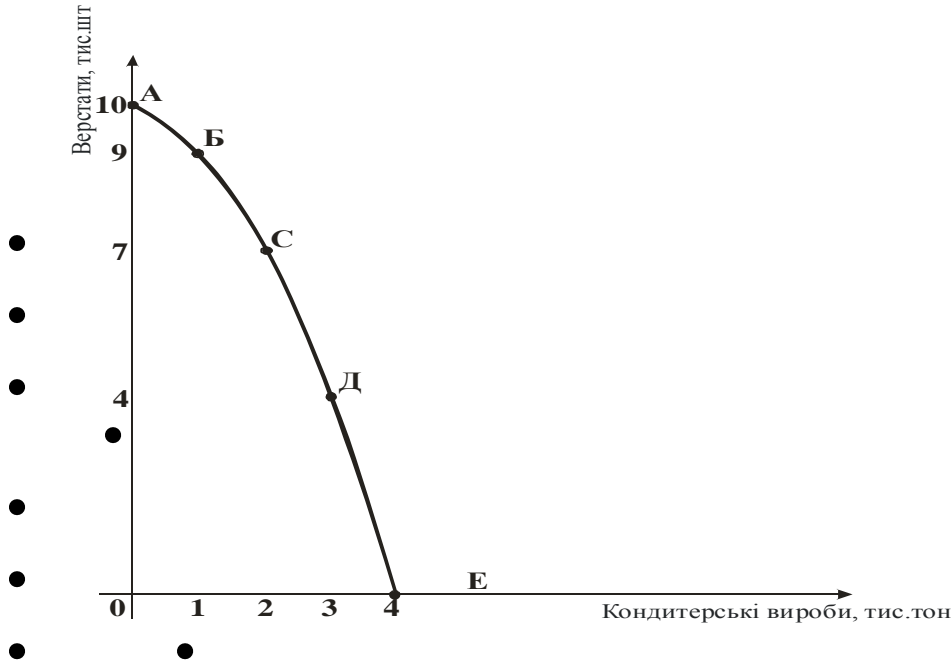

Рис. 1.1. Крива виробничих можливостей (крива трансформації)

Крива виробничих можливостей є *опуклою* лінією, а не *прямою*. Це пов'язано з дією закону зростання альтернативної вартості.

Альтернативна вартість – це кількість іншого продукту, від якої відмовилися, щоб отримати деяку кількість певного продукту.

Крива виробничих можливостей виражає такі суттєві обставини:

- 1) економіка повної зайнятості для збільшення виробництва одного товару завжди повинна скорочувати виробництво якогось іншого товару;
- 2) процес заміщення є законом функціонування економіки повної зайнятості;
- 3) крива трансформації відображає вибір суспільства, щодо виробництва певної групи товарів.

- 1.1. В основі предмету економічної теорії лежать:
- а) гроші і ціни;
 - б) потреби і ресурси;
 - в) відносини між людьми під час виробництва;
 - г) правильна відповідь відсутня.
- 1.2. Визначення, яке найбільш точно передає сутність предмета економічної теорії:
- а) наука про суспільство на різних стадіях його розвитку;
 - б) наука про відносини у суспільстві щодо раціонального використання обмежених ресурсів;
 - в) наука про управління підприємствами для досягнення максимального прибутку;
 - г) наука про вибір ефективної державної політики.
- 1.3. Економічна теорія вивчає:
- а) національне багатство і способи його збільшення;
 - б) діяльність у сфері виробництва й обміну;
 - в) поведінку людей під час виробництва, розподілу і споживання матеріальних благ і послуг за умови обмежених ресурсів;
 - г) усі відповіді правильні.
- 1.4. Економічна теорія виконує функцію:
- а) світоглядну;
 - б) теоретико-пізнавальну;
 - в) методологічну;
 - г) усі відповіді правильні.
- 1.5. Наука, яка досліджує національну економіку в цілому та оперує агрегатними показниками, називається:
- а) макроекономікою;
 - б) мікроекономікою;
 - в) політекономією;
 - г) правильна відповідь відсутня.
- 1.6. Наука, що вивчає окремі економічні одиниці, оперує поняттями «фірма», «домогосподарство», «галузь», називається:

- а) мікроекономікою;
- б) макроекономікою;
- в) маркетингом;
- г) правильна відповідь відсутня.

1.7. Метод економічної науки, який полягає у виділенні важливої, головної інформації від другорядної, випадкової називається методом:

- а) наукової абстракції;
- б) моделювання;
- в) індукції;
- г) правильна відповідь відсутня.

1.8. Рух від одиничного до загального, від фактів до теорій – це:

- а) індукція;
- б) дедукція;
- в) наукова абстракція;
- г) правильна відповідь відсутня.

1.9. Рух від загального до одиничного, від теорій до фактів – це:

- а) індукція;
- б) дедукція;
- в) наукова абстракція;
- г) правильна відповідь відсутня.

1.10. Формулювання економічних понять і категорій, принципів та теорій у ході систематизації та узагальнення фактів називають:

- а) економічним аналізом;
- б) дедукцією;
- в) науковою абстракцією;
- г) правильна відповідь відсутня.

1.11. Науково обґрунтоване припущення, сформульоване на основі логіки та інтуїції, що вимагає підтвердження та перевірки на практиці:

- а) гіпотеза;

- б) теорія;
- в) закон;
- г) правильна відповідь відсутня.

1.12. Наука, що базується на фактах, називається:

- а) описовою;
- б) емпіричною;
- в) теоретичною;
- г) правильна відповідь відсутня.

1.13. Джерелом отримання фактів в процесі економічного дослідження є:

- а) спостереження;
- б) вивчення даних економічної історії;
- в) статистичні та бухгалтерські дані;
- г) усі відповіді правильні.

1.14. В економічній науці використовують методи:

- а) порівняння;
- б) експерименту;
- в) математичного моделювання;
- г) усі відповіді правильні.

1.15. Метод економічної науки, який базується на умовному, спрощеному відображенні економічної дійсності опосередковано, тобто через вивчення інших, доступних для дослідження об'єктів, називається методом:

- а) наукової абстракції;
- б) моделювання;
- в) дедукції;
- г) правильна відповідь відсутня.

1.16. Економічна категорія – це:

- а) поняття, що відбиває сутнісний бік економічного явища;
- б) поняття, занесене до економічної енциклопедії;

- в) слово іноземного походження, що характеризує той або інший стан економіки;
- г) слово, що використовується в економічній науці.

1.17. Стійкі, сутнісні, постійно повторювані зв'язки між економічними явищами – це:

- а) поняття;
- б) економічні категорії;
- в) економічні закони;
- г) економічна політика.

1.18. Правильно визначені економічні закони встановлюють:

- а) лише досить приблизний хід економічних подій;
- б) найбільш правильний хід економічних подій;
- в) єдино можливий хід економічних подій;
- г) не характеризують можливого розвитку економічних подій.

1.19. До особливостей економічних законів (порівняно із законами природи) не можна віднести:

- а) меншу міру суворості і точності;
- б) встановлення найімовірнішого характеру зв'язків;
- в) порівняно більшу історичну рухомість (змінюваність);
- г) нетиповість зв'язку, який встановлюється.

1.20. Економічна політика – це:

- а) заходи, спрямовані на вирішення економічних проблем;
- б) конкуренція різних економічних ідей;
- в) здатність управляти економічними процесами;
- г) здатність приймати ефективні господарські рішення.

1.21. Економічні закони відрізняються від законів природи тим, що вони:

- а) об'єктивні;
- б) суб'єктивні;
- в) діють лише у людському суспільстві;
- г) не можуть мати формалізованого вираження.

1.22. Прикладом теоретичного економічного закону є:

- а) закон спадної віддачі;
- б) закон попиту;
- в) закон рівноваги між попитом і пропозицією на досконало конкурентному ринку;
- г) правильна відповідь відсутня.

1.23. Термін, який означає узагальнення або виявлення закономірностей у поведінці індивідів та інститутів:

- а) принцип;
- б) закон;
- в) теорія;
- г) усі відповіді правильні.

1.24. Сталі причинно-наслідкові зв'язки між економічними явищами відображає:

- а) економічний закон;
- б) економічна категорія;
- в) економічна модель;
- г) правильна відповідь відсутня.

1.25. Економічне сприйняття ґрунтується на:

- а) обмеженості благ;
- б) раціональній поведінці;
- в) порівнянні вигод і витрат;
- г) усі відповіді правильні.

1.26. До основних економічних цілей суспільства неможливо віднести:

- а) досягнення економічного зростання;
- б) досягнення стабільного рівня цін;
- в) забезпечення зайнятості;
- г) підвищення рентабельності підприємства.

1.27. До економічних ресурсів належать:

- а) земля, праця, споживчі блага, капітал;

- б) гроші, земля, праця, підприємницькі здібності;
- в) земля, праця, капітал, підприємницькі здібності;
- г) праця, споживчі блага, капітал, корисні копалини.

1.28. Підприємницькі здібності – це:

- а) здатність організувати економічні сили в єдиний процес виробництва;
- б) здатність залучати необхідний фізичний капітал для виробництва будь-яких товарів;
- в) розуміння технології виробництва, здатність її вдосконалювати;
- г) можливість виробляти економічні блага.

1.29. Фізичний капітал – це:

- а) гроші та створені засоби праці;
- б) гроші;
- в) природні ресурси;
- г) створені засоби праці.

1.30. Усвідомлення потреби означає появу:

- а) стимулу;
- б) дії;
- в) інтересу;
- г) нової потреби.

1.31. До основних тенденцій, що обумовлюють зміну потреб, не можуть бути віднесені:

- а) скорочення асортименту потреб;
- б) збільшення обсягів споживання товарів і послуг;
- в) зміна співвідношення потреб;
- г) правильна відповідь відсутня.

1.32. В основі піраміди Маслоу є потреби:

- а) у самореалізації;
- б) фізіологічні;
- в) у визнанні;
- г) у безпеці та захисті.

- 1.33. Форма кривої виробничих можливостей зумовлена:
- а) законом зростання альтернативної вартості;
 - б) законом пропозиції;
 - в) законом зростання потреб людей;
 - г) законом попиту.
- 1.34. Ефективна національна економіка передбачає:
- а) повне залучення ресурсів;
 - б) повний обсяг виробництва;
 - в) виготовлення кожного продукту з найнижчими витратами виробництва;
 - г) усе перелічене.
- 1.35. Виробництвом називають діяльність:
- а) в процесі якої використовуються товари і послуги;
 - б) що забезпечує перерозподіл товарів і послуг;
 - в) що створює товари і послуги;
 - г) уряду, спрямовану на підтримання неприбуткових підприємств;
- 1.36. Із наведеного не стосується характеристики потреб:
- а) потреба – це нужда, яка отримала конкретне оформлення;
 - б) потреби людей безмежні у довгому періоді;
 - в) потреба – це бажання мати більше і кращі їжу, одяг, житло тощо;
 - г) усе перелічене.
- 1.37. Матеріальні потреби – це:
- а) бажання людей мати визнання;
 - б) бажання споживачів придбати і використати товари і послуги, які є для них корисними;
 - в) бажання людей, щоб їх поважали і любили;
 - г) усі відповіді правильні.
- 1.38. До природних ресурсів виробництва не належать:
- а) обладнання;
 - б) водні ресурси;

- в) корисні копалини;
- г) земля, ліси.

1.39. Із перелічених властивостей не характерна для ресурсів:

- а) обмеженість;
- б) безмежність;
- в) корисність;
- г) вичерпність.

1.40. Земля, капітал, праця – базова класифікація факторів виробництва. Чи можна віднести до капіталу:

- а) гроші, акції, облігації;
- б) лише акції й облігації;
- в) гроші й акції, але не облігації;
- г) ні гроші, ні облігації не є капіталом.

1.41. Лінія виробничих можливостей показує:

- а) точні кількості двох товарів, які економіка планує виробляти;
- б) кращу з можливих комбінацій двох товарів;
- в) альтернативну комбінацію товарів за наявності даної кількості ресурсів;
- г) час, коли вступає в дію закон спадної продуктивності факторів виробництва.

1.42. Альтернативні витрати нового спортивного майданчика – це:

- а) оплата охорони та іншого персоналу;
- б) вартість будівництва спортивного майданчика в наступному році;
- в) зміна реальної ставки податку, що виплачується з доходів спортивного майданчика;
- г) ціна інших товарів і послуг, виробництвом яких жертвують задля будівництва цього спортивного майданчика.

1.43. Виробнича ефективність означає, що:

- а) потрібні товари і послуги виробляються з найнижчими витратами;
- б) ресурси використовуються для виробництва найпотрібніших для суспільства товарів і послуг;

- в) граничні вигоди дорівнюють граничним витратам;
- г) усі відповіді неправильні.

1.44. До факторів екстенсивного зростання належать:

- а) нарощування виробництва товарів і послуг;
- б) збільшення чисельності робочої сили;
- в) зростання обсягу інвестицій;
- г) усе перелічене.

1.45. Економічне зростання суспільного виробництва у цілому в сучасних умовах може відбуватися:

- а) виключно за рахунок екстенсивних факторів;
- б) лише за рахунок інтенсивних факторів;
- в) при певному поєднанні екстенсивних та інтенсивних факторів;
- г) правильна відповідь відсутня.

1.46. До факторів інтенсивного зростання належать:

- а) підвищення кваліфікації працівників;
- б) застосування нових машин і обладнання;
- в) збільшення чисельності робочої сили;
- г) правильна відповідь а) і б).

Задача 1

Нижче наведено таблицю виробничих можливостей випуску військової продукції та продукції цивільного призначення:

Вид продукту	Виробничі альтернативи, тис. одиниць				
	A	B	C	D	E
Автомобілі	0	3	6	9	12
Ракети	20	18	14	8	0

а) зобразіть ці дані графічно. На якому конкретному припущенні ґрунтується крива виробничих можливостей?;

б) якщо економіка перебуває в точці С, то яка буде вартість виробництва однієї додаткової одиниці автомобілів або додаткової одиниці ракет? Поясніть, як ця крива відображає закон зростання альтернативної вартості;

в) охарактеризуйте точку на кривій виробничих можливостей.

Задача 2

Перед вами таблиця виробничих можливостей випуску військової та цивільної продукції.

Вид продукту	Виробничі альтернативи				
Цивільні літаки	0	30	60	90	120
Військові літаки	80	60	40	20	0

Побудуйте на основі цих даних криву виробничих можливостей. Що показують точки на кривій? Як відображається на кривій закон зростання витрат? Що показує і виражає точка всередині кривої? За межами кривої? Як зміниться крива виробничих можливостей внаслідок:

- збільшення кількості залучених ресурсів?;
- удосконалення технології виробництва?

Задача 3

Припустимо, що фірма вважає свій прибуток максимальним, коли вона виготовляє продукт А на суму 100 гривень. Нехай при кожній із вказаних в таблиці технологій фірма випускає бажаний обсяг продукції:

Ресурс	Ціна за одиницю, грн.	Технологія № 1	Технологія №2	Технологія №3
Праця	3	5	2	3
Земля	4	2	4	2
Капітал	2	2	4	5
Підприємницькі здібності	2	4	2	4

а) яку технологію обере фірма за даних цін на ресурси? Чому?;

б) припустимо, що створена нова технологія № 4. Вона потребує використання двох одиниць праці, двох одиниць землі, шести одиниць капіталу і трьох одиниць підприємницьких здібностей. При даних у таблиці цінах на ресурси чи застосовує фірма технологію № 4? Обґрунтуйте свою відповідь;

в) припустимо, що збільшення пропозиції робочої сили викличе зниження ціни одиниці праці до 1,5 гривні, а ціни на всі решта ресурси залишаться незмінними. Яку технологію вибере тепер виробник? Чому?

Задача 4

Перед Вами таблиця альтернативних варіантів виробництва при повній зайнятості ресурсів:

Виробництво	Альтернативи набору ресурсів				
	А	В	С	Д	Е
Верстати	60	55	45	30	0
Телевізори	0	10	20	30	40

- побудуйте криву виробничих можливостей;
- що означає кожна точка на цій кривій?;
- що означає точка К, яка знаходиться поза кривою (вправо від неї)?;
- що означає точка М, яка знаходиться під кривою (вліво від неї)?

Задача 5

Ринкова ціна на товар визначає, що нормальними є витрати на рівні 100 одиниць. Яку технологію змушений обрати виробник під натиском ринку?

Ресурс	Ціна одиниці ресурсу	Одиниці ресурсів у разі застосування технологій		
		№ 1	№ 2	№ 3
Земля	3	6	4	5
Праця	4	10	8	15
Капітал	3	12	10	9
Здатність до підприємництва	4	1	2	1

Задача 6

Нижче наведено таблицю виробничих можливостей:

Вид продукту	Виробничі альтернативи, тис. одиниць				
	А	В	С	Д	Е

Автомобілі	0	6	9	12	15
Ракети	25	23	19	13	0

а) зобразіть ці дані графічно. На якому конкретному припущенні ґрунтується крива виробничих можливостей?;

б) порахуйте альтернативну вартість для автомобілів та ракет.

Задача 7

Припустимо, що фірма вважає свій прибуток максимальним, коли вона виготовляє продукт А на суму 100 гривень. Нехай при кожній із вказаних в таблиці технологій фірма випускає бажаний обсяг продукції:

Ресурс	Ціна за од., грн.	Тех. № 1	Тех. №2	Тех. №3
Праця	3	4	3	4
Земля	4	5	6	3
Капітал	2	3	5	6
Підприємницькі здібності	2	3	3	5

а) яку технологію обере фірма за даних цін на ресурси? Чому?;

Задача 8

Нижче наведено таблицю виробничих можливостей:

Виробництво	Альтернативи набору ресурсів				
	А	В	С	Д	Е
Верстати	90	85	75	60	0
Телевізори	0	20	30	40	50

а) побудуйте криву виробничих можливостей;

б) порахуйте альтернативну вартість для верстатів та телевізорів;

в) що означає точка К, яка знаходиться поза кривою (вправо від неї)?;

г) що означає точка М, яка знаходиться під кривою (вліво від неї)?

Задача 9

Припустимо, що фірма вважає свій прибуток максимальним, коли вона виготовляє продукт А на суму 100 гривень. Нехай при кожній із вказаних в таблиці технологій фірма випускає бажаний обсяг продукції:

Ресурс	Ціна за од., грн.	Тех. № 1	Тех. №2	Тех. №3
Праця	4	3	3	4
Земля	5	2	4	5
Капітал	3	4	5	6
Підприєм.здіб.	4	5	6	7

а) яку технологію обере фірма за даних цін на ресурси? Чому?;

Задача 10

Нижче наведено таблицю виробничих можливостей:

Вид продукту	Виробничі альтернативи, тис. одиниць				
	A	B	C	D	E
Автомобілі	0	4	8	13	18
Ракети	30	27	21	12	0

а) зобразіть ці дані графічно. На якому конкретному припущенні ґрунтується крива виробничих можливостей?;

б) порахуйте альтернативну вартість для автомобілів та ракет.

Задача 11

Припустимо, що фірма вважає свій прибуток максимальним, коли вона виготовляє продукт А на суму 200 гривень. Нехай при кожній із вказаних в таблиці технологій фірма випускає бажаний обсяг продукції:

Ресурс	Ціна за	Тех. № 1	Тех. №2	Тех. №3
--------	---------	----------	---------	---------

	од., грн.			
Праця	6	4	7	6
Земля	8	5	3	5
Капітал	4	6	4	3
Підпри- єм.здіб.	7	3	2	4

а) яку технологію обере фірма за даних цін на ресурси? Чому?;

Задача 12

Нижче наведено таблицю виробничих можливостей:

Виробни- цтво	Альтернативи набору ресурсів				
	А	В	С	Д	Е
Верстати	120	100	85	50	0
Телевізо- ри	0	25	55	85	100

- а) побудуйте криву виробничих можливостей;
 б) порахуйте альтернативну вартість для верстатів та телевізорів;
 в) що означає точка К, яка знаходиться поза кривою (вправо від неї)?;
 г) що означає точка М, яка знаходиться під кривою (вліво від неї)?

Задача 13

Припустимо, що фірма вважає свій прибуток максимальним, коли вона виготовляє продукт А на суму 200 гривень. Нехай при кожній із вказаних в таблиці технологій фірма випускає бажаний обсяг продукції:

Ресурс	Ціна од., грн.	за	Тех. № 1	Тех. №2	Тех. №3
Праця	5		7	5	4
Земля	7		4	6	5
Капітал	8		5	7	5

Підпри- єм.здіб.	6	3	2	6
---------------------	---	---	---	---

а) яку технологію обере фірма за даних цін на ресурси? Чому?;

Задача 14

Припустимо, що фірма вважає свій прибуток максимальним, коли вона виготовляє продукт А на суму 200 гривень. Нехай при кожній із вказаних в таблиці технологій фірма випускає бажаний обсяг продукції:

Ресурс	Ціна за од., грн.	Тех. № 1	Тех. №2	Тех. №3
Праця	7	6	6	5
Земля	9	5	7	6
Капітал	5	6	8	4
Підпри- єм.здіб.	6	4	3	7

а) яку технологію обере фірма за даних цін на ресурси? Чому?;

Тема 2. Економічна система суспільства та форми організації суспільного виробництва.

1. Поняття, основні риси та елементи економічної системи.
2. Класифікація економічних систем.
3. Принципи організації ринкової економіки. Сучасні моделі ринкової економіки.
4. Натуральна форма суспільного виробництва, умови її виникнення, основні риси та історична обмеженість.
5. Товарна форма виробництва, її генезис, сутність та основні риси.

1. Поняття, основні риси та елементи економічної системи.

Ефективність функціонування національної економіки залежить від типу економічної системи, що склалася у суспільстві.

ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА – ЦЕ

- сукупність економічних відносин, що історично склалися в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання економічних благ;
- сукупність юридично закріплених норм, правил, принципів, що визначають характер взаємин між людьми;
- спосіб організації національної економіки;
- сукупність економічних відносин між суб'єктами, що господарюють, які здійснюють вибір способів оптимального використання обмежених ресурсів з метою задоволення індивідуальних і суспільних потреб.

Ознаками економічної системи є:

- ✓ цілісність;
- ✓ організованість;
- ✓ керованість;
- ✓ цілеспрямованість .

Цілісність економічної системи означає органічну єдність і сумісність різних сторін та елементів системи.

Керованість економічної системи це сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, що забезпечують її рівновагу. Координація діяльності господарюючих суб'єктів може здійснюватися

сукупністю ринкових механізмів так званою “невидимою рукою” ринку, а також свідомим впливом ринкових суб'єктів на економічні процеси з метою одержання бажаного результату.

Організованість економічної системи означає її здатність охопити усі підсистеми виробничих відносин, що складаються безпосередньо в процесі виробництва, розподілу, а також на етапах обміну та споживання.

Цілеспрямованість економічної системи передбачає усвідомлення цілей, що ставить перед собою суспільство та шляхи їх досягнення. Саме соціальна спрямованість суспільного виробництва залишається головним напрямком розвитку економічної системи.

Основними елементами економічної системи є:

- *способи узгодження діяльності суб'єктів господарювання, або способи розв'язання основних проблем організації економіки;*
- *право власності на виробничі ресурси та виготовлені життєві блага.*

Відомий американський економіст П. Самуельсон визначає будь-яку економічну систему, незалежно від її соціально-економічної форми, як таку, що має відповідати на три запитання:

- що виробляти?
- як виробляти ?
- для кого виробляти ?

2. Класифікація економічних систем.

Людству відомі різні економічні системи, які сформувалися в процесі тривалого історичного розвитку, їх можна класифікувати за відповідними критеріями. Найпоширенішою в економічній науці є класифікація економічних систем за двома ознакам:

- за формою власності на засоби виробництва;
- за способом управління господарською діяльністю.

На основі цих ознак розрізняють такі моделі економічних систем: традиційну, ринкову, адміністративну, змішану та перехідну

1. ринкова економіка
2. адміністративна економіка
3. традиційна економіка
4. змішана економіка
5. перехідна економіка

Ринкова економіка

Чистий ринок, чи економіка вільного підприємництва (вільної конкуренції), яка передбачає повне невтручання держави в економічне життя, для цієї системи властиві приватна власність, конкуренція, а регулятором виробництва і всієї економічної діяльності є ринок.

Адміністративна (командна, планова) економіка

Альтернативою чисто ринковій економіці є адміністративна економіка. Основу цієї системи становить державна власність на всі матеріальні ресурси і централізоване прийняття рішень практично з усіх економічних питань. Централізоване планування вирішує усі питання щодо виробництва, розподілу, обміну, споживання. Підприємства, будучи державними, здійснюють виробництво за державними планами.

Традиційна економіка

Нерозвинена економіка, в якій економічні суб'єкти зосереджені переважно на виробництві товарів для власного споживання, а економічні відносини та рішення регулюються традицією. За традиційної економіки земля і капітал перебувають в спільному володінні, а основні економічні проблеми суспільства – що, як і для кого виробляти – вирішуються, головним чином, на основі традиційних родоплемінних або напівфеодальних ієрархічних зв'язків між людьми. Для традиційної економіки характерне натуральне господарство

Змішана економіка

Змішана економічна система, яка характеризує сучасні розвинені країни, еволюціонувала з економіки чистого ринку, врахувала його недоліки і відмови. Сучасні розвинені економічні системи характеризуються різноманітністю форм власності та господарювання, якісними зрушеннями у відносинах приватної власності, конкурентному механізмі, значною економічною роллю держави, прогнозуванням соціально-економічних процесів тощо.

Перехідна економіка

Це економічна система, яка здійснює перехід від централізованої планової до ринкової системи. Вона базується на плюралізмі форм власності, де переважає приватна власність, але існують і державні підприємства. Уряд у такій системі відіграє активну економічну роль не лише як власник, а й через систему економічних важелів, з допомогою яких впливає на активність господарського життя.

3. Принципи організації ринкової економіки. Сучасні моделі ринкової економіки.

Приватна власність (дає змогу окремим особам та підприємствам на свій розсуд залучати й застосовувати ресурси);

Свобода підприємництва й вибору. Свобода підприємництва означає, що власники матеріальних ресурсів і грошей можуть вільно організовувати виробництво товарів і послуг. Свобода вибору передбачає, що власники ресурсів і грошей використовують їх на власний розсуд і для здійснення будь-якого виду діяльності.

Особиста зацікавленість (особистий інтерес) стимулюють людей, що переслідують власні інтереси, служити інтересам суспільства. Чинник особистої вигоди спонукає людей пропонувати товари, на які існує попит;

Конкуренція (конкурентний ринок) передбачає:

- 1) наявність на ринку значної кількості незалежних продавців і покупців конкретного продукту або ресурсу;
- 2) свободу для покупців і продавців виступати на певних ринках чи залишати їх.

Сучасні моделі ринкової економіки:

Американська модель є найчистішим різновидом вільного підприємництва. Її основу становить система всілякого заохочення підприємництва, досягнення особистого успіху, збагачення найактивнішої частини населення. Групам населення з низькими доходами забезпечується прийнятний рівень життя за рахунок часткових пільг і допомоги.

Японська модель є різновидом узгодженого вільного підприємництва. Характеризується значним втручанням держави в господарське життя, спрямованим на створення такого макроекономічного середовища, в якому прогресивні галузі зростають найшвидше. Розвиток економіки підпорядкований загальним національним завданням. Розв'язанням соціальних завдань здебільшого займаються корпорації.

Шведська модель є своєрідним поєднанням ринкової економіки і соціалістичної ідеології. Її часто називають *розподільним соціалізмом*. Основний принцип цієї моделі полягає в розмежуванні двох економічних функцій: створення багатства і його розподілу. Перша функція реалізується в конкурентній ринковій економіці приватним сектором, другу виконує уряд, який намагається усунути наявні, на його погляд, несправедливості через перерозподіл доходів.

4. Натуральна форма суспільного виробництва, умови її виникнення, основні риси та історична обмеженість.

Первинною формою господарювання є *натуральна форма суспільного виробництва*. Вона базується на *нерозвинутому поділі суспільної праці* (такий поділ, як правило, має місце в межах первинної господарської одиниці і залежить від статі працівника та його віку), а також на *низькому рівні розвитку продуктивних сил*. *Метою натурального господарства* є задоволення власних потреб виробника та членів його родини.

В основі такого виробництва – ручна праця, праця малопродуктивна, одноманітна, виснажлива, а результати праці не набувають суспільної форми, вони створюють **фонд життєвих за-**

собів для самого виробника, членів його родини і споживаються не після **обміну**, а після **розподілу**.

В умовах натурального господарства **обмін** результатами праці, як правило, відсутній, рух продуктів здійснюється за схемою: **виробництво – розподіл – споживання**.

У найбільш чистому вигляді натуральне господарство існувало тільки в первісному суспільстві, яке ще не знало суспільного поділу праці, обміну і приватної власності, і було найбільш поширеним в державах Давнього Сходу.

Натуральному господарству притаманні традиційність виробництва, постійний асортимент продукції, незмінні галузеві пропорції. Сам процес відтворення здійснювався без істотних змін, на існуючих засадах протягом століть і виступав для виробників як обов'язкова господарська норма.

Натуральну форму суспільного виробництва характеризують як:

1) замкнену, консервативну, примітивну систему економічних відносин, в якій були відсутні: змагальність між виробниками, стимули до удосконалення знарядь праці і підвищення рівня продуктивності праці;

2) таку, джерелом функціонування якої є ручна праця, її матеріальною основою — найпростіші знаряддя праці та рутинна техніка;

3) таку, що гальмувала становлення та розвиток різних форм власності (зокрема, приватної), що, позбавляло людину можливості реалізувати власний інтерес;

4) форму, для якої притаманний прямий економічний зв'язок між виробництвом і споживанням, що не спонукало виробників окремих господарств до обміну досвідом та зниження витрат виробництва;

5) форму, яка не сприяла подальшому розвитку, поглибленню суспільного поділу праці, підвищенню її продуктивності, не створювала умов до задоволення постійно зростаючих потреб.

5. Товарна форма виробництва, її генезис, сутність та основні риси.

Загальною умовою виникнення товарного виробництва є *суспільний поділ праці*, який спричиняє обмін продуктами між виробниками. Безпосередньою причиною товарного виробництва є соціально-економічна відокремленість виробників на основі *приватної власності та неоднорідності праці*.

Виробники прагнуть відокремитися у веденні свого господарства, щоб поставити споживання у пряму залежність від затрат своїх ресурсів.

Суспільний поділ праці пройшов декілька етапів.

Перший етап мав місце тоді, коли від *землеробства відокремлюється тваринництво* (скотарство).

Другий масштабний поділ праці передбачав перехід від землеробства і тваринництва до ремісництва, яке поглиблює розвиток товарного господарства, укріплює його позиції.

Обмін здебільшого носить прямий характер (продукту на продукт), тобто відбувається шляхом бартеру.

Під час **третього масштабного суспільного поділу праці** виділяється прошарок людей (купці), які безпосередньо не займаються виробництвом, їх пряма функція – здійснення *обміну результатами праці між різними підрозділами (сферами) суспільного виробництва*. Тим самим вони звільняють землеробів, скотарів і ремісників від необхідності витрачати час на реалізацію своєї продукції, що веде до підвищення продуктивності праці.

Що й формує другу форму організації суспільного виробництва: товарне виробництво. Це така організаційна форма суспільного виробництва, коли продукти праці виробляються економічно відособленими виробниками не для власного споживання, а для суспільних потреб, що визначаються ринком, тобто для купівлі-продажу на ринку. При цьому продукти праці, якими обмінюються відособлені виробники, стають товарами.

Характерною рисою товарного виробництва є: *суспільний поділ праці*, який означає спеціалізацію людей на виготовленні певних видів продукції або виконанні окремих операцій. Розви-

ток суспільного поділу праці стимулюється природною диференціацією суспільних потреб.

Виділяють *поділ праці усередині національної економіки й усередині підприємства*.

Товарну форму господарювання характеризують як:

- 1) господарство відкритого типу: виробники постійно прагнуть збільшити обсяги своєї діяльності, розширити кордони обміну результатами своєї праці (товарами);
- 2) тип господарства, що охоплює всі сфери життєдіяльності людини, товарами стають всі продукти праці, товаром стає навіть сама здатність людини до праці – робоча сила;
- 3) сприяння реалізації власного інтересу та особистої зацікавленості кожної людини;
- 4) господарювання, яке передбачає змагальність (конкуренцію) між виробниками, вимагає від них удосконалення знарядь праці, використання нових предметів праці, накопичувати передовий досвід, здійснювати пошук нових форм організації виробництва.
- 5) динамічне виробництво, яке створює найбільш сприятливі умови для використання досягнень НТП, новітніх технологій;
- 6) форму організації суспільного виробництва, яка закладає матеріальні основи для прогресивних змін у суспільстві.

Ця система за своєю суттю демократична і вимагає, щоб її обслуговували також демократичні інститути державного управління, в тому числі такі, що спрямовані на захист прав і свобод людини.

- 2.1. Основними ознаками економічної системи є:
- а) панівна форма власності на виробничі ресурси;
 - б) мотиви економічної діяльності та механізм її координації;
 - в) характер розподілу створеного суспільством багатства;
 - г) усі відповіді правильні.
- 2.2. Економісти розрізняють такі чисті моделі економічної системи:
- а) нетрадиційну та змішану економіку;
 - б) командну та змішану економіки;
 - в) ринкову та змішану економіки;
 - г) традиційну, командну та ринкову економіку.
- 2.3. Коли економічні проблеми вирішуються частково ринковим механізмом, частково урядом, то економічну систему називають:
- а) командною;
 - б) традиційною;
 - в) ринковою;
 - г) змішаною.
- 2.4. Економічна система, в якій панує ручна праця:
- а) доіндустріальне суспільство;
 - б) індустріальне суспільство;
 - в) постіндустріальне суспільство;
 - г) правильна відповідь відсутня.
- 2.5. Економічна система, основою якої є машинна праця:
- а) доіндустріальне суспільство;
 - б) індустріальне суспільство;
 - в) постіндустріальне суспільство;
 - г) правильна відповідь відсутня.
- 2.6. Економічна система, що ґрунтується на автоматизованій праці:

- а) доіндустріальне суспільство;
- б) індустріальне суспільство;
- в) постіндустріальне суспільство;
- г) правильна відповідь відсутня.

2.7. Тип економічної системи, який на сьогоднішній день характерний для України:

- а) ринкова економіка;
- б) змішана економіка;
- в) перехідна економіка;
- г) правильна відповідь відсутня.

2.8. Для характеристики української економіки у другій половині 90-х років найкраще підходить термін:

- а) традиційна економіка;
- б) командна економіка;
- в) перехідна економіка;
- г) ринкова економіка.

2.9. Для характеристики економіки розвинутих країн найбільше підходить визначення:

- а) змішана;
- б) ринкова;
- в) командна;
- г) традиційна.

2.10. Якщо у певній країні обсяг економічних ресурсів збільшився, то:

- а) буде вироблено більше товарів і послуг;
- б) її економіка в змозі виробляти більше товарів і послуг;
- в) технологія виробництва стала досконалішою;
- г) всі її громадяни стали жити заможніше.

2.11. Якщо економічні проблеми вирішуються виключно урядом, то економіка:

- а) командна;
- б) ринкова;
- в) натуральна;
- г) змішана.

2.12. Фундаментальна проблема, з якою стикаються всі економічні системи, це:

- а) інвестиції;
- б) виробництво;
- в) споживання;
- г) рідкісність.

2.13. Із наведених характеристик ринковій економіці не притаманна:

- а) конкуренція;
- б) централізоване планування;
- в) приватна власність;
- г) свобода підприємницького вибору.

2.14. Роль держави у вирішенні проблеми «для кого виробляти» домінуюча, якщо вона:

- а) сприяє посиленню рівності у суспільстві;
- б) стимулює зростання ефективності економіки;
- в) сприяє економічній стабільності;
- г) усі відповіді правильні.

2.15. Якщо в суспільстві переважну частину ресурсів привласнює держава, то економічна система називається:

- а) змішаною;
- б) командною;
- в) ринковою;
- г) усі відповіді правильні.

2.16. У ринковій економіці:

- а) переважають недержавні власники факторів виробництва;
- б) більшою часткою економічних ресурсів володіє держава;

- в) більша частка економічних ресурсів належить іноземному капіталові;
- г) усі відповіді правильні.

2.17. Адміністративно-командна економіка характеризується:

- а) панівною державною формою власності;
- б) централізованим розподілом ресурсів і доходів;
- в) вільним ціноутворенням на основні товари;
- г) правильна відповідь а) і б).

2.18. Із перелічених елементів до інфраструктури ринку входять:

- а) податкова система;
- б) біржі, банки;
- в) аукціони, ярмарки;
- г) правильна відповідь б) і в).

2.19. Закон України «Про власність» дозволяє існування на території нашої держави таких видів власності:

- а) тільки державної;
- б) тільки приватної і державної;
- в) приватної, державної і колективної;
- г) тільки приватної і колективної.

2.20. Серед значної кількості прав власності виділяють три основні:

- а) на відчуження, на безпеку, на безстроковість;
- б) на дохід, на передачу об'єкта права власності у тимчасове користування або назавжди, на відновлення порушених прав суб'єкта права власності;
- в) володіння, користування, відповідальності;
- г) володіння, користування, розпорядження.

2.21. До об'єктів права інтелектуальної власності не відносяться:

- а) відкриття;
- б) цінні папери;
- в) винаходи;

г) промислові зразки.

2.22. В Україні юридично визначені такі види державної власності:

- а) державна (загальнодержавна);
- б) комунальна;
- в) місцева;
- г) правильна відповідь а) і б).

2.23. Приватизація – це:

- а) перехід об'єкта у власність місцевих органів влади;
- б) передача майна в оренду з правом наступного викупу;
- в) відчуження державної власності на користь приватних осіб;
- г) розподіл частини державної власності серед юридичних осіб.

2.24. У командній економіці постійним дефіцитом є:

- а) природні ресурси;
- б) товари і послуги;
- в) інтелектуальні блага;
- г) трудові ресурси.

2.25. У ринковій економіці постійним дефіцитом є:

- а) ресурси;
- б) товари щоденного вжитку;
- в) інтелектуальні блага;
- г) послуги.

2.26. Яке із тверджень не характеризує натуральне господарство:

- а) все, що потрібно людині для життя, вона виробляє сама;
- б) виникає тісна залежність виробників один від одного;
- в) унаслідок відсутності поділу праці продуктивність праці низька;
- г) застосовують традиційні методи виробництва, техніку та технології.

- 2.27. Яке із тверджень не є ознакою товарного виробництва:
- а) поділ праці;
 - б) виготовлення продуктів для споживання самим виробником;
 - в) задоволення потреб людей через обмін продуктів своєї праці;
 - г) передбачає виготовлення продуктів, яких потребують споживачі.
- 2.28. Передумовою виникнення товарної форми виробництва є:
- а) суспільний поділ праці;
 - б) концентрація виробництва на великих підприємствах;
 - в) наявність розгалуженої грошової системи;
 - г) наявність розвинутої системи машин.
- 2.29. Найдефіцитнішим у натуральному господарстві є:
- а) природні ресурси;
 - б) трудові ресурси;
 - в) життєві блага;
 - г) гроші.
- 2.30. Товарне виробництво – це:
- а) сучасна форма діяльності господарських одиниць;
 - б) значною мірою застаріла форма ведення господарства;
 - в) форма господарювання, властива виключно ринковій системі;
 - г) правильна відповідь а) і в).
- 2.31. Натуральний обмін – це:
- а) обмін лише матеріальними благами;
 - б) прямий обмін продуктами праці;
 - в) обмін результатами праці між натуральними господарствами;
 - г) правильна відповідь відсутня.
- 2.32. Матеріальне виробництво є сферою суспільного виробництва, в якій виробляються:
- а) матеріальні блага;
 - б) матеріальні послуги;
 - в) духовні цінності;
 - г) правильна відповідь а) і б).

2.33. Форма господарювання, у якій продукти праці призначені для задоволення власних потреб виробника:

- а) товарна;
- б) натуральна;
- в) змішана;
- г) правильна відповідь відсутня.

2.34. Форма господарювання, у якій продукти праці призначені для продажу чи обміну на ринку:

- а) товарна;
- б) натуральна;
- в) змішана;
- г) правильна відповідь відсутня.

2.35. Не є визначальною рисою товарного господарства:

- а) суспільний поділ праці;
- б) економічна відокремленість виробників як власників;
- в) обмін продуктами у формі купівлі-продажу;
- г) замкнутий кругообіг продукту в межах господарства.

2.36. Для натурального господарства характерне:

- а) нерозвиненість суспільного поділу праці;
- б) примітивність потреб;
- в) низький рівень розвитку виробництва;
- г) усі відповіді правильні.

2.37. Обмін різними видами діяльності та продукцією – це:

- а) кооперація;
- б) інтеграція;
- в) суспільний поділ праці;
- г) правильна відповідь відсутня.

2.38. Товарне господарство, що ґрунтується на одноосібній приватній власності та особистій праці виробника називається:

- а) простим;
- б) підприємницьким;

- в) державним;
- г) правильна відповідь відсутня.

2.39. В умовах сучасного товарного виробництва макрокоординацію забезпечує:

- а) ринковий механізм;
- б) об'єднання виробників;
- в) держава;
- г) усі відповіді правильні.

2.40. Здатність товару задовольняти певну потребу людини виражає:

- а) споживна вартість;
- б) мінова вартість;
- в) альтернативна вартість;
- г) правильна відповідь відсутня.

2.41. Здатність товару у певних пропорціях обмінюватися на інший товар або на гроші називають:

- а) споживною вартістю;
- б) мінковою вартістю;
- в) альтернативною вартістю;
- г) правильна відповідь відсутня.

2.42. В Європі починає домінувати товарна форма господарства у:

- а) XIV–XV ст.;
- б) XVIII–XIX ст.;
- в) VII–VIII ст.;
- г) правильна відповідь відсутня.

2.43. Виникнення та становлення товарного господарства пов'язане з:

- а) поглибленням поділу праці;
- б) розвитком міст;
- в) розвитком ремесла;

г) усі відповіді правильні.

2.44. Основною галуззю натуральної економіки є:

- а) ремесло;
- б) торгівля;
- в) сільське господарство;
- г) правильна відповідь відсутня.

2.45. Вид товарного господарства, що ґрунтується на державній власності та наймі працівників:

- а) просте;
- б) підприємницьке;
- в) державне;
- г) правильна відповідь відсутня.

2.46. До позаекономічних благ належить:

- а) комп'ютер;
- б) вода в джерелі;
- в) хліб;
- г) усі відповіді правильні.

2.47. Країна, яку вважають батьківщиною паперових грошей – це:

- а) Англія;
- б) Греція;
- в) Китай;
- г) Індія.

2.48. Що не характеризує суті грошей:

- а) сукупність активів, які використовують для виконання ділових операцій;
- б) посередник в обміні товарів і послуг;
- в) вимірник цін усіх інших товарів;
- г) один з видів виробничих ресурсів.

2.49. Яке твердження неправильне:

- а) паперові гроші мають внутрішню вартість;

- б) сучасні паперові гроші мають здебільшого кілька ступенів захисту;
- в) кількість паперових грошей обмежена, що забезпечує їм купівельну спроможність;
- г) паперові гроші є декретними грішми, оскільки уряд визначає їх як гроші за допомогою закону або декрету.

2.50. У більшості європейських країн були введені паперові гроші у:

- а) XV ст.;
- б) XVI ст.;
- в) XVII ст.;
- г) XVIII ст.

Тема 3. Основи саморегулювання ринкової економіки.

1. Суть, структура та функції ринку.
2. Інфраструктура ринку.
3. Попит та його визначники. Закон попиту. Крива попиту.
4. Пропозиція та її визначники. Закон пропозиції. Крива пропозиції.
5. Рівновага попиту і пропозиції. Ціна рівноваги.
6. Недоліки ринкового механізму.

1. Суть, структура та функції ринку.

Ринок координує господарську діяльність у ринковій економіці. Він має складну внутрішню будову, яка охоплює різноманітні взаємопов'язані між собою види ринку та їх інфраструктуру.

***Ринок** – це обмін, який ґрунтується на засадах грошових відносин.*

Ринок виконує роль механізму, що узгоджує інтереси виробників і споживачів та забезпечує вирішення фундаментальних питань організації економіки.

***Ринок** - це інститут або механізм взаємодії продавців і покупців, котрий визначає ціни та кількість потрібних товарів та послуг.*

Ринковий обмін здійснюють за **ціною**, що встановлюється у ході взаємодії попиту і пропозиції та передбачає добровільне взаємне передання прав власності.

Ринок забезпечує функціонування економіки через взаємодію його взаємопов'язаних між собою специфічних елементів.

За економічним призначенням об'єктів ринкових відносин розрізняють : **ринок споживчих товарів і послуг, ринок факторів виробництва, ринок грошей, ринок цінних паперів тощо.**

Крім того, розрізняють адміністративно-територіальну структуру ринку, що охоплює місцевий ринок у вигляді селищного, міського, районного, обласного чи регіонального ринків; національний – внутрішній ринок, який охоплює всі ринки країни, світовий - зовнішній ринок, який становить сукупність і взаємодію національних ринків.

2. Інфраструктура ринку

Функціонування будь-якого ринку перебуває у прямій залежності від стану його *інфраструктури*.

Інфраструктура ринку є сукупністю допоміжних ланок і установ, які прискорюють та полегшують укладання та здійснення ринкових угод.

Елементами ринкової інфраструктури виступають:

- на товарному ринку й ринку природних ресурсів – товарні біржі,
- на ринку праці – служба зайнятості (біржа праці);
- на ринках капіталів і грошей – банки та фінансово-кредитні посередники,
- на ринку цінних паперів – фондові біржі.

До інших елементів ринкової інфраструктури відносять: *інформаційно-консультативні фірми, аудиторські та податкові установи, асоціації підприємців* тощо.

Фондові й товарні біржі – це установи, діяльність яких сприяє прискоренню обігу матеріальних цінностей – цінних паперів і товарів.

Банки виступають фінансово-кредитними установами, що обслуговують рух грошей і капіталів. Надання кредитів (позик) є однією з головних функцій банків. За надані кредити банк бере відсотки, а за вклади платить відсотки вкладникам.

Різниця між відсотками за кредит і відсотками за вклади забезпечує банковий прибуток.

Банківська система ринкового типу, як правило, дворівнева.

Вона складається з:

1) **центрального банку** – некомерційної державної або недержавної установи, яка виконує роль кредитного, емісійного і касового центру національної економіки. В Україні – це Національний банк України (НБУ);

2) **комерційних банків** – ділових фінансово-кредитних установи, що здійснюють пасивні (залучення вкладів), активні (надання позичок) та комісійні (обслуговування платежів клієнтів, зберігання цінних паперів, отримання грошей за зобов'язаннями - чеками, векселями) операції.

У фінансово-кредитній сфері поряд з банками функціонують фінансово-кредитні посередники:

- *інвестиційні фонди* - це юридичні особи, що здійснює виключну діяльність у галузі спільного інвестування,
- *довірчі товариства* – це товариства, що здійснюють представницьку діяльність згідно з договором, укладеним довірителями майна щодо реалізації їхніх прав власників
- *страхові компанії* – це юридичні особи, які залучають кошти клієнтів під певні зобов'язання і сплачує цим клієнтам визначену суму коштів у разі настання страхового випадку
- *пенсійні фонди* – це фонди, які акумулюють страхові внески застрахованих осіб, що обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках та інвестуються з метою отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб,
- *іпотечні банки* – це банки, що спеціалізується на наданні довготермінових кредитів під заставу нерухомості (будівель, землі тощо) та випуску заставних листів, забезпечених нерухомістю,
- *інноваційні банки* – це грошово-кредитна установа, основними операціями якої є фінансування або кредитування інноваційної діяльності за циклом «наука–техніка–виробництво» чи окремими його етапами (стадіями) з метою підтримання науково-технічного прогресу,
- *кредитні спілки* – це неприбуткові організації створені з метою задоволення потреб у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки.

3. Попит та його визначники. Закон попиту. Крива попиту.

Попит — це кількість продукту, яку споживачі бажають і спроможні купити на ринку за певну ціну за певний проміжок часу. Тобто, бажання, підкріплені грошовими можливостями, перетворюються на попит.

Закон попиту: чим вища ціна на продукт, тим меншу його кількість, купуватимуть споживачі. І навпаки, чим нижча ціна продукту, тим більшу його кількість купуватимуть.

Отже, закон попиту відображає обернену залежність між ціною продукту і величиною попиту на нього.

Графічне зображення цієї залежності називають *кривою попиту*.

Для її зображення по горизонталі відкладемо величину попиту (Qd), а по вертикалі – ціну P (*price*). Криву попиту позначають великою буквою D (*demand*); вона іде зверху вниз, зліва направо, тобто має спадний характер (рис. 3.1).

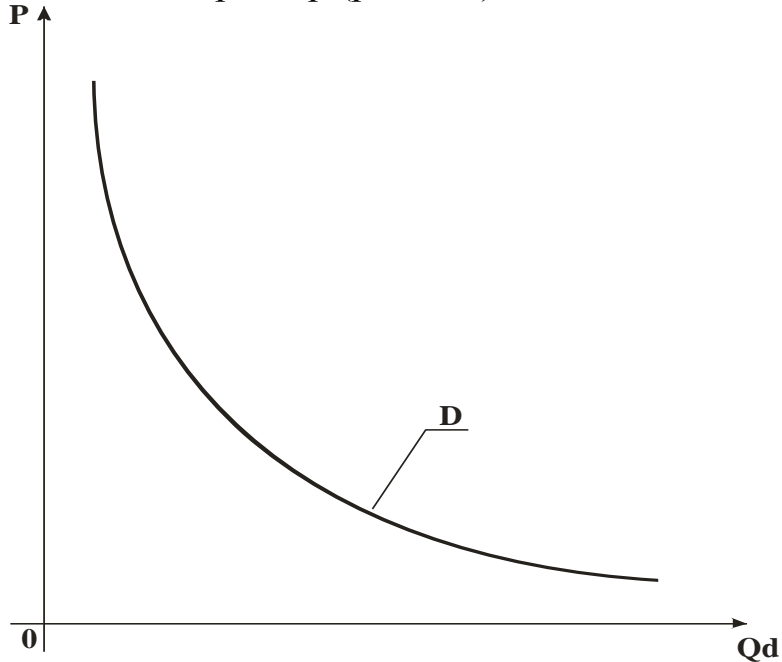

Рис. 3.1. Крива попиту

Спадна траєкторія кривої попиту зумовлена двома причинами:

1) *ефектом доходу*. Зміна ціни відбивається на реальній купівельній спроможності споживачів;

2) *ефектом заміщення*. Якщо ціна на продукт X змінюється, а на інші продукти залишається постійною, то змінюється відносна структура цін між продуктом X та усіма іншими товарами.

Позначивши попит через D , можна стверджувати, що він перебуває у функціональній залежності від визначників: $D = f(p; g, x, y)$,

де p – ціна продукту; g – ціна на взаємозамінювані та взаємодоповнювані продукти; x – величина доходів споживачів; y – суб'єктивні смаки і уподобання.

Крапка з комою після p підкреслює відмінність між впливом ціни та всіх інших визначників на попит.

Якщо змінюється ціна (P) на продукт, то це спричиняє зміну *величини попиту* на нього (Qd). Зміна величини попиту означає переміщення з однієї комбінації "ціна – кількість продукту" до іншої комбінації.

Зміна усіх інших визначників (g, x, y) змінює попит на продукт (рух кривої).

Якщо зниження ціни на один продукт зменшує попит на інший, то такі продукти називають **взаємозамінюваними** (чай і кава, масло і маргарин, яблука і груші).

Якщо зниження ціни на один продукт збільшує попит на інший, то такі продукти називають **взаємодоповнюваними** (чай і цукор, компютерна техніка та інтернет, автомобіль і бензин).

Відношення відсотка зміни попиту на товар до відсотка зміни ціни називають **еластичністю попиту за ціною**.

Цей показник характеризує ступінь реагування покупців на зміну ціни і позначають через $E(d)$.

$$E_d = \frac{\text{відсоток зміни величини попиту на продукт}}{\text{відсоток зміни ціни продукту}} \quad (1)$$

Наприклад, якщо ціна на автомобілі зростає на 1,5%, то покупці реагують на це дуже активно – зменшують купівлю автомобілів на 2%. Еластичність попиту за ціною на автомобілі визначається:

$$E(d) = -2\% / 1,5\% = - 1,3.$$

Якщо ціна на хліб підвищується на 1%, то покупці реагують дуже слабо – зменшують купівлю хліба лише на 0,2%.

$$E(d) = -0,2\% / 1\% = - 0,2.$$

4. Пропозиція та її визначники. Закон пропозиції. Крива пропозиції.

Пропозиція – це та кількість продуктів, яку виробник бажає та спроможний виробити і постачати для продажу на ринку за певну ціну впродовж визначеного проміжку часу.

Закон пропозиції: чим вища ціна на продукт, тим більшу його кількість пропонуватимуть виробники. І навпаки, чим нижча ціна продукту, тим меншу його кількість будуть виробляти.

Отже, закон пропозиції відображає пряму залежність між ціною продукту і величиною пропозиції.

Графічне зображення цієї залежності називають **кривою пропозиції**.

Для її зображення по горизонталі відкладемо величину пропозиції (Q_s), а по вертикалі – ціну (P). Криву пропозиції позначають великою буквою S (*supply*); вона іде вгору вправо, зліва направо, тобто має висхідний характер (рис. 3.2).

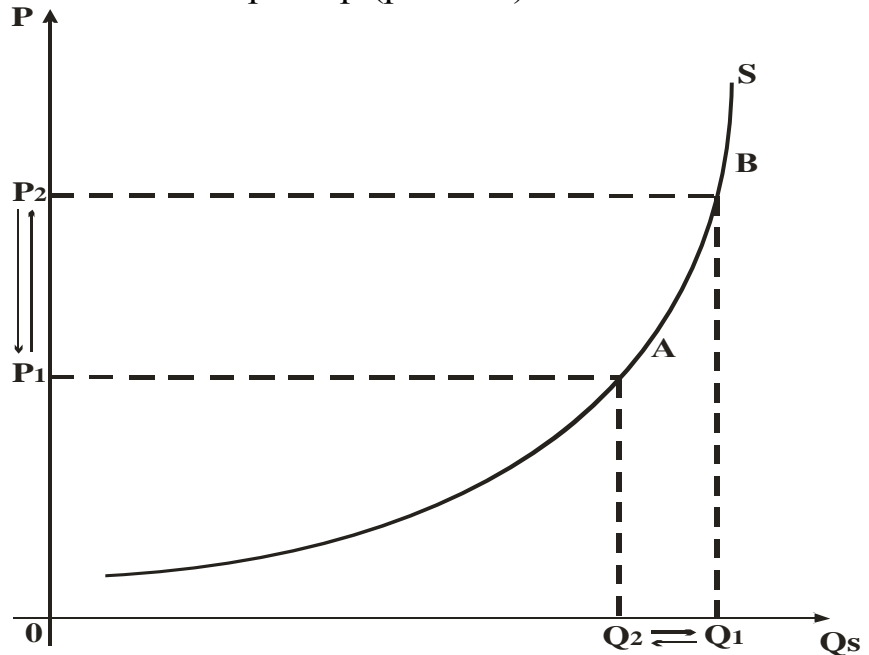

Рис. 3.2. Крива пропозиції

Пропозиція залежить від таких чинників: $S = f(p; g, c, x)$, де p — ціна продукту; g — ціна на взаємозамінювані та взаємодоповнювані продукти;

c — витрати виробництва; x — інші визначники.

Крапка з комою між p і g вказує на відмінність між впливом ціни (p) та усієї решти чинників (g, c, x) на пропозицію.

Зміна *ціни* змінює величину пропозиції. Зміна величини пропозиції означає переміщення з однієї точки до іншої по стабільній кривій пропозиції; наприклад, із точки A до точки B . Зміна інших чинників (g, c, x) змінює пропозицію товару.

Крива переміщується в цілому вправо або вліво (рис. 3.3). Збільшення пропозиції переміщує криву пропозиції вправо зменшення пропозиції переміщує цю криву вліво.

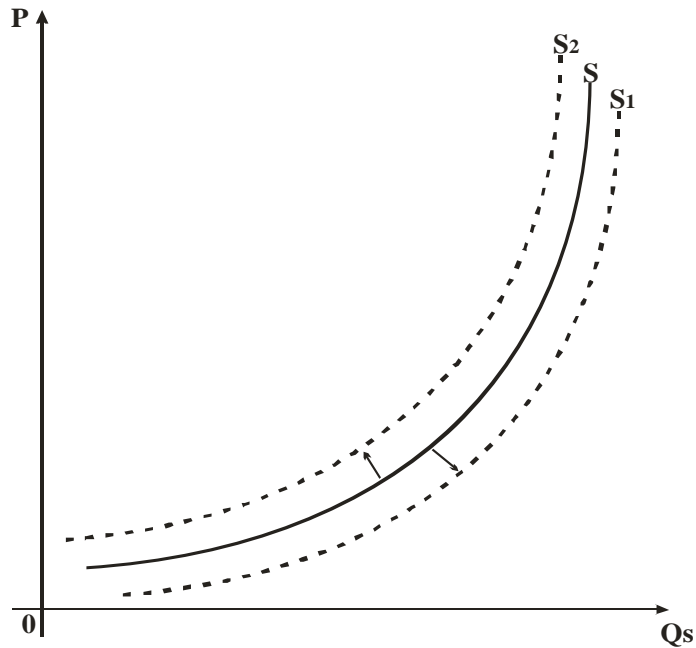

Рис. 3.3. Графічне відображення переміщення кривої пропозиції

Відношення відсотка зміни пропозиції товару до відсотка зміни ціни називають **еластичністю пропозиції за ціною**.

Цей показник характеризує ступінь реагування покупців на зміну ціни і позначають через $E(s)$.

$$E_s = \Delta S \div \Delta P,$$

де ΔS — це зміни у величині попиту (%), ΔP — зміни цін (%).

5. Рівновага попиту і пропозиції. Ціна рівноваги.

Ціну, що встановлюється на ринку під впливом взаємодії попиту та пропозиції, називають **ціною рівноваги, або рівноважною ціною**.

Точка перетину ринкових кривих попиту та пропозиції і визначає **рівноважну ціну** (рис. 3.4).

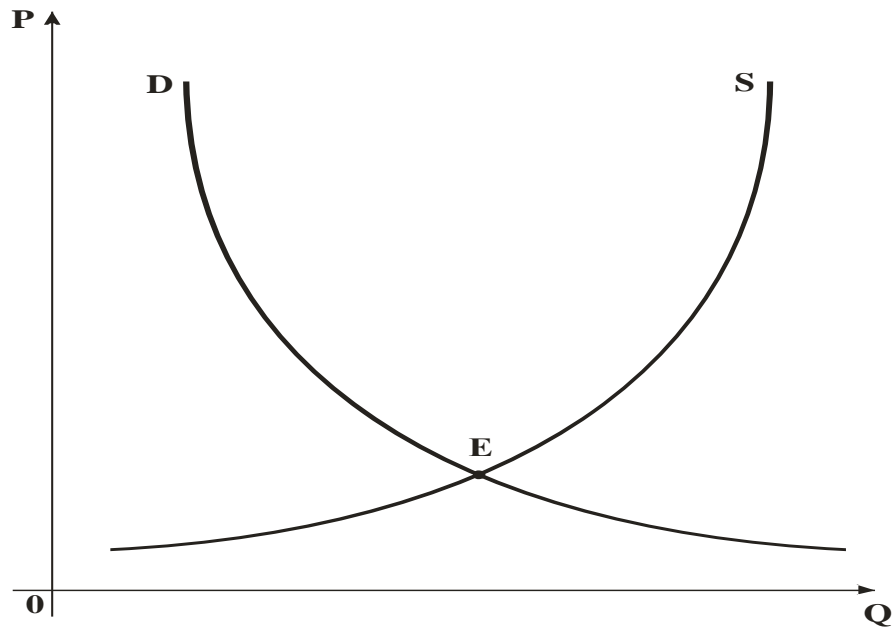

Рис. 3.4. Визначення рівноважної ціни

У точці E величина попиту Q_d дорівнює величині пропозиції; Q_s величину рівноваги позначають через Q^* а ціну рівноваги — через P^* .

Проекція з точки перетину E кривих попиту і пропозиції на горизонтальну вісь покаже кількість продукту, яку споживачі бажають купити, а виробники — продати. Ця величина дорівнює OQ^* .

Точка Q^* — це точка рівноваги величин попиту і пропозиції, в якій $Q_d = Q_s$.

Саме тут ринок перебуває у стані рівноваги між двома протилежними силами — попитом і пропозицією, а ціна не змінюється, перебуваючи на рівні P^* .

Рівноважна ціна — це ціна, за якої інтереси покупців і продавців збігаються: кількість продукту, яку хочуть придбати покупці, саме дорівнює кількості продукту, яку хочуть продати продавці.

Ринкова рівноважна ціна фактично виконує роль своєрідного *фільтра*, який розподіляє обмежену пропозицію продукту між продавцями і покупцями.

Ринкова ціна допускає до участі в торгівлі не всіх покупців і продавців, а лише тих *продавців*, які згодні продати свій продукт за рівноважною ціною або нижчою за неї, і тих *покупців*, які можуть купити продукт за рівноважною ціною або вищою за неї.

Всі інші, хто не погоджується з такими вимогами, виключаються ринком із процесу купівлі-продажу.

Основним механізмом, що дає змогу узгодити дії суб'єктів ринкової економіки, є система цін, або **ринковий механізм**.

Рішення, які ухвалюють покупці й продавці продуктів, реалізуються через систему ринків. Ринковий механізм установлює загальну рівновагу цін і розв'язує три проблеми організації економіки: "що?", "як?" і "для кого?".

1. Проблема **"що виробляти"** визначається купівельними рішеннями споживачів. Попит споживачів відіграє вирішальну роль у визначенні видів і кількості продуктів, які виробляють.

Збільшення попиту споживачів розширює виробництво продуктів. Навпаки, зменшення попиту звужуватиме виробництво продукту.

Зрозуміло, що фірми виробляють лише ті товари і послуги, виробництво яких приносить прибуток.

2. Проблема **"як виробляти"** пов'язана з розподілом ресурсів між окремими галузями, з технологією виробництва та фірмами, які вироблятимуть продукцію кожної галузі.

Ринкова система залучає ресурси в ті галузі, попит споживачів на продукти яких достатній і в яких виробництво цих продуктів є прибутковим. Водночас ринкова система позбавляє неприбуткові галузі обмежених ресурсів.

У конкурентній ринковій економіці виробляють продукцію лише ті фірми, які спроможні застосовувати найефективніші методи виробництва.

Найефективніший метод виробництва залежить від:

- а) наявних технологій і техніки;
- б) цін на виробничі ресурси.

3. Розв'язання проблеми **"для кого виробляти товари"** пов'язане з грошовими доходами споживачів. Грошовий дохід споживача залежить від кількості різних ресурсів: праці, землі й капіталу, які одержувач доходу постачає на ринок ресурсів, а також, від цін на них.

6. Недоліки ринкового механізму

Ринкова економіка має істотні переваги над усіма іншими системами організації національної економіки.

Ринковий механізм найкраще працює за структури ринку, яку називають *досконалою конкуренцією*.

Досконала конкуренція – структура ринку з великою кількістю продавців і покупців; пропонувані товари на ньому однорідні та жодна фірма не може впливати на ринкову ціну. Структура ринку характеризує умови, в яких відбувається конкуренція.

Структуру ринку визначають за кількістю фірм та покупців на ринку, за наявністю та доступністю інформації, можливістю змов між продавцями чи покупцями, а також за легкістю входження і виходу з конкретного ринку.

Розрізняють наступні **основні структури ринку** – *досконала конкуренція, монополістична конкуренція, олігополія і чиста монополія*.

Досконало конкурентний ринок – це ринок з найвищим рівнем конкуренції. Парадокс ринкового механізму для таких ринків полягає у тому, що його функціонування стимулює виникнення *недосконалих ринкових структур, коли економічні агенти можуть впливати на ринкові ціни*.

Монополістична конкуренція – це ринок, на якому багато фірм продають диференційований продукт; входження на ринок відносно вільне. На цьому ринку фірма певною мірою контролює ціну виготовленого нею продукту та спостерігається значна нецінова конкуренція.

Олігополія – ринок, на якому декілька фірм продають однаковий або різноманітний продукт; вхід нових фірм на цей ринок ускладнений; фірми мають обмежений контроль над ціною продукту; є типовою нецінова конкуренція.

Чиста монополія – це такий тип побудови ринку, на якому продукцію пропонує один продавець. Підприємство-монополіст має задовольнити всіх потенційних покупців певного товару в межах даного ринку, і тому це підприємство ототожнюється з галуззю.

Виникнення недосконалих ринкових структур – одна із головних прогалин ринкового механізму.

За *недосконалої конкуренції* ефективність ринкової системи як механізму раціонального розподілу ресурсів зменшується.

Суверенітет виробників і постачальників ресурсів на монополізованих ринках витісняє суверенітет споживачів.

Принцип "*невидимої руки*" ринку на цих ринках втрачає силу, а водночас і здатність розподіляти ресурси відповідно до потреб суспільства.

Інші прогалини ринку:

➤ *недостатність інформації* – несприятливо впливає на економічні рішення виробників, споживачів та найманих працівників;

➤ *обмежена мобільність ресурсів* – уповільнює роботу ринкового механізму;

➤ *витрати переливу* – витрати на виробництво або споживання, які несуть не виробники і споживачі, а третя сторона без будь-якого відшкодування. Приклад: виробник скидає токсичні хімікати в річку, і внаслідок цього гине риба, яку ловлять рибалки.

Частина економістів вважає, що ринковий механізм *не здатний* забезпечити повну зайнятість та стабільний рівень цін, а ринковий розподіл доходів є несправедливий. Для коригування цих недоліків необхідність *державного втручання в економіку*.

3.1. Ринок – це:

- а) певна територія, на якій регулярно здійснюється наймасовіший обмін певних товарів;
- б) спосіб узгодження дій економічних суб'єктів на основі цінової системи та конкуренції;
- в) система коопераційних зв'язків, яка склалася у результаті суспільного поділу праці;
- г) діяльність економічних суб'єктів в умовах товарної форми виробництва.

3.2. Структура ринку – це:

- а) сукупність установ, що забезпечують функціонування ринку;
- б) сукупність товарів і послуг, що обертаються на ринку;
- в) сукупність взаємопов'язаних різних видів ринків;
- г) правильна відповідь відсутня.

3.3. Не відображає суті ринку така ознака:

- а) приватна власність;
- б) вільне підприємництво;
- в) конкуренція;
- г) централізоване планування.

3.4. До функцій ринку належить:

- а) доведення товару до споживача;
- б) регулювання економічних зв'язків;
- в) соціальний захист населення;
- г) правильна відповідь а) і б).

3.5. Складовими національного ринку є:

- а) ринок товарів та послуг;
- б) ринок праці та природних ресурсів;
- в) ринок грошей та капіталів;
- г) усі відповіді правильні.

3.6. Суб'єктами ринку є:

- а) індивіди, які купують споживчі товари і послуги;

- б) підприємства, які перетворюють первинні ресурси в кінцеві або проміжні товари і послуги;
- в) громадські організації, об'єднання громадян і держава;
- г) усі відповіді правильні.

3.7. До інфраструктури ринку не належить:

- а) страхові компанії;
- б) Національний банк;
- в) електронна пошта;
- г) Верховна Рада України.

3.8. Ринок природних ресурсів пов'язаний з купівлею-продажем:

- а) повітря;
- б) води;
- в) землі;
- г) усі відповіді правильні.

3.9. Об'єктами купівлі-продажу на фінансовому ринку є:

- а) акції та облігації;
- б) векселі;
- в) гроші;
- г) усі відповіді правильні.

3.10. Ринок грошей охоплює:

- а) короткотермінові кредити;
- б) середньотермінові кредити;
- в) довготермінові кредити;
- г) усі відповіді правильні.

3.11. Об'єктами купівлі-продажу на ринку науково-технічних розробок виступають:

- а) споживчі товари;
- б) цінні папери;
- в) ноу-хау;
- г) корисні копалини.

3.12. Кількість продукції, яку споживачі бажають і спроможні купити на ринку за певною ціною, за певний період часу та за інших однакових умов, називають:

- а) потребою;
- б) попитом;
- в) пропозицією;
- г) правильна відповідь відсутня.

3.13. Кількість продуктів, яку виробник бажає і спроможний виробити та запропонувати для продажу на ринку за певними цінами впродовж визначеного періоду за інших однакових умов, називають:

- а) попитом;
- б) пропозицією;
- в) потребою;
- г) правильна відповідь відсутня.

3.14. Крива попиту є:

- а) спадною;
- б) висхідною;
- в) ламаною;
- г) правильна відповідь відсутня.

3.15. Величина попиту і ціна:

- а) перебувають у прямій залежності;
- б) перебувають в оберненій залежності;
- в) є незалежними;
- г) правильна відповідь відсутня.

3.16. Сумарний попит усіх покупців на певному ринку за певний період часу називають:

- а) ринковим попитом;
- б) частковим попитом;
- в) індивідуальним попитом;
- г) правильна відповідь відсутня.

3.17. Ефект, що відображає вплив зміни ціни на реальну купівельну спроможність споживача – це:

- а) ефект доходу;
- б) ефект заміщення;
- в) ефект процентної ставки;
- г) правильна відповідь відсутня.

3.18. Ефект, що відображає взаємозалежність між відносними цінами товарів та величиною попиту на них – це:

- а) ефект доходу;
- б) ефект заміщення;
- в) ефект процентної ставки;
- г) правильна відповідь відсутня.

3.19. Зміни у попиті виявляються через:

- а) зміщення кривої попиту вліво;
- б) зміщення кривої попиту вправо;
- в) рух по кривій вгору чи вниз;
- г) зміщення кривої попиту вправо або вліво.

3.20. Неціновими чинниками попиту є:

- а) витрати виробництва;
- б) грошові доходи населення;
- в) технологія виробництва;
- г) правильна відповідь відсутня.

3.21. У випадку зростання ціни на товар крива попиту переміщується:

- а) ліворуч;
- б) праворуч;
- в) вгору;
- г) правильна відповідь відсутня.

3.22. Якщо споживачі очікують різкого зростання цін, відбудеться рух по кривій:

- а) ліворуч;
- б) праворуч;

- в) вниз;
- г) правильна відповідь відсутня.

3.23. До нецінових чинників попиту не належать:

- а) споживчі смаки та уподобання;
- б) природнокліматичні умови;
- в) витрати виробництва;
- г) ціна і корисність інших товарів.

3.24. Між ціною та кількістю пропозиції:

- а) існує пряма залежність;
- б) існує обернена залежність;
- в) не існує залежності;
- г) правильна відповідь відсутня.

3.25. Крива пропозиції є:

- а) спадною;
- б) висхідною;
- в) ламаною;
- г) правильна відповідь відсутня.

3.26. На пропозицію певного товару не впливають:

- а) зміна цін на інші товари;
- б) витрати виробника;
- в) кількість продавців;
- г) зміна ставки податку з доходів громадян.

3.27. Зменшення пропозиції означає:

- а) зміщення кривої пропозиції вліво;
- б) зміщення кривої пропозиції вправо;
- в) рух по кривій вгору чи вниз;
- г) переміщення по кривій вниз.

3.28. Запровадження нової прогресивної технології виробництва переміщує криву пропозиції:

- а) ліворуч;
- б) праворуч;

- в) вгору;
- г) правильна відповідь відсутня.

3.29. Збільшення податкової ставки на прибуток підприємств перемістить криву пропозиції:

- а) ліворуч;
- б) праворуч;
- в) вниз;
- г) правильна відповідь відсутня.

3.30. Якщо ціна на товар встановиться вище ринкової, то на ринку виникає:

- а) надлишок товару;
- б) дефіцит товару;
- в) рівновага;
- г) правильна відповідь відсутня.

3.31. Якщо ціна на товар встановиться нижче ринкової, то на ринку виникає:

- а) надлишок товару;
- б) дефіцит товару;
- в) рівновага;
- г) правильна відповідь відсутня.

Задача 1

Попит і пропозиція на обіди в курсантській їдальні описуються рівняннями: $Q_d = 600 - 2,5P$; $Q_s = 250 + 6P$, де Q – кількість обідів на день; P – ціна обіду (в грн.).

Обчисліть рівноважну ціну й кількість проданих обідів за такою ціною.

Турбуючись про студентів, адміністрація встановила ціну 35 грн. за обід. Охарактеризуйте наслідки такого рішення.

Задача 2

За ціни 5 доларів за штуку магазин продавав 25 сорочок в день, при зниженні ціни на 1 долар кількість продажів зросла

на 5 одиниць товару. Визначте еластичність попиту на сорочки за ціною?

Задача 3

Якщо ціна змінилась на 5%, а пропозиція на 1%, то наскільки еластичною є пропозиція?

Задача 4

Нехай протягом дня на ринку продано 10 т картоплі за ціною 5 гривень за 1 кг. Які зміни у пропозиції могли б відбутись, якщо ціна за 1 кг картоплі:

- а) піднялась до 10 гривень;
- б) зменшилась до 4 гривень.

Задача 5

Графік пропозиції побудовано за умови $Q_s = 12 + 0,2p$. Якою повинна бути ціна, щоб забезпечити пропозицію на рівні 20 одиниць?

Задача 6

Розрахуйте ціну рівноваги, якщо графіки попиту та пропозиції мають такі вирази: $Q_d = 4 + 3,5p$; $Q_s = 12 - 0,5p$.

Задача 7

Нехай функція попиту на товар описується рівнянням $Q_d = 8 - 2,5p$, а функція пропозиції $Q_s = 5 + 2p$. Розрахуйте ціну ринкової рівноваги.

Задача 8

Еластичність попиту на книги за доходом становить 1,5, а за ціною (- 0,8). Якщо дохід споживача та ціна книг зросла на 2%, то наскільки зміниться попит на книги?

Задача 9

Нехай функція попиту на товар описується рівнянням $Q_d = 10 - 2,5p$, а функція пропозиції $Q_s = 8 + 2p$. Розрахуйте ціну ринкової рівноваги.

Задача 10

Припустимо, що загальний обсяг попиту на пшеницю і загальний обсяг пропозиції пшениці на товарній біржі за місяць характеризується такими даними:

Попит (тис. т.)	Ціна за тону (дол.)	Пропозиція (тис. т.)	Надлишок (+) або нестача (-)
100	30	80	
90	40	85	
80	50	80	
70	60	75	
60	70	80	
50	80	85	

а) використовуючи наведені дані, накресліть графік попиту на пшеницю і пропозиції пшениці;

б) якою буде ринкова або рівноважна ціна;

в) заповніть 4-й стовпчик таблиці;

г) припустимо, що уряд встановив граничну ціну на пшеницю 40 дол. за тону. Поясніть, які наслідки матиме це обмеження ціни?

Задача 11

Графік пропозиції побудовано за виразом: $Q_s = 100 + bP$. При якому значенні коефіцієнта b , пропозиція обсягом 200 од. відповідатиме ціні величиною 250 од.?

Задача 12

Попит на товар представлений рівняннями $P = 24 - 2Q$, де: P та Q – відповідно ціна і величина попиту на товар. Визначте коефіцієнт цінової еластичності попиту на товар в інтервалі від 20 до 10 грн. та від 4 до 2 грн. і тип цінової еластичності попиту в цих цінових межах.

Задача 13

Функції попиту і пропозиції на товар такі:

$$Q_d = 105000 - 7500P, \quad Q_s = 45000 + 5000P,$$

де: Q – кількість товару; P – його ціна (грн.).

Обчисліть рівноважну ціну та кількість, якщо пропозиція для всіх рівнів зросте на 20%.

Задача 14

Визначте, як зміниться споживчий надлишок за умов перетворення ринку з монопольного на конкурентний, якщо крива попиту для обох ринків однакова $Q = 1200 - 20P$. На ринку конкуренції $MC = AC = 10$, на монопольному $TC = 25Q$.

Задача 15

Функція попиту на товар $Q_d = 700 - 2P + 0,02Y$. При доході $Y = 5000$ і ціні товару $P = 5$ грн. Визначте:

- а) еластичність попиту за ціною;
- б) еластичність попиту за доходом;
- в) як зміниться попит на товар, якщо дохід споживача зросте на 15%.

Задача 16

Функція попиту на товар $Q_d = 400 - 8P + 0,05Y$. Дохід $Y = 12000$, а ціна товару $P = 15$. Визначте:

- а) еластичність попиту за ціною;
- б) потенційну зміну обсягів купівлі товару, якщо дохід буде скорочуватися на 5% в рік.

Задача 17

Еластичність попиту на товар Z за ціною становить $(-0,25)$. Еластичність попиту на даний товар за доходом становить $0,8$. На скільки відсотків зміниться обсяг попиту на даний товар, якщо його ціна зменшиться на 8%, а дохід населення збільшиться на 5%. При цьому прогнозується, що загальний рівень цін залишиться незмінним.

Задача 18

Споживач весь свій дохід витрачає на три види товарів: хліб, ковбасу і молоко. На даний момент 20% свого доходу він витрачає на хліб, 50% на ковбасу і 30% на молоко. Визначте еластичність попиту на молоко за доходом, якщо еластичність попиту на хліб становить (-1) , а еластичність попиту на ковбасу дорівнює 2.

Задача 19

Еластичність попиту на продукти харчування за доходом становить 0,8. Спочатку населення витрачало на продукти харчування 50% своїх доходів. Припустимо, що доходи населення збільшились на 10%. Визначте частку витрат населення на продукти харчування в структурі доходів.

Задача 20

Відома функція попиту на товар $Q_d = 210 - 3P$. При якій ціні товару еластичність попиту за ціною становитиме $-0,75$?

Тема 4. Економічні суб'єкти: домогосподарства, фірми та держава

1. Домогосподарство в економічній системі суспільства.
2. Фірма – економічний суб'єкт ринкової економіки.
3. Еволюція ролі держави в економіці.
4. Економічні функції держави в ринковій економіці.

1. Домогосподарство в економічній системі суспільства

Домогосподарство — це економічна одиниця, яка складається з однієї або більше осіб, постачає економіку ресурсами і використовує отримані гроші для купівлі товарів і послуг, які задовольняють матеріальні потреби людини.

Економічні ознаки домогосподарства:

- спільне господарство,
- сімейний бюджет,
- спільні рішення.

Домогосподарство виконує такі **функції**:

- 1) постачальника ресурсів;
- 2) споживача ресурсів;
- 3) заощадника доходів;
- 4) інвестора доходів.

Фінансовою основою домогосподарства є *бюджет*, який відображає обсяг і структуру всіх його доходів і видатків за певний період часу, формує стиль споживання і життя.

У розвинутій ринковій економіці доходи домогосподарства використовуються за схемою: певна частка доходів надходить державі у вигляді особистих податків, решта розподіляються між видатками на особисте *споживання* та особисте *заощадження*.

Заощадження – це та частина доходу, яка не витрачена на сплату податків або купівлю споживчих благ, а надійшла на банківські рахунки чи використана для придбання страхових полісів, облігацій, акцій та інших фінансових активів.

Видатки на особисте споживання становлять понад 80% сукупного доходу домогосподарств.

Видатки споживачів класифікують на:

- *видатки на товари тривалого користування;*
- *видатки на предмети щоденного вжитку;*
- *видатки на послуги.*

Якщо очікуваний термін використання товару три роки і більше, його називають **товаром тривалого використання**; якщо менше, ніж три роки, — **предметом щоденного вжитку**.

Домашні господарства можна диференціювати за такими ознаками:

- 1) *рівнем багатства, яким вони володіють;*
- 2) *типом і характером населеного пункту, в якому проживає домогосподарство (велике місто, містечко, село);*
- 3) *кількістю членів домогосподарства.*

2. Фірма – економічний суб'єкт ринкової економіки

Фірма є агентом ринкової економіки та організаційно-економічною і правовою структурою підприємницької діяльності, що розвивається в умовах недоторканості приватної власності, свободи вибору та підприємництва.

Фірма є місцем поєднання економічних ресурсів – *землі, праці, капіталу і підприємницького хисту*. Вона концентрує та реалізує практично всі економічні інтереси, які виникають у національному господарстві.

Фірми намагаються задовольнити безмежні потреби людей і суспільства та раціонально використати їхні обмежені ресурси.

В умовах ринкової економіки фірма: (1) генерує і виробляє пропозицію товарів і послуг та попит на них; (2) розвиває соціальну інфраструктуру; (3) створює робочі місця (у приватному і державному секторах); (4) забезпечує доходи на фактори виробництва; (5) виробляє національне багатство тощо.

Для успішного функціонування фірми формулюють місію, цілі й завдання.

Місія фірми – це основні принципи філософії фірми, її ключові переконання і система цінностей.

Цілі фірми – це сформульоване положення, яке показує загальний напрямок, у якому фірма прагне здійснювати свою політику.

Завдання фірми – це сформульована конкретна кількісна ціль, якої фірма прагне добитися фірма за певний період часу.

У вітчизняному законодавстві не використовується поняття "фірма", яке прийняте у міжнародній практиці.

У законодавчих та нормативно-правових актах України використовується термін "*підприємство*", однак поняття "**фірма**" і "*підприємство*" не завжди збігаються.

Згідно з економічною теорією, *підприємство* – це економічна одиниця, в якій поєднуються фактори виробництва.

До складу фірми входить одне або кілька підприємств. Якщо фірма має одне підприємство, то поняття фірми і підприємства збігаються.

Фірма, що володіє кількома підприємствами, які виробляють однакову продукцію, є **фірмою з горизонтальною структурою**.

Фірма, що об'єднує підприємства, які охоплюють різні стадії виробництва називається **фірмою з вертикальною структурою**.

Конгломерат – це фірма, яка виробляє широкий асортимент різних товарів і послуг для продажу на ринку.

Правова форма фірми – це її правовий статус, за допомогою якого регулюють правові відносини всередині самої фірми і поза нею. Права власності на рівні фірми реалізуються через її правові форми. Вирішальним критерієм для вибору правової форми фірми є її майбутні зовнішні відносини: з державою, кредитними інституціями, постачальниками, споживачами, інвесторами тощо.

У світовій практиці розрізняють три основні правові форми фірми:

- 1) **одноосібне володіння (власна справа);**
- 2) **партнерство;**
- 3) **корпорація.**

Кожна з них має як переваги, так і недоліки.

Назва "*власна справа*" вказує на те, що *власник приймає всі рішення і несе повну відповідальність за них*.

Тут власник і підприємець поєднуються в одній особі. Одноосібне володіння – це найдавніша форма організації бізнесу, наприклад: власна крамниця, медична фірма, майстерня, пральня та ін. Той, хто обирає цю форму бізнесу, отримує всі прибутки і несе весь тягар витрат.

Переваги одноосібного володіння:

- власник є господарем і має повний контроль над діяльністю фірми;
- вільний вибір моделі бізнесу: власник може вибрати вид діяльності, кількість найманих працівників, технології виробництва, моделі просування продукції на власних розсуд;
- простота реєстрації: власну справу легше заснувати і зареєструвати, а ніж інші форми бізнесу.

Недоліки одноосібного володіння:

- ресурси одноосібної фірми обмежені розміром грошового капіталу, яким володіє чи може взяти у позику власник;
- власник не може користуватися послугами організованого фінансового ринку, зокрема випускати акції та облігації для залучення потрібного капіталу.
- власник несе необмежену відповідальність за свої борги чи зобов'язання. Якщо він виявиться банкрутом, то його особиста власність і майно можуть перейти до кредиторів фірми.
- власник мусить відповідати за всі напрями діяльності своєї фірми і виконувати численні обов'язки щодо керівництва фірмою.
- одноосібна фірма – це зазвичай малий обсяг виробництва і незначний асортимент продукції.
- невизначеність строку діяльності. Здебільшого зі смертю власника малої приватної фірми її діяльність припиняється. Через це важко отримати великі довгострокові інвестиції.

Партнерство – це об'єднання капіталів і талантів декількох осіб.

Є два види партнерства – *повне й обмежене*. У першому випадку кожен із партнерів несе повну відповідальність за діяльність фірми. Кожен погоджується забезпечувати певну частку роботи й капіталу і ділити прибутки та збитки. Необмежена

відповідальність означає, що особи, які вклали свої засоби в підприємство несуть відповідальність усім своїм майном за зобов'язання.

Переваги повного партнерства : ширші можливості, аніж за одноосібної власності, щодо залучення фінансових ресурсів на грошовому та кредитному ринках.

Недоліки повного партнерства:

1. Партнери несуть необмежену відповідальність – усі учасники разом і кожен зокрема – за боргові зобов'язання партнерства. Тут простежується певна несправедливість: партнер, якому належить 1% власності фірми, відповідає нарівні з тим, кому належить 99% майна.

2. Партнерські угоди змінюються і реорганізуються у разі виходу партнера зі справи.

Переваги партнерства з обмеженою відповідальністю: партнер ризикує лише тим капіталом, який він інвестував у фірму; він несе обмежену відповідальність за борги фірми, а отже його особисте майно не можна використати для погашення боргів і зобов'язань фірми.

Недоліки партнерства з обмеженою відповідальністю:

1. Партнери, чия відповідальність обмежена часткою вкладеного капіталу, не беруть участі в управлінні фірмою і не укладають угод від свого імені.

2. У партнерстві відсутня публічна звітність.

Провідною формою сучасного бізнесу є корпорація.

Корпорація – це акціонерне товариство, яке централізує кошти через продаж акцій.

Корпорація є юридичною особою, яка бере участь у контрактах, заявляє позов і підлягає позову в суді, відповідає за борги й зобов'язання, які покладаються на корпорацію, а не на власників акцій.

Акціонерне товариство є найпривабливішою формою організації бізнесу.

Переваги корпорації:

1. простота у залученні інвестицій шляхом випуску акцій.

2. акції корпорації купують і продають на ринку цінних паперів, зміна власника акції не припиняє щоденних операцій фірми.

3. корпорація укладає угоди від свого імені, а не від імені співвласників.

Недоліки корпорації:

1. Відносно великі затрати й труднощі у процесі організації та припинення діяльності.

2. Значна кількість правових обмежень (недопущення монополізму, недобросовісної конкуренції та ін.).

3. можливості до зловживань та недостатні можливості для контролю над корпорацією з боку акціонерів.

3. Еволюція ролі держави в економіці.

Держава впливає на економічну діяльність домогосподарств і фірм через систему важелів та інструментів: інфраструктури, грошей, цін, кредитів, податків, дотацій, субсидій, ліцензій, квот, інвестицій, патентів, амортизації тощо.

Погляди на роль держави в економіці зазнають постійних змін.

У XVI-XVIII ст., коли ринкова економіка тільки формувалася, панували ідеї **меркантилізму**. Економічна доктрина меркантилізму базувалася на визнанні безумовної необхідності державного регулювання розвитку торгівлі та мануфактурного виробництва.

В основі ідеології меркантилізму лежав **принцип**: державна влада повинна забезпечувати монополії (привілеї) для вітчизняних підприємців та комерсантів на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Держава своєю політикою повинна була:

(1) сприяти експорту готової продукції;

(2) сприяти імпорту дешевої сировини і підтримувати національного виробника;

(3) обмежувати імпорт промислових товарів і захищати національного виробника;

(4) обмежувати експорт сировини.

У кінці XVIII ст. на зміну меркантилізму приходять ідеї **економічного лібералізму**, які заперечували необхідність державного втручання в економіку. Згідно з поглядами *А.Сміта*, ринкова система сама здатна до саморегулювання, в основі якого лежить власна вигода. Вважалося, що економіка буде функціонувати ефективніше, якщо виключити її регулювання державою. Основним принципом економічного лібералізму був принцип “*laissez faire – laissez passer*” (невтручання держави). На цих позиціях стояли Д.Рікардо, Ж.Сей, Дж.Міль, А.Маршал та ін.

У 30-ті роки XX ст. було теоретично доведено і практично підтверджено, що сподівання тільки на ринкове саморегулювання є вкрай небезпечними і можуть загрожувати розвалом самої системи. Особливо чітко це проявилось в період Великої депресії у США (1929-1933 рр). Дж.М.Кейнс довів **необхідність державного втручання**, яке здатне урівноважити сукупний попит і сукупну пропозицію, вивести економіку з кризи і сприяти її стабілізації та прискоренню економічного зростання.

У 70-ті роки прихильники **монетаризму** (М. Фрідман) обґрунтовують ідею про те, що потрібне не стільки фіскальне регулювання, скільки створення державою фінансових умов для нормального функціонування ринку на основі монетарної політики. **Інституційна економічна теорія** (Д.Норт, О.Вільямсон) розглядає державу як особливу організацію, яка здійснює свою діяльність на основі делегування їй громадянами частини своїх прав.

Як правило, розподіл прав між громадянами і державою фіксується в конституції. Громадяни передають свої права державі на основі переконання і впевненості в тому, що вона ефективніше реалізовуватиме поставлені завдання.

4. Економічні функції держави в ринковій економіці

Економічні функції держави можна сепарувати на наступні групи:

1-ша група функцій спрямована на створення умов, які б забезпечували успішне функціонування ринкової економіки. До них, зокрема, належать такі важливі види діяльності уряду, як

формування правової бази громадського суспільства, які б сприяли ефективному розвитку ринкової економіки та створювали умови для конкуренції.

2-га група функцій спрямована на посилення і модифікацію ринкових відносин. До них передусім належать: (1) перерозподіл ВВП і національного багатства; (2) удосконалення структури суспільного виробництва; (3) стабілізація економіки через широкий контроль за фінансовою, грошово-кредитною діяльністю фізичних та юридичних осіб; (4) аналіз економічної кон'юнктури, а також стимулювання виробничої активності.

3-тя група функцій, так звані *інші функції* держави, зокрема: (1) роль держави як організатора і виробника громадських благ; (2) антимонопольне регулювання; (3) перерозподіл доходів з метою соціального захисту населення; (4) досягнення макроекономічної стабілізації, застосовуючи фіскальні та монетарні інструменти впливу на економіку.

- 4.1. Домогосподарство виконує такі функції:
- а) заощадника доходів;
 - б) інвестора доходів;
 - в) споживача ресурсів;
 - г) усі перелічені функції.
- 4.2. Капітал підприємця:
- а) повинен бути його власністю;
 - б) може бути його власністю;
 - в) може не бути його власністю;
 - г) не повинен бути його власністю.
- 4.3. Для підприємницької діяльності не характерні:
- а) економічна самостійність;
 - б) необмежена самостійність у господарській діяльності;
 - в) ризик;
 - г) правильна відповідь б) і в).
- 4.4. Товариство з обмеженою відповідальністю передбачає:
- а) суворо обмежену кількість його членів;
 - б) участь тільки фізичних осіб;
 - в) додаткові обмеження на використання прибутку у невиробничих цілях;
 - г) відповідальність у межах паю.
- 4.5. До прикладів прямого державного регулювання економіки не відноситься:
- а) встановлення мінімальної заробітної плати;
 - б) встановлення пільг для суб'єктів господарювання, які займаються певним видом діяльності;
 - в) встановлення порядку реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності;
 - г) правильна відповідь відсутня.
- 4.6. Диференціація доходів – це:
- а) співвідношення мінімальної заробітної плати і мінімального прожиткового мінімуму;

- б) коригування доходів через державну податкову систему;
- в) різниця між найбільшим та найменшим рівнем доходу, яка склалася у суспільстві;
- г) різниця у рівнях доходів, одержаних різними людьми за певний період.

4.7. Інвестиціями у ресурси праці не можна вважати:

- а) витрати на підвищення кваліфікації працівників;
- б) витрати на освіту;
- в) оплату витрат на відрядження;
- г) усі відповіді правильні.

4.8. Стабілізаційна макроекономічна функція держави повинна насамперед забезпечувати:

- а) розвиток середнього і малого бізнесу;
- б) розвиток конкуренції;
- в) коригування державних видатків;
- г) стійке зростання обсягів національного виробництва.

4.9. Державні субсидії – це:

- а) державна соціальна допомога пенсіонерам та іншим категоріям населення;
- б) кошти, надані державою у кредит підприємцям;
- в) підтримка експорту найважливіших для країни товарів;
- г) правильна відповідь відсутня.

4.10. Будь-якому акціонерові гарантовані:

- а) одержання дивідендів;
- б) функції співвласника підприємства;
- в) право вирішального голосу;
- г) можливість управляти інвестиційною діяльністю підприємства.

4.11. Суть підприємства точніше передає таке визначення:

- а) підприємство – це відокремлена економічна структура, яка займається виробництвом та реалізацією певних товарів і послуг з метою отримання доходу;
- б) підприємство – це господарська одиниця, яка бере участь у поділі праці;
- в) підприємство – це самостійна економічна структура, яка діє у певній системі суспільного поділу праці.
- г) правильна відповідь відсутня.

4.12. Недоліками одноосібного підприємства не можна вважати:

- а) відсутність потенційного виграшу від спеціалізації в управлінні підприємством;
- б) невеликий обсяг реалізації продукції;
- в) обмеженість фінансових ресурсів;
- г) необмежену відповідальність.

4.13. Товариству з повною відповідальністю властиві:

- а) необмежена відповідальність учасників;
- б) найвищий ступінь стійкості;
- в) відповідальність у межах паю;
- г) участь тільки фізичних осіб.

4.14. Для державної політики експансії не є характерним:

- а) зниження загального рівня податків;
- б) обмеження експорту та заохочення імпорту;
- в) надання пільгових кредитів підприємствам;
- г) встановлення пільг для суб'єктів господарювання, які займаються певним видом діяльності.

4.15. Держава у системі змішаної економіки:

- а) прагне позбавитися методів адміністративного впливу;
- б) встановлює мінімальний розмір статутного фонду підприємств;
- в) використовує методи непрямого впливу на поведінку економічних суб'єктів;
- г) застосовує методи прямого (адміністративного) та непрямого (економічного) впливу на поведінку суб'єктів господарювання.

4.16. У ринковій економіці держава повинна:

- а) здійснювати розподіл грошових доходів у суспільстві;
- б) визначати, що і скільки потрібно виробляти з наявних ресурсів;
- в) визначати перелік товарів і послуг, які необхідні суспільству, незалежно від смаків і уподобань певної групи чи населення загалом;
- г) усі відповіді правильні.

4.17. У змішаній економіці роль держави:

- а) обмежена;
- б) необмежена;
- в) проявляється у багатьох секторах економіки;
- г) не проявляється.

4.18. Що є каналом зв'язку держави з іншими економічними суб'єктами:

- а) державні видатки;
- б) податки;
- в) державні закупівлі товарів і послуг;
- г) усі відповіді правильні.

4.19. Економічна одиниця, в якій поєднуються фактори виробництва – це:

- а) одноосібна справа;
- б) підприємство;
- в) домогосподарство;
- г) транснаціональна корпорація.

4.20. До основних економічних суб'єктів належать:

- а) фірми;
- б) держава;
- в) домогосподарства;
- г) усі відповіді правильні.

Тема 5. Національна економіка. Основні макроекономічні показники.

1. Предмет макроекономіки. Основні економічні цілі нації.
2. Поняття валового внутрішнього продукту. Методологія обчислення валового внутрішнього продукту.
3. Методи обчислення валового внутрішнього продукту.
4. Інші показники обсягу національного виробництва.

1. Предмет макроекономіки. Основні економічні цілі нації.

Об'єктом макроекономіки є національна економіка. **Предметом макроекономіки** є ефективність функціонування національної економіки, або ефективність функціонування механізмів економічної системи.

Вивчаючи ефективність функціонування національної економіки, макроекономіка акцентує увагу на поведінці основних економічних суб'єктів: домогосподарств, фірм та держави.

Макроекономіка розглядає поведінку не конкретних господарських одиниць, а їх сукупності, яку вона отримує через агрегування.

Агрегування – це поєднання окремих одиниць або даних в одну одиницю.

Набагато зручніше звести сотні тисяч результатів функціонування економіки України разом і розглядати їх як єдине ціле.

Макроекономіка, досліджуючи зв'язки між агрегатами, оперує **агрегованими** (узагальненими) **показниками** (наприклад, валовий внутрішній продукт – це ринкова вартість усіх кінцевих товарів і послуг, що вироблені у країні за рік). Водночас ця наука широко використовує **середні величини**, наприклад середня заробітна плата або середня продуктивність праці.

Макроекономіка особливу увагу приділяє чотирьом сферам, які можна виокремити у національній економіці, – *сфері виробництва, зайнятості, цін та зовнішньоекономічних зв'язків*.

У *сфері виробництва* створюються товари і послуги для задоволення різноманітних потреб суспільства. Національні економіки зацікавлені у збільшенні обсягу національного вироб-

ництва, що дає змогу підвищувати рівень життя населення та розв'язувати чимало інших складних проблем суспільства.

Сфера зайнятості це діяльність громадян, пов'язану із задоволенням особистих та суспільних потреб, що, як правило, приносить їм дохід у грошовій або іншій формі; нерозривно пов'язана зі сферою виробництва та відіграє особливе значення у житті кожної людини. Макроекономіка досліджує рівень зайнятості, причини вимушеного безробіття, його впливи на різні макроекономічні параметри.

Сфера цін, їхня динаміка позначаються на поведінці всіх економічних суб'єктів. *Зростання загального рівня цін називають інфляцією*, яка знижує купівельну спроможність та рівень життя населення. Макроекономіка намагається виявити причини та наслідки зростання цін, пояснити зростання та падіння загального рівня цін. Особливу увагу макроекономіка приділяє взаємозв'язку інфляції та безробіття.

Сфера зовнішньоекономічних зв'язків країни складається з експортно-імпортних операцій, тобто економіка майже кожної країни світу прагне бути *відкритою*.

Макроекономіка намагається виявити умови досягнення зовнішньої рівноваги, за яких країна не перетворюється на світового боржника, пояснити динаміку валютних курсів, вивіз капіталу з країни тощо.

2. Поняття валового внутрішнього продукту (ВВП). Методологія обчислення ВВП

Валовий внутрішній продукт (ВВП) вимірює ринкову вартість усіх кінцевих товарів і послуг, вироблених у даній країні протягом певного періоду часу, як правило, року.

Номінальний ВВП – це ВВП, обчислений у поточних ринкових цінах. Номінальний ВВП одночасно віддзеркалює як кількість вироблених товарів і послуг, так і рівень їх цін. На динаміку цього показника впливають як зміни у фізичному обсязі виробленої продукції, так і зміни рівня цін.

Тому макроекономіка досліджує динаміку фізичного обсягу ВВП, тобто зміни в кількості виготовленої вітчизняною економікою продукції з цією метою обчислюють реальний ВВП.

Реальний ВВП – це ВВП, обчислений у постійних цінах. Цей показник дає змогу робити висновки про зміни у фізичному обсязі продукції, а, отже, є реальний мірилом стану економіки.

Аналіз динаміки реального ВВП показує, що періоди його зростання чергуються з роками падіння. Цей процес економісти називають **діловим**, або **економічним, циклом**. Коливання реального ВВП простежується здебільшого лише в короткостроковому періоді. У тривалому періоді більшість країн світу демонструють стаке зростання реального ВВП і підвищення добробуту людей, що в макроекономіці називають **економічним зростанням**.

Для визначення тенденції економічного зростання використовують показник **природного ВВП**. Для розуміння суті цього показника до уваги треба взяти взаємозв'язок між інфляцією та безробіттям, який існує в ринковій економіці в короткостроковому періоді. Зі збільшенням зайнятості ВВП зростає, але водночас прискорено починають зростати й ціни; у фазі спаду масштаби безробіття зростають, але темпи зростання цін уповільнюються. Між високим і низьким рівнем безробіття є такий його рівень, який називають **природною нормою безробіття**.

За природної норми безробіття темп інфляції залишається практично сталим. ВВП, що відповідає природній нормі безробіття, називають **природним ВВП**.

Упродовж ділового циклу фактичний ВВП відхиляється від природного. У періоди спаду фактичний ВВП менший за природний, а в роки росту може перевищувати його.

Різницю між природним і фактичним ВВП називають ВВП розривом. Цей розрив може бути зі знаком "плюс", зі знаком "мінус" або дорівнювати нулю. **ВВП-розрив** зі знаком "плюс" означає, що економіка перебуває у фазі спаду, а необхідні суспільству товари і послуги виробляються не в повному обсязі.

Протилежним є кейс, коли **ВВП-розрив** має знак "мінус". Це означає, що економіка виходить за межі природного ВВП і ціни починають прискорено зростати.

Методологія обчислення ВВП

У національній економіці сукупні видатки на купівлю товарів і послуг та її сукупний дохід мають дорівнювати одне одному. В кожній діловій операції є дві сторони – покупець і прода-

вещь. Видатки покупців на купівлю товарів і послуг становлять доходи їхніх продавців.

Отже, в національній економіці, з одного боку, *ВВП можна визначити як суму видатків чотирьох основних покупців – споживачів, фірм, уряду та іноземців – на купівлю кінцевих товарів і послуг.*

З іншого боку, *ВВП можна обчислити як суму доходів, створених у процесі виробництва – зарплати, ренти, процента та прибутку.*

Однак перш ніж з'ясувати суть методів обчислення ВВП, слід врахувати наступне:

– під час обчислення ВВП *не враховують продаж уживаних речей*. Урахування продажу товарів, вироблених кілька років тому, в обсязі ВВП поточного року призвело б до завищення обсягу продукції цього року;

– до ВВП *не враховують невиробничі фінансові операції*, що здійснюються в економіці. *До невиробничих фінансових операцій* належать *державні трансфертні платежі*, які охоплюють видатки держави на соціальне страхування, допомогу з безробіття, пенсії, і *приватні трансфертні платежі* (наприклад, щомісячні суми, які студенти отримують із дому, операції з цінними паперами, тобто купівля-продаж акцій та облігацій тощо).

– для правильного визначення обсягу національного виробництва треба, щоб *усі продукти й послуги, вироблені протягом року, були враховані лише один раз*.

Більшість продуктів проходить через кілька виробничих стадій, перш ніж потрапляє на ринок. Щоб уникнути багаторазового врахування частин продуктів, які продаються і купуються, при обчисленні ВВП ураховують лише ринкову вартість *кінцевих* товарів і не враховують вартість *проміжних* товарів.

Кінцевими товарами є товари і послуги, які купують для споживання, а не для перепродажу, подальшого оброблення чи перероблення.

Проміжними називають товари і послуги, які використовуються для подальшого оброблення чи перероблення, тобто для виробництва інших товарів чи для перепродажу.

3. Методи обчислення валового внутрішнього продукту

Валовий внутрішній продукт обчислюють трьома методами:

- 1) методом кінцевого використання як *суму видатків* покупців на придбання товарів і послуг;
- 2) розподільним методом як *суму грошових доходів*, отриманих від виробництва продукції у цьому певному періоді;
- 3) виробничим методом як *суму доданої вартості*, створеної на всіх стадіях виробництва товарів і послуг.

Для визначення ВВП за *видатками* підсумовують усі види видатків на кінцеві товари і послуги – *споживчі видатки населення, інвестиційні видатки фірм, державні закупівлі товарів і послуг та чистий експорт*.

Особисті споживчі видатки охоплюють видатки домашніх господарств на товари тривалого користування, видатки на предмети поточного вжитку і видатки споживачів на послуги.

Інвестиційні видатки ділових фірм країни – це видатки на: 1) *закупівлю машин, устаткування, верстатів* підприємствами; 2) *усе будівництво* (виробничі будівлі й житлові будинки); 3) *зміни в запасах*.

Запаси – це вироблені, але не продані у цьому році інвестиційні, а також споживчі товари.

У макроекономіці інвестиції поділяють на валові й чисті.

Валові інвестиції охоплюють усі вироблені інвестиційні блага, призначені для заміщення машин, верстатів, устаткування, споруд, що спожиті у процесі виробництва у звітному періоді до якого додають ті, що становлять приріст капіталу в національній економіці.

Чисті інвестиції – це додаткові інвестиції, які спрямовані на розширення виробництва.

Різниця між валовими і чистими інвестиціями є **амортизацію**.

Тому валові інвестиції дорівнюють сумі амортизації та чистих інвестицій:

$$VI = CI + A, \quad (5)$$

де *VI* – валові інвестиції, *ЧИ* – чисті інвестиції; *A* – амортизація.

Державні закупівлі товарів і послуг охоплюють усі державні видатки (уряду, місцевих органів влади) на кінцеві продукти підприємств і на наймання в державний сектор працівників.

Однак вони не враховують державних трансферних платежів, бо такі видатки не відображають збільшення поточного виробництва і є просто передаванням державних доходів певним родинам або індивідам.

Чистий експорт – це сума, на яку іноземні видатки на вітчизняні товари і послуги (експорт) перевищують вітчизняні видатки на іноземні товари і послуги (імпорт).

Підсумувавши чотири групи видатків, отримуємо ринкову вартість річного обсягу вітчизняного виробництва: **ВВП за видатками**:

$$ВВП = C + I + Y + (K - M),$$

де *C* – особисті видатки на споживання; *I* - інвестиційні видатки; *Y* – урядові закупівлі товарів і послуг; *K* – вартість експорту; *M* – вартість імпорту.

Обчислюючи ВВП за доходами, варто врахувати:

1) *заробітну плату найманих працівників*, яку фірми й уряд виплачують тим, хто пропонує працю; враховують також низку доповнень до зарплати, які підприємства вносять у різні фонди;

2) *ренту*, тобто доходи, які отримують домогосподарства і фірми від нерухомого майна, включаючи приписану ренту за проживання у власному житлі;

3) *процент*, що являє собою виплати грошового доходу постачальникам грошового капіталу (виплата процентів домогосподарствам за вклади, за облігації підприємств);

4) *прибуток*: як доходи некорпоративного сектора (доходи підприємства, що перебувають в одноосібній власності) та прибуток акціонерних підприємств.

а також два показника, які вважаються доходами:

5) *непрямі податки на бізнес* (податок на додану вартість, акцизний збір, мито та ін.);

б) амортизаційні відрахування (показують обсяг капіталу, спожитого в процесі виробництва впродовж року).

$$ВВП = ЗП + Р + ПП + ПВ + НП + А,$$

(5.

де **ЗП** – заробітна плата найманих працівників з нарахуваннями на соціальне страхування;

Р – рента як дохід від здавання ресурсів в оренду; **ПП** – прибуток, одержаний від підприємницької діяльності; **ПВ** – позичковий відсоток, що є доходом від наданого у позику капіталу; **НП** – непрямі податки, що входять у ціну товарів та послуг; **А** – амортизаційні відрахування на спожитий основний капітал.

Найпоширенішими методами обчислення ВВП є *метод кінцевого використання та виробничий метод*.

Вибір країною методів обчислення ВВП визначається особливостями її статистики.

Аби уникнути подвійного рахунку при обчисленні ВВП, необхідно враховувати у ньому тільки додану вартість, створену кожною фірмою.

Додана вартість – це різниця між виторгом фірми та вартістю сировини і матеріалів, які вона придбала в постачальників.

Суть *виробничого методу обчислення ВВП* полягає у підсумовуванні доданої вартості, створеної в національній економіці. Цей спосіб обчислення ВВП часто називають *виробничим методом*.

4. Інші показники обсягу національного виробництва

Існує низка взаємопов'язаних національних рахунків, які обчислюють на основі ВВП.

Валовий національний продукт (ВНП) – це ринкова вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених за певний проміжок часу, як правило, за рік, за допомогою факторів виробництва, що належать резидентам певної країни, наприклад України, незалежно від того, де використовувались ці фактори – в Україні чи за кордоном.

Відмінність між ВВП і ВНП полягає у так званих *іноземних факторних доходах*.

Щоб отримати ВВП, потрібно до ВВП додати надходження на фактори виробництва від решти світу (прибутки, зарплата, зароблені резидентами за кордоном) і відняти платежі за фактори виробництва решті світу (прибутки, зарплата, зароблені іноземцями в даній країні):

$$\text{ВВП} = \text{ВВП} + \text{Надходження за фактори з-за кордону} - \text{Платежі за фактори решті світу} \quad (5)$$

Щоб отримати річний обсяг виробництва, який іде на споживання і на приріст капіталу, обчислюють чистий внутрішній продукт.

Чистий внутрішній продукт (ЧВП) – це валовий внутрішній продукт, скоригований на суму амортизаційних відрахувань:

$$\text{ЧВП} = \text{ВВП} - \text{Амортизація} \quad (5)$$

У системі національних рахунків особливу значущість має національний дохід (НД).

Національний дохід (НД) – це весь дохід, зароблений упродовж року власниками ресурсів, що є резидентами певної держави, незалежно від того, де ці ресурси використовуються – у власній країні чи за кордоном.

Для визначення національного доходу з ВВП необхідно врахувати амортизацію та непрямі податки на бізнес:

$$\text{НД} = \text{ВВП} - \text{Амортизація} - \text{Непрямі податки} \quad (5.6)$$

У вітчизняній практиці національний дохід досі поділяють на фонд споживання і фонд нагромадження.

Фонд споживання – це та частина національного доходу, яка забезпечує задоволення матеріальних і культурних потреб людей і потреб суспільства загалом (на освіту, оборону і т.д.).

Фонд нагромадження – це та частина національного доходу, яка забезпечує розвиток виробництва.

5.1. Якщо економіка досліджується як цілісна система, то такий аналіз є:

- а) мікроекономічний;
- б) макроекономічний;
- в) позитивний;
- г) нормативний.

5.2. Загальний рівень цін і безробіття в економічній системі вивчається в курсі:

- а) мікроекономіки;
- б) макроекономіки;
- в) менеджменту;
- г) міжнародних фінансів.

5.3. Економічна модель не може бути:

- а) ідеальним типом економіки або політики, задля чого ми повинні працювати;
- б) інструментом для економічних прогнозів;
- в) комплексом економічних принципів;
- г) поясненням, як функціонує економіка та її окремі сектори.

5.4. Макроекономіка вивчає:

- а) виробництво у масштабі всієї економіки;
- б) конкретні економічні одиниці;
- в) окрему галузь, фірму, домогосподарство;
- г) державний сектор.

5.5. ВВП як показник занижує обсяг національного виробництва, бо не враховує:

- а) результатів економічної діяльності в тіньовому секторі економіки;
- б) тієї частини продукції, яка вироблена з допомогою ресурсів, що належать іноземцям;
- в) державних закупівель товарів і послуг;
- г) усі відповіді неправильні.

5.6. Стабілізаційна політика – це:

- а) сукупність правил поведінки економічних суб'єктів;

- б) здатність ухвалювати ефективні господарські рішення;
- в) здатність керувати економічним процесом;
- г) заходи уряду, спрямовані на вирішення макроекономічних проблем.

5.7. Якщо економічне зростання сприяє справедливому розподілу доходу, то такі макроекономічні цілі:

- а) логічно пов'язані між собою;
- б) суперечать одна одній;
- в) доповнюють одна одну;
- г) взаємовикликають одна одну.

5.8. Ринкова вартість усіх кінцевих товарів і послуг, вироблених у країні протягом певного періоду часу (одного року) – це:

- а) валовий внутрішній продукт;
- б) чистий внутрішній продукт;
- в) національний дохід;
- г) використовуваний дохід.

5.9. Під час визначення валового внутрішнього продукту як суми доходів не враховують:

- а) непрямі податки;
- б) рентні доходи;
- в) заробітну плату;
- г) державні трансферні платежі.

5.10. Особистий дохід – це:

- а) вартість вироблених за рік товарів і послуг;
- б) дохід, отриманий домогосподарствами упродовж року;
- в) весь дохід для особистих видатків після сплати податків;
- г) валовий внутрішній продукт за вирахуванням амортизації та непрямих податків.

5.11. Валовий внутрішній продукт можна виміряти як суму:

- а) видатків на споживання, інвестицій, державних закупівель та чистого експорту;

- б) видатків на споживання, трансферних платежів, заробітної плати і прибутків;
- в) кінцевих товарів і послуг, трансферних платежів і чистих податків;
- г) особистого доходу, національного доходу і трансферних платежів.

5.12. Валовий внутрішній продукт є сумою ринкової вартості:

- а) проміжних товарів і послуг;
- б) кінцевих товарів і послуг;
- в) проміжних і кінцевих товарів і послуг;
- г) товарів і послуг вищої споживчої цінності.

5.13. Що враховують під час визначення валового внутрішнього продукту:

- а) державні трансферні платежі;
- б) продаж уживаних речей;
- в) проміжні товари і послуги;
- г) державні закупівлі товарів і послуг.

5.14. Для визначення валового національного продукту потрібно до:

- а) ВВП додати надходження за фактори виробництва з-за кордону і відняти платежі за фактори виробництва решті світу;
- б) ВВП додати платежі за фактори виробництва решті світу і відняти надходження за фактори виробництва з-за кордону;
- в) ВВП додати національний дохід і відняти трансферні платежі;
- г) національного доходу додати амортизацію і відняти непрямі податки.

5.15. Щоб обчислити обсяг національного доходу економіки держави необхідно:

- а) від обсягу ВВП відняти споживання основного капіталу;
- б) до обсягу ВВП додати поточні трансферти, одержані від інших держав, та відняти доходи від власності, сплачені іншим державам;

- в) до обсягу ВВП додати доходи резидентів від власності, одержані від інших держав та відняти доходи нерезидентів від власності, сплачені іншим державам;
- г) правильна відповідь б) і в).

5.16. Національний дохід держави – це:

- а) ринкова вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених у даній державі протягом певного періоду, як правило, року;
- б) дохід, який спрямований на кінцеве споживання і валове нагромадження в державі;
- в) ринкова вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених за певний період (як правило, за рік), за допомогою факторів виробництва, що належать резидентам держави;
- г) первинні доходи, що створюються учасниками виробництва та розподіляються між ними.

5.17. Сукупні видатки в економіці не дорівнюють сукупному доходу якщо:

- а) чистий експорт не дорівнює нулеві;
- б) зміни у запасах є від'ємною величиною;
- в) державний бюджет має надлишок;
- г) усі відповіді неправильні.

5.18. За інших рівних умов ВВП збільшиться, якщо:

- а) запаси на кінець року зменшаться;
- б) імпорт товарів збільшиться;
- в) експорт товарів зменшиться;
- г) споживання товарів поточного вжитку збільшиться.

5.19. Якщо упродовж року фізичний обсяг національного продукту не змінився, а ціни за цей період подвоїлися, тоді:

- а) реальний ВВП не змінився, а номінальний ВВП подвоївся;
- б) і реальний, і номінальний ВВП подвоїлись;
- в) реальний ВВП зменшився наполовину, а номінальний ВВП подвоївся;
- г) усі відповіді неправильні.

5.20. До чистих інвестицій належить:

- а) купівля домогосподарством легкового автомобіля;
- б) заміна зношеного верстата новим;
- в) купівля фірмою земельної ділянки;
- г) будівництво складу готової продукції.

Задача 1

Нижче перелічено компоненти внутрішнього обсягу продукції та національного доходу за певний рік. Усі дані в мільярдах гривень. Визначте основні національні рахунки:

Особисті споживчі видатки	712
Чисті іноземні факторні доходи, зароблені за кордоном	12
Трансфертні платежі	36
Рента	38
Амортизація	90
Процент	50
Доходи індивідуальних власників	70
Чистий експорт	14
Заробітна плата найманих працівників	626
Непрямі податки на бізнес	52
Прибутки підприємств	150
Державні закупівлі товарів і послуг	180
Чисті приватні внутрішні інвестиції	80

а) використовуючи наведені вище дані, обчисліть ВВП за видатками і доходами та ЧВП;

б) обчисліть національний дохід (НД) вирахуванням відповідних компонентів із ВНП і додаванням видів доходів, що становлять НД.

Задача 2

Економіка країни характеризується даними (млн. грн.):

Валові приватні інвестиції – 190; заробітна плата – 350; прибуток корпорацій – 125; непрямі податки – 54; рентні платежі – 38; чистий експорт товарів та послуг – 33; чисті приватні інвестиції – 100; доходи від власності – 54; чисті субсидії дер-

жавним підприємствам – 14; трансфертні платежі населенню – 57; споживчі витрати – 450; державні закупівлі – 60.

Розрахуйте:

- а) обсяг ВВП як суму доходів та витрат;
- б) обсяг ЧВП та НД.

Задача 3

Економіка країни характеризується такими даними (млн. дол.):

Державні закупівлі товарів та послуг	20
Особисте споживання	50
Прибуток акціонерних товариств	10
Відрахування на спожитий капітал	16
Заробітна плата	42
Чистий експорт	3
Чисті іноземні факторні доходи, зароблені за кордоном	2
Чисті інвестиції	6
Трансфертні платежі	6
Рента	3
Непрямі податки на бізнес	4
Процент на депозит	8
Доходи індивідуальних власників	12

а) розрахуйте величину ВВП за методом сукупних видатків та доходів;

б) розрахуйте величину ВВП;

в) розрахуйте величину НД.

Задача 4

У країні денний виробіток працівника дорівнює 10 грошових одиниць. Населення країни становить 50 млн. осіб. Діти становлять 25% населення. Коефіцієнт участі дорослого населення в робочій силі – 65%. У розрахунковому році вихідними були всі суботи та неділі. Крім того, впродовж року було вісім святкових днів, які припадали на робочі дні. Кожний зайнятий

мав відпустку тривалістю 28 календарних днів. Унаслідок захворювань працівників, запізнь та страйків було втрачено 2% робочого часу. Тривалість робочого дня становить вісім годин. Рівень безробіття впродовж року дорівнював 8%. Визначте ВВП цієї країни.

Задача 5

Номінальний ВВП збільшився з 145 до 163 млрд. гривень, а ВВП-дефлятор – з 102 до 128%. За таких умов величина реального ВВП:

- а) збільшиться;
- б) зменшиться;
- в) не зміниться;
- г) не може бути розрахована за цими даними.

Задача 6

Як збільшиться ВВП в результаті наступних колективних дій: Кравчук зрубав дерево і продав його Мельнику за 1000 гривень; Мельник розпиляв його на дошки і продав за 2000 гривень Вітренкові, Вітренко продав їх за 4000 гривень Петренкові; Петренко зробив з них книжкову шафу і продав за 10000 гривень?

Задача 7

ВВП становить 70 млрд. грн., амортизація – 8 млрд. грн., непрямі податки 14 млрд. грн. Визначте величину національного доходу.

Задача 8

Розрахуйте ВВП, якщо вартість кінцевих товарів, вироблених в країні як вітчизняними, так й іноземними виробниками становить 475 млрд. грн. Платежі за кордон становили 19 млрд. грн., а з-за кордону надійшло 15 млрд. грн.

Задача 9

Припустимо, що ВВП номінально збільшився від 900 до 1100 млн. грн., а рівень зростання цін становив 25%. Чому дорівнює приріст реального ВВП?

Задача 10

Фермер протягом року виростив та зібрав урожай пшениці. Його виробничі затрати на паливо, міңдобрива, посівний матеріал тощо становлять 4 тис. грн. Увесь урожай фермер продав млину за 20 тис. грн. Млин змолв пшеницю на борошно та продав його пекарні за 27 тис. грн., при цьому затрати млина на переробку зерна становили 2 тис. грн. Пекарня з борошна спекла хліб та продала хлібобулочні вироби торгівельним закладам за 42 тис. грн., при цьому затрати пекарні на виробництво хліба (масло, сіль, енергоносії тощо) становили 8 тис. грн. Торгові заклади реалізували хлібобулочні вироби населенню за 50 тис. грн., при цьому затрати торгівлі (перевезення хліба, освітлення торгових закладів тощо) становили 1,5 тис. грн.

Обчисліть обсяг доданої вартості, створеної суб'єктами господарювання у цьому процесі виробництва хліба. Результати обчислень подайте у таблиці.

Задача 11

Заповніть таблицю у місцях, позначених (...). Темпи приросту враховувати як ланцюгові.

Рік	Грошова маса, млн. грн.	Швидкість обігу грошей, кількість оборотів за рік	Індекс цін, %	Темп приросту номінального ВВП, %	Темп приросту реального ВВП, %
1	5200	5	100	—	—
2	5500	5,4	105
3	5600	5,6	110
4	5600	5,8	112
5	5700	6	113

Задача 12

ВВП Польщі у 2006 р. становив 5436 млн. дол., споживчі видатки – 2560 млн. дол., валові інвестиції – 950 млн. дол., державні видатки – 720 млн. дол. Визначте, чому дорівнював чистий експорт. Поясніть, що таке чистий експорт і в яких випадках він може мати від’ємне значення?

Задача 13

Уряд країни взяв позику за кордоном у сумі 125 млн. дол. за річною ставкою 8%. Ці кошти використано для реалізації інвестиційного проекту, який забезпечує щорічний приріст ВВП на суму 20 млн. дол. упродовж кількох років.

Визначте:

- а) наскільки зросте державний борг;
- б) скільки років буде потрібно уряду для повернення позики?

Задача 14

Припустимо, що державні закупівлі дорівнюють 600, величину податків визначає залежність $T = 0,4Y$, трансфертів – $F = 0,2Y$, а рівень цін дорівнює 1. Державний борг становить $D = 900$ за процентної ставки $r = 0,1$. Фактичний обсяг виробництва дорівнює 2200, а потенційний – 2500.

Визначте:

- а) надлишок чи дефіцит має державний бюджет;
- б) величину структурного дефіциту держбюджету;
- в) величину циклічного дефіциту держбюджету.

Задача 15

Виходячи з даних, наведених в таблиці, визначте:

- а) реальний обсяг ВВП з розрахунку на душу населення, дані занесіть в таблицю;
- б) оптимальну чисельність населення в країні;

в) абсолютну величину приросту ВВП у 2-му році порівняно з 1-им.

Рік	Населення (млн. чол.)	Реальний ВВП (млрд. дол.)	Реальний ВВП на душу населення (дол.)
1	30	9	
2	60	34	
3	90	45	
4	120	66	
5	150	90	
6	180	99	
7	210	105	

Задача 16

Допустимо, що реальний ВВП країни в минулому році становив 5700 грн. на душу населення, а в цьому – 6300 грн. Які темпи росту ВВП? Допустимо, що населення за цей же період зросло з 48 до 50 млн. чол. Які темпи росту ВВП в цьому випадку?

Задача 17

ВВП країни А в 2006 р. становив 840 млрд. дол., державні витрати на придбання товарів і послуг – 140 млрд. дол., зарплата найманих працівників – 400 млрд. дол., прибуток – 150 млрд. дол., чистий експорт – 5 млрд. дол., амортизація – 75 млрд. дол., чисті інвестиції – 80 млрд. дол. Визначте величину споживчих витрат та яку частку ВВП вони становили?

Задача 18

Нехай в економіці Багатії є лише дві фірми – автомобільна і харчова, а також чимало фермерських господарств, які вирощують різні сільськогосподарські культури без наймання робочої сили. Упродовж року автомобільна фірма виробила 1000 легкових автомобілів, які продала за 6000 грн. кожний, і 100 вантажних автомобілів, які продано за 8000 грн. кожний.

Споживачі Багатії купили 750 легкових автомобілів, уряд – 50, а 200 автомобілів експортовано за кордон. Харчова промисловість закупила усі вантажівки.

Обсяг продажу харчової фірми за рік становив 15 млн. грн., третину її продукції продано за кордон.

Витрати на оплату факторів виробництва в автомобільній компанії становили 4,1 млн. грн., у тому числі на зарплату – 3,8 млн. грн., процент – 0,1, ренту – 0,2.

Витрати на фактори у харчовій компанії становили 4,2 млн. грн., у тому числі на заробітну плату – 3,0 млн. грн., процент – 0,2, ренту – 1,0. На закупівлю сільськогосподарської сировини у фермерів харчова фірма затратила 6 млн. грн.

Витрати фермерів за рік становили 4,2 млн. грн., у тому числі на оплату процентів – 1,5, ренти – 2,7.

Відрахування на споживання капіталу в автомобільній промисловості становили 0,6 млн. грн., у харчовій – 1,7 млн. грн. У фермерських господарств амортизаційних відрахувань не було. Непрямих податків у Багатії немає.

Упродовж року Багатія імпортувала 2000 комп'ютерів за ціною 2000 грн. кожний. Урядові установи та харчова компанія купили по 100 комп'ютерів, а решту придбали споживачі.

Визначте валовий внутрішній продукт Багатії як суму витратків і як суму доходів, а також з'ясуйте його структуру.

Задача 19

Економіка країни характеризується такими даними (млн. дол.):
Споживчі витрати – 310; доходи індивідуальних власників – 30;
рентні платежі – 35; амортизація – 25; заробітна плата – 280;
процент – 25; чисті інвестиції – 30; трансфертні платежі – 70;
факторні доходи, зароблені за кордоном – 35; прибуток корпорацій – 160; державні закупівлі – 195; чистий експорт – 25;
непрямі податки – 30;

Розрахуйте: а) обсяг ВВП як суму доходів;

- б) обсяг ВВП як суму витрат;
- в) обсяг ВВП;
- г) обсяг ЧВП
- д) обсяг НД (двома способами).

Задача 20

Економіка країни характеризується такими даними (млн. дол.):
Споживчі витрати – 290; валові інвестиції – 40; рентні платежі – 14; заробітна плата – 213; процент – 15; чисті інвестиції – 17; факторні доходи, зароблені за кордоном – 51; трансфертні платежі – 50; прибуток корпорацій – 161; державні закупівлі – 168; чистий експорт – 12; доходи індивідуальних власників – 46; непрямі податки – 38;

- Розрахуйте:
- а) обсяг ВВП як суму доходів;
 - б) обсяг ВВП як суму витрат;
 - в) обсяг ВВП;
 - г) обсяг ЧВП
 - д) обсяг НД (двома способами).

Задача 21

Економіка країни характеризується такими даними (млн. дол.):
Споживчі витрати – 620; доходи індивідуальних власників – 60; амортизація – 50; рентні платежі – 70; трансфертні платежі – 30; заробітна плата – 560; процент – 50; чисті інвестиції – 60; факторні доходи, зароблені за кордоном – 70; прибуток корпорацій – 320; державні закупівлі – 390; експорт – 70; імпорт – 20; непрямі податки – 60;

- Розрахуйте:
- а) обсяг ВВП як суму доходів;
 - б) обсяг ВВП як суму витрат;
 - в) обсяг ВВП;
 - г) обсяг ЧВП
 - д) обсяг НД (двома способами).

Задача 22

Економіка країни характеризується такими даними (млн. дол.):
Споживчі витрати – 580; валові інвестиції – 80; рентні платежі – 28; заробітна плата – 426; процент – 30; чисті інвестиції – 34; факторні доходи, зароблені за кордоном – 102; трансфертні платежі – 100; прибуток корпорацій – 322; державні закупівлі – 336; експорт – 40; доходи індивідуальних власників – 92; непрямі податки – 76; імпорт – 16.

Розрахуйте:

- а) обсяг ВВП як суму доходів;
- б) обсяг ВВП як суму витрат;
- в) обсяг ВНП;
- г) обсяг ЧВП
- д) обсяг НД (двома способами).

Тема 6. Макроекономічна політика

1. Сутність макроекономічної політики, її види.
2. Фіскальна політика та її основні знаряддя.
3. Податкова система та принципи її організації. Податки та їх види.
4. Сутність монетарної політики. Попит на гроші та пропозиція грошей.
5. Основні інструменти монетарної політики.

1. Сутність макроекономічної політики, її види

Для подолання нестабільності уряд проводить відповідну *стабілізаційну політику*, під якою розуміють заходи держави, спрямовані на зміну обсягу національного виробництва, доходів, рівня зайнятості, інфляції та інших параметрів національної економіки за допомогою різних макроекономічних інструментів, таких як податки, державні видатки, кількість грошей в обігу, квоти тощо.

Макроекономіка аналізує чотири основні види стабілізаційної політики:

- 1) *фіскальну або бюджетно-податкову;*
- 2) *монетарну або грошово-кредитну;*
- 3) *політику доходів;*
- 4) *зовнішньоекономічну політику.*

Фіскальна, або бюджетно-податкова, політика – це заходи уряду, спрямовані на зниження безробіття чи інфляції та досягнення природного обсягу виробництва через зміну державних видатків, рівня оподаткування або через одночасне поєднання обох цих заходів. Основними інструментами фіскальної політики є податки й державні видатки.

Виділяють два види фіскальної політики: *стимулювальну* та *стримувальну*.

Стимулювальна фіскальна політика спрямована на підтримання високих темпів економічного зростання та досягнення високого рівня зайнятості. Для її проведення уряд збільшує видатки, зменшує податки або певним чином поєднує обидва заходи. Це збільшує інвестиції, обсяг національного виробництва і зменшує безробіття. Застосовуючи інструментарій *стри-*

мувальної фіскальної політики Уряд прагне знизити рівень інфляції через підвищення податків, скорочення державних видатків або через поєднання обох заходів.

Монетарна, або кредитно-грошова, політика – це заходи, що впливають на кількість грошей у національній економіці для досягнення макроекономічної стабільності. Монетарну політику зазвичай проводить Центральний банк країни (в Україні – Національний банк України).

В ринкових умовах можливе проведення двох видів монетарної політики — стимулювальної та стримувальної.

Стимулювальна монетарна політика спрямовується на зменшення масштабів безробіття, а **стримувальна** – на приборкання інфляції. Для боротьби з інфляцією застосовують **політику доходів, або в економічній літературі зустрічається** т.з. поняття *контроль за цінами і заробітною платою*. Існує кілька інструментів впровадження політики доходів, зокрема:

(1) прямий контроль зарплати і цін ("заморожування" їхніх рівнів, яке застосовують головно за надзвичайних обставин, наприклад у воєнний час);

(2) добровільні орієнтири зростання цін та заробітної плати (Уряд просить фірми та трудові спілки у своїх вимогах і діях щодо підвищення цін і зарплати не виходити за рекомендовані ним межі). Цей метод стабілізаційної політики є ефективним за умови високої економічної культури населення.

Державна політика цінового регулювання, безперечно, справляє певний тиск на виробників і продавців продукції. За таких умов вони змушені дотримуватися встановлених цін і відповідно зазнавати навіть суттєвих втрат. Для компенсації збитків держава часто супроводжує обмеження цін наданням підприємствам фінансової допомоги, не допускаючи їхнього банкрутства на регульованих ринках. Це втручання здійснюється за допомогою різноманітних методів державного регулювання цін, які можна об'єднати у дві групи: прямі і непрямі. **До прямих методів** належать: встановлення фіксованих цін на найважливіші товари та послуги, застосування граничних цін або граничних коефіцієнтів їх підвищення, декларування зміни цін, заморожування цін на певний строк, введення граничних рівнів посередницько-збутових націнок та торговельних надбавок, датуван-

ня виробників деяких товарів, укладання договорів про ціни між підприємствами і державою. **Непряме регулювання** переважає на етапі зрілого ринку та за нормальних умов розвитку економіки, коли регулюючий потенціал ринкового механізму реалізується на повну силу. За допомогою цих методів держава регулює поведінку суб'єктів, які беруть участь у процесі ціноутворення, але не диктує порядок чи способи визначення цін та їх рівень. Для вирішення цієї проблеми застосовується політика низьких цін на товари першої необхідності, яка реалізується в Україні через дотації і повне звільнення деяких галузей від податків.

Під *зовнішньоторговельною політикою* розуміють заходи держави, які покликані впливати на обсяги зовнішньої торгівлі. Основними інструментами зовнішньоторговельної політики є *мито, квота, експортні субсидії, ліцензії, демпінг* тощо.

Розрізняють два основні види зовнішньоторговельної політики — *протекціонізм і фритредерство*.

Протекціонізм – це політика захисту національних виробників від конкуренції іноземних товарів. **Вільна торгівля** – це торгівля з незначними митними та немитними бар'єрами або взагалі без них.

Найпоширенішим інструментом політики протекціонізму є **мито**, яке є податком, що накладається на кожну одиницю товару, який завозять до країни.

Немитні (технічні) бар'єри – це інструменти зовнішньоторговельної політики, за допомогою яких утруднюється імпорт до країни певних виробів. До них належать надмірні стандарти щодо якості товару, санітарні обмеження, норми безпеки, бюрократична тяганина під час митних процедур, вимоги ліцензування тощо.

2. Фіскальна політика та її знаряддя

Фіскальна, або бюджетно-податкова, політика пов'язана з формуванням державного бюджету, що передбачає цілеспрямоване регулювання податків і державних видатків для досягнення певних макроекономічних завдань. Структура бюджетної системи значною мірою залежить від державного устрою країни. Україні за структурою бюджетна система складається з держав-

ного бюджету та бюджету адміністративно-територіальних одиниць та місцевих бюджетів: обласних, районних, міських, селищних та сільських. Всі вони мають дві частини: доходи й видатки.

Державний бюджет – це баланс доходів і видатків держави, який ухвалюється на фінансовий рік.

Кожен бюджет має свої власні джерела доходів. **Джерелами доходів державного бюджету** є податок на прибуток підприємств, об'єднань і організацій; податок на додану вартість; акцизні податки; доходи від зовнішньоекономічної діяльності; прибутковий податок з громадян та ін., згідно з нормативами, що визначаються законодавчими актами. Доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок різних місцевих податків та стягнень.

Державні видатки – це сукупність грошових відносин, які складаються в процесі розподілу і використання централізованих і децентралізованих грошових ресурсів для фінансування основних витрат суспільства. Видатки державного бюджету спрямовуються на фінансування:

- 1) *національної оборони;*
- 2) *утримання державного апарату;*
- 3) *фінансування бюджетного сектора економіки;*
- 4) *соціальні видатки;*
- 5) *фінансування розвитку економіки;*
- 6) *сплату відсотків за державним боргом.*

Державний бюджет має бути *збалансованим*. Це означає, що видатки мають дорівнювати доходам. Якщо доходи перевищують видатки, то має місце *надлишок*, або *профіцит*, бюджету, якщо, навпаки, видатки більші за доходи, то виникає *дефіцит* бюджету. Майже всі країни, за небагатьма винятками, мають нині дефіцит бюджету.

Є три основні способи збалансування дефіцитного державного бюджету:

- *підвищення податків;*
- *додаткова емісія грошей, або сеньйораж;*
- *державні позики – випуск державних цінних паперів.*

Підвищення податків має свої межі. На перший погляд може видаватися, що чим більші податкові ставки, тим більші надходження до державного бюджету. Проте, доведено, для досягнення високих економічних результатів важливо застосовувати низькі

ставки оподаткування, у тому числі й від надходжень податків, графічно дану залежність можна описати за допомогою *кривої Лафера* (рис. 6.1). Тобто, за нульових податкових ставок жодних податкових надходжень не буде. Якщо ж податки сягнуть 100%, тобто держава вимагатиме сплати усі результатів праці громадян, ніхто не матиме бажання працювати в офіційній економіці і вся національна економіка стане тіньовою. Тобто, якщо податкові ставки зростають від нуля, то податкові надходження збільшуються. Тоді за певного рівня ставок податків (чимало економістів вважають, що цей рівень становить 40%) люди починають менше працювати в офіційній економіці та спрямовують свою активність у тіньову економіку.

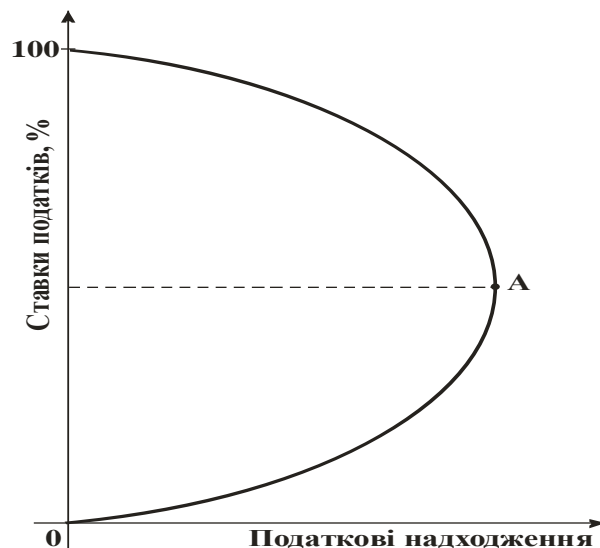

Рис. 6.1. Крива Лафера

Другий метод збалансування державного бюджету – *додаткова емісія грошей, або сеньйораж*. Держава випускає додаткову кількість грошей і отримує додаткові доходи. Це дуже зручний для Уряду метод збалансування бюджету, однак він викликає інфляцію.

В Україні з 1997 р. емісію грошей не застосовують для збалансування бюджету. Найчастіше для зрівнювання доходів і видатків держави використовують *позику*. Для отримання позики Уряд випускає і продає

державні цінні папери (облігації), натомість отримуючи гроші. Цей метод не викликає інфляції, але призводить до виникнення державного боргу. Через певний проміжок часу державні цінні папери треба викупити, а також щорічно сплачувати відсотки.

За допомогою фіскальної політики уряд може змінювати структуру національної економіки, зменшувати циклічні коливання, досягати повної зайнятості, сприяти економічному зростанню, впорядковувати державні фінанси, боротися з інфляційними спалахами тощо. Особливого значення набуває фіскальна політика в перехідній економіці.

3. Податкова система та принципи її організації. Податки та їх види

Кожна держава для забезпечення виконання своїх функцій повинна мати відповідні кошти, які концентруються в бюджеті. *Джерелами формування її постійних доходів* можуть виступати:

- власні доходи держави, котрі вона отримує від виробничої та інших форм діяльності або у вигляді надходжень від державного майна, угідь та послуг;
- податки, які сплачують юридичні й фізичні особи із своїх доходів.

Податкова система кожної країни відображає її специфічні умови. У світі немає держав з тотожними податковими системами.

Податкова система – це сукупність установлених у країні податків та механізму їх справляння.

До *принципів побудови податкової системи* належать:

- 1) формування доходів бюджету переважно в процесі перерозподілу створеного в суспільстві ВВП;
- 2) встановлення рівноцінних прав і зобов'язань перед бюджетом для всіх платників;
- 3) свідоме і цілеспрямоване застосування податків як фінансового інструменту регулювання соціально-економічних пропорцій у суспільстві.

Податки є обов'язковими платежами юридичних і фізичних осіб до бюджету. За економічним змістом – це фінансові відно-

сини між державою і платниками податків з метою створення загальнодержавного централізованого фонду грошових коштів, необхідного для виконання державою її функцій.

Елементи системи оподаткування: суб'єкт і носій податку, об'єкт і одиниця оподаткування, джерело сплати, податкова ставка і квота.

Суб'єкт, або платник податку – це та фізична чи юридична особа, яка безпосередньо його сплачує.

Об'єкт оподаткування вказує на те, що саме оподатковується тим чи іншим податком.

Одиниця оподаткування – це одиниця виміру (фізичного чи грошового) об'єкта оподаткування. Фізичний вимір досить точно відображає об'єкт оподаткування. Наприклад, оцінка земельної ділянки при оподаткуванні проводиться в гектарах, сотих гектара, квадратних метрах і т. ін. Грошовий вимір може бути *безпосереднім* – при оцінці доходів і *опосередкованим* – при оцінці тієї ж земельної ділянки (за ринковою чи нормативною ціною), майна і т. ін.

Джерелом сплати податку є дохід платника, з якого він сплачує податок. Джерело сплати може бути безпосередньо пов'язане з об'єктом оподаткування (коли оподатковується сам дохід або майно, що приносить дохід), а може і не мати відношення до об'єкта оподаткування (наприклад, податки на майно і землю, які перебувають в особистому користуванні й не приносять доходу їх власникам).

Податкова ставка – це законодавчо встановлений розмір податку на одиницю оподаткування.

Розрізняють такі основні **види податкової ставки:**

тверді – встановлюються в абсолютній сумі на одиницю оподаткування. Такий вид ставки застосовується: при оподаткуванні землі, при стягуванні акцизного податку, при сплаті податку на транспорт. Вони можуть бути двох видів: *фіксовані* – встановлені в конкретних сумах, *відносні* – визначені відносно до певної величини (наприклад, у процентах до мінімальної заробітної плати);

пропорційні – застосовуються в однаковій величині, незалежно від розміру податкової бази. Приклад — ставка податку з доходів фізичних осіб;

прогресивні – зростають зі зростанням податкової бази, наприклад, ставки податку на доходи фізичних осіб в Україні, який діяв до 2003 року. Сучасна податкова система в Україні не використовує прогресивних ставок;

регресивні ставки, на відміну від прогресивних, зменшуються в міру зростання об'єкта оподаткування. Вони необхідні тоді, коли держава намагається стимулювати економічне зростання.

Податкова квота – це частка податку в доході платника, що може бути визначена в абсолютному розмірі й у відносному виразі. Значення податкової квоти полягає в тому, що вона характеризує рівень оподаткування. З позицій соціальної справедливості механізм оподаткування обов'язково має включати податкову квоту.

Класифікація податків проводиться за кількома ознаками:

- 1) за формою оподаткування;
- 2) за економічним змістом об'єкта оподаткування;
- 3) залежно від рівня державних структур, які їх устанавлюють.

За формою оподаткування всі податки поділяються на дві групи: **прямі й непрямі**.

Прямі податки встановлюються безпосередньо щодо платників, їх розмір залежить від масштабів об'єкта оподаткування. Прямі податки сприяють такому розподілу податкового навантаження, при якому більше платять ті члени суспільства, котрі мають вищі доходи.

Непрямі податки встановлюються в цінах товарів і послуг, їх розмір для окремого платника прямо не залежить від його доходів. Підкреслюємо, тільки прямо, бо оскільки непрямі податки включаються в ціни, то їх платить в абсолютному розмірі більше той, хто більше споживає, а більше споживає той, хто має вищі доходи.

За економічним змістом об'єкта оподаткування податки поділяються на три групи: **податки на доходи, споживання і майно**.

Податки на доходи стягуються з доходів фізичних та юридичних осіб. Безпосередніми об'єктами оподаткування є заробіт-

на плата та інші доходи громадян, прибуток або валовий дохід підприємств.

Податки на споживання сплачуються не при отриманні доходів, а при їх використанні. Вони справляються у формі непрямих податків.

Податки на майно встановлюються щодо рухомого чи нерухомого майна. На відміну від податків на споживання, які сплачуються тільки один раз – при купівлі, податки на майно стягуються постійно, доки майно перебуває у власності.

Залежно від рівня державних структур, які встановлюють податки, вони поділяються на *загальнодержавні* та *місцеві*.

Загальнодержавні податки встановлюють вищі органи влади. Їх стягнення є обов'язковим на всій території країни, незалежно від того, до якого бюджету (державного чи місцевого) вони зараховуються.

Місцеві податки встановлюються місцевими органами влади та управління.

4. Сутність монетарної політики. Попит на гроші та пропозиція грошей.

Монетарна, або грошово-кредитна політика – це вплив на кількість грошей у національній економіці для досягнення макроекономічної стабільності.

Монетарна політика ґрунтується на тому, що у короткостроковому періоді кількість, або пропозиція, грошей впливає на багато економічних змінних.

До таких чинників відносять процентні ставки, курси цінних паперів, валютні курси, а відтак а також реальні економічні змінні — обсяг і структуру виробництва рівень зайнятості тощо.

Якщо у національній економіці *пропозиція грошей збільшується*, то процентні ставки знижуються, доступ до кредитів полегшується, тому інвестиції, обсяг національного виробництва зростатимуть.

І навпаки, зі *зменшенням пропозиції грошей* процентні ставки зростатимуть, доступ до кредитів звужуватиметься, і це

зменшуватиме інвестиції, обсяг національного виробництва тощо.

Отже, можливе проведення двох видів монетарної політики — *стимулювальної* та *стримувальної*. **Стимулювальна монетарна політика** спрямовується на зменшення масштабів безробіття, а **стримувальна** — на приборкання інфляції.

5. Основні інструменти монетарної політики

Центральний банк регулює пропозицію грошей у національній економіці за допомогою інструментів *прямого* та *непрямого регулювання*.

Основними інструментами прямого регулювання пропозиції грошей, які здебільшого використовуються у країнах за умов гострих кризових явищ (коли ринковий механізм не в змозі забезпечити стабільність економічних відносин) є:

- обмеження обсягів кредитів, що надаються юридичним особам;
- пряме регулювання відсоткової ставки;
- обмеження величини кредитів для окремих банків.

Ці інструменти ефективні лише у **короткостроковому періоді**: вони дають змогу не допускати надмірного створення банками грошей.

У розвинутій ринковій економіці застосовують переважно знаряддя непрямого регулювання пропозиції грошей, до яких належать:

- облікова ставка;
- норма резервування;
- операції на відкритому ринку.

Відсоткову ставку, за якою центральний банк надає позики комерційним банкам, називають **обліковою**, або **дисконтною, ставкою**. В Україні її називають *ставкою рефінансування*.

Підвищення облікової ставки знижує зацікавленість комерційних банків в отриманні додаткових резервів через позику центральному банку, звужує пропозиції грошей в економіці. Навпаки, зниження облікової ставки заохочує комерційні банки до отримання додаткових резервів через позику в центральному

банку, а пропозиція грошей у національній економіці збільшується.

Норма резервування – це відсоток депозитів (вкладів), який комерційні банки повинні тримати в центральному банку у вигляді обов'язкових резервів. Наприклад, фактичні вклади в банк – 10 млн. грн.; визначена законом норма резервування – 10%. У цьому разі обов'язкові резерви, які комерційний банк зобов'язаний тримати у Центральному банку становлять 1 млн. грн., і банк може надавати в позики на суму 9 млн. грн.

Операції на відкритому ринку стосуються купівлі й продажу Центральним банком державних цінних паперів.

У розвинутій ринковій економіці операції на відкритому ринку є найважливішим інструментом, за допомогою якого Центральний банк контролює пропозицію грошей. Зокрема, якщо Центральний банк купує державні облігації на відкритому ринку, то кредитні ресурси комерційних банків збільшуються та замість цінних паперів вони отримують гроші. І навпаки, коли Центральний банк продає цінні папери на відкритому ринку, кредитні ресурси комерційних банків зменшуються, отже, пропозиція грошей у національній економіці звужується.

Проводячи **стимулювальну політику** Центральний банк:

- 1) зменшує норму резервування;
- 2) знижує облікову ставку;
- 3) купує державні цінні папери.

Завдяки цим заходам пропозиція грошей збільшується, процентні ставки знижуються, внаслідок чого збільшуються інвестиції, споживання та реальний обсяг національного продукту.

Стримувальна монетарна політика передбачає:

- 1) збільшення норми резервування;
- 2) підвищення облікової ставки;
- 3) продаж державних цінних паперів.

Завдяки цим заходам пропозиція грошей у національній економіці зменшується, процентні ставки зростають, а рівень інфляції знижуватиметься.

- 6.1. Інструментами грошово-кредитної політики є:
- а) операції на відкритому ринку, кредитування, валютний курс;
 - б) операції на відкритому ринку, норма резервування, облікова ставка процента;
 - в) обов'язкове резервування, операції на відкритому ринку, страхування банківських вкладів;
 - г) нормування валютних надходжень, резервні вимоги, операції на відкритому ринку.
- 6.2. Політика дешевих грошей – це:
- а) інфляційна політика;
 - б) політика, спрямована на збільшення пропозиції грошей для стимулювання сукупних витрат і зайнятості;
 - в) політика, спрямована на зниження валютного курсу національної грошової одиниці;
 - г) політика, спрямована на обмеження пропозиції грошей.
- 6.3. Емісія грошей – це:
- а) кругообіг грошей;
 - б) надання Центральним банком кредитів комерційним банкам;
 - в) випуск грошей;
 - г) знецінення грошей.
- 6.4. Назвіть, яка з операцій Центрального банку збільшує пропозицію грошей в економіці:
- а) Центральний банк купує державні цінні папери на відкритому ринку;
 - б) Центральний банк підвищує облікову процентну ставку;
 - в) Центральний банк продає іноземну валюту населенню та комерційним банкам;
 - г) Центральний банк підвищує обов'язкову норму резервів.
- 6.5. Депозити – це:
- а) чекові вклади фізичних та юридичних осіб;
 - б) матеріальні активи, якими найчастіше користуються банки;

- в) банківські гроші у безготівковій формі;
- г) грошові кошти, вкладені в комерційні банки у готівковій та безготівковій формі для зберігання на визначених умовах.

6.6. За інших рівних умов підвищення процентної ставки призведе до:

- а) скорочення попиту на інвестиційні товари;
- б) підвищення попиту на інвестиційні товари;
- в) іноді це викликає підвищення, а іноді скорочення попиту на інвестиційні товари;
- г) залишить цей попит без змін.

6.7. Політика дорогих грошей – це:

- а) політика комерційних банків, пов'язана з підвищенням кредитних ставок;
- б) політика, спрямована на збільшення пропозиції грошей для стимулювання сукупних витрат і зайнятості;
- в) політика, спрямована на обмеження пропозиції грошей для зниження сукупних видатків і стримування антиінфляційного тиску в економіці;
- г) усі відповіді правильні.

6.8. До непрямих податків не належить:

- а) імпортне мито;
- б) податок з доходів фізичних осіб;
- в) податок на золоті вироби;
- г) усі відповіді правильні.

6.9. Державний борг – це сума попередніх:

- а) дефіцитів бюджету;
- б) бюджетних надлишків за вирахуванням дефіцитів бюджету;
- в) державних видатків;
- г) усі твердження неправильні.

6.10. Якщо національна економіка перебуває у стані рівноваги, то:

- а) державний бюджет збалансований;
- б) бюджети всіх рівнів мають бути збалансовані;

- в) середня податкова ставка є усталеною;
- г) усі твердження неправильні.

6.11. Функції податків полягають у тому, щоб:

- а) перерозподіляти доходи між різними групами населення;
- б) збільшувати обсяг коштів, спрямованих на інвестування у національну економіку,
- в) скорочувати кошти, якими розпоряджаються фірми та домогосподарства;
- г) усі твердження неправильні.

6.12. Ефект витіснення означає:

- а) вітчизняні вироби витісняють імпорт;
- б) збільшення державних видатків зменшує обсяг приватних інвестицій;
- в) збільшення приватних інвестицій зменшує державні видатки;
- г) усі твердження неправильні.

6.13. Дефіцит державного бюджету – це різниця між:

- а) величиною поточного дефіциту бюджету і сплатою відсотків за державний борг;
- б) поточними державними надходженнями та видатками;
- в) надходженнями за повної зайнятості та фактичними видатками;
- г) фактичним і структурним дефіцитом.

6.14. Фіскальна політика буде стримувальною, якщо зміняться такі параметри:

- а) знизяться ставки оподаткування;
- б) підвищаться ставки оподаткування;
- в) збільшаться податкові надходження за незмінної прогресивної шкали оподаткування;
- г) усі твердження правильні.

6.15. Стимулювальна стабілізаційна політика спрямована на:

- а) досягнення бездефіцитного державного бюджету;
- б) стабілізацію обмінного курсу національної валюти;

- в) зниження темпів інфляції;
- г) збільшення обсягу виробництва та рівня зайнятості в національній економіці.

6.16. У національній економіці досягнуто повної зайнятості, але наявна висока інфляція. Яка комбінація заходів монетарної та фіскальної політики буде доцільною у даному випадку:

- а) підвищення податків і продаж центральним банком державних облігацій на відкритому ринку;
- б) зниження податків і купівля центральним банком державних облігацій на відкритому ринку;
- в) збільшення державних видатків і купівля центральним банком державних облігацій на відкритому ринку;
- г) зменшення державних видатків і купівля центральним банком державних облігацій на відкритому ринку.

6.17. Ставка податку, яка зростає із збільшенням доходу називається:

- а) прогресивною;
- б) регресивною;
- в) пропорційною;
- г) правильна відповідь відсутня.

6.18. Податки, що встановлюються на товари і послуги та входять в їх ціну, – це:

- а) прямі податки;
- б) непрямі податки;
- в) правильна відповідь а) і б);
- г) правильна відповідь відсутня.

6.19. Активна антиінфляційна фіскальна політика передбачає:

- а) скорочення податків та урядових видатків;
- б) підвищення рівня оподаткування та скорочення державних видатків;
- в) зниження податків і збільшення видатків уряду;
- г) підвищення податків та урядових видатків.

6.20. Урядова політика щодо державних видатків та оподаткування називається:

- а) монетарною політикою;
- б) фіскальною політикою;
- в) політикою, спрямованою на регулювання ділового циклу;
- г) політикою у сфері розподілу доходів.

6.21. Інструментами фіскальної політики є:

- а) урядові програми стимулювання експорту;
- б) внесення урядом змін у систему оподаткування;
- в) податки та видатки держави;
- г) проведення політики націоналізації у певних галузях національної економіки.

6.22. Зростання урядових видатків спричиняє:

- а) зростання дефіциту бюджету;
- б) зростання сукупного попиту на ринку;
- в) збільшення національного виробництва;
- г) усі відповіді правильні.

Задача 1

Банк має надлишкових резервів на суму 8000 доларів і депозитів на суму 15000 доларів. Які фактичні резерви банку, якщо норма резервування становить 20%?

Задача 2

Резерви комерційного банку становлять 850 млн. грн. Депозити дорівнюють 4 млрд. грн. Норма резервування депозитів становить 20%. Як зміниться пропозиція грошей, якщо банк прийме рішення використати всі свої надлишкові резерви для видачі позик?

Задача 3

За даними таблиці:

- а) обчисліть середні та граничні податкові ставки;

б) яким є податок: прогресивним, пропорційним, регресивним? Поясніть, чому. Заповніть таблицю.

Дохід	Величина податку	Середня ставка податку	Гранична податкова ставка
0	0		
100	5		
200	10		
300	15		
400	20		
500	25		

Задача 4

ВВП за повної зайнятості становить 150 млрд. грн. Фактичний ВВП дорівнює 120 млрд. грн. Податкові надходження становлять 10% від ВВП. Державні закупівлі товарів та послуг дорівнюють 10,5 млрд. грн., а державні трансферти – 2,5 млрд. грн.

Визначте:

- який надлишок чи дефіцит має державний бюджет;
- зміну сальдо держбюджету за повної зайнятості.

Задача 5

Розрахуйте зміну номінального ВВП на душу населення, якщо в 2005 році реальний ВВП становив 350 тис. дол., чисельність населення – 250 тис. осіб, а в 2006 році реальний ВВП становив 500 тис. дол., чисельність населення – 300 тис. осіб, а темп інфляції – 4%.

Задача 6

Банк має депозити на суму 100 млн. грн. і сплачує 10% за вклади, та надає кредити на суму 80 млн. грн. на умовах 15% річних. Обчисліть прибуток банку.

Задача 7

Уявимо, що ви поклали на річний терміновий рахунок в банк 1000 грн. Темп інфляції за цей рік складав 14%, а номінальна ставка процента була незмінною і дорівнювала 20% річних. Яка буде реальна ставка процента?

Задача 8

Валовий внутрішній продукт в умовах повної зайнятості складає 200 млрд. грн. Фактичний обсяг ВВП рівний 160 млрд. грн. Сума податків становить 10% від величини ВВП. Державні видатки на товари і послуги складають 18 млрд. грн. Визначте, чи є державний бюджет дефіцитним та встановіть його розміри.

Задача 9

Банк має на поточних рахунках 500 тис. грн. вільних коштів. Резервна норма дорівнює 20%. Підприємство «Авіс» вкладає в банк 10 тис. грн. Яку максимальну позику може надати банк?

Задача 10

Щоб відкрити свою справу, бізнесмен взяв в кредит 100000 грн. під 12% річних на 9 місяців. Яку суму він повинен повернути банку через 9 місяців?

Задача 11

Депозити комерційного банку становлять 200 млн. грн. Сумарні резерви (обов'язкові і наднормативні) дорівнюють 60 млн. грн. Норма резервування – 20%. Як зможе змінитися пропозиція грошей, якщо банк використає усі наднормативні резерви для надання позик?

Задача 12

У банк надійшов внесок 100 тис. грн. Норма резервування становить 10%, норма банківського проценту – 15%. Який дохід може отримати банк?

Задача 13

Районна філія банку «Надра» по вкладах населення виплачує в рік 500 тис. грн., а у вигляді проценту за надані позики одержує 1200 тис. грн. Розрахуйте величину валового прибутку, прибутку до оподаткування та чистого банківського прибутку, якщо поточні витрати банку становлять 400 тис. грн.

Задача 14

Уряд країни взяв позику за кордоном у сумі 500 млн. дол. за річною ставкою 10%. Ці кошти використано для реалізації інвестиційного проекту, який забезпечує щорічний приріст ВВП на суму 100 млн. дол.

Визначте:

- а) наскільки зросте державний борг;
- б) через скільки років буде погашено позику?

Задача 15

Банк має надлишкових резервів на суму 18000 доларів і депозитів на суму 45000 доларів. Які фактичні резерви банку, якщо норма резервування становить 20%?

Задача 15

Банк має депозити на суму 250 млн. грн. і сплачує 20% за вклади, та надає кредити на суму 400 млн. грн. на умовах 25% річних. Обчисліть прибуток банку.

Задача 16

Щоб відкрити свою справу, бізнесмен взяв в кредит 200000 грн. під 18% річних на 9 місяців. Яку суму він повинен повернути банку через 9 місяців?

Задача 17

Банк має на поточних рахунках 700 тис. грн. вільних коштів. Норма резервування дорівнює 20%. Підприємство «Авіс» вкладає в банк 200 тис. грн. Яку максимальну позику може надати банк?

Задача 18

Банк має депозити на суму 500 млн. грн. і сплачує 20% за вклади, та надає кредити на суму 150 млн. грн. на умовах 25% річних. Обчисліть прибуток банку.

Задача 19

У банк надійшов внесок 300 тис. грн. Норма резервування становить 20%, норма банківського проценту – 25%. Який дохід може отримати банк?

Тема 7. Ринок праці та соціальна політика держави

1. Ринок праці, його сутність та складові елементи. Функції ринку праці.
2. Суть заробітної плати, її види та функції.
3. Ринок праці з досконалою та недосконалою конкуренцією.
4. Особливості соціальної політики та організація оплати праці в Україні.

1. Ринок праці, його сутність та складові елементи. Функції ринку праці.

Ринок праці – це ринок трудових ресурсів, де суб'єктами ці виступають продавці послуг праці, або робочої сили: домогосподарства, а покупцями – підприємства чи держава. Складовими механізми функціонування ринку праці є трудове законодавство, профспілки, біржі праці, центри зайнятості, кадрові агентства та інші інститути.

Робоча сила є специфічним товаром, а об'єктом купівлі-продажу виступає здатність до праці людей.

Попит на працю визначається потребами роботодавців у наймі працівників для виробництва товарів та послуг відповідно до попиту на них.

Фактори попиту на працю:

- (1) рівень цін на трудові ресурси (рівень заробітної плати);
- (2) попит на товари та послуги;
- (3) ціни та обсяги ресурсів – заміщувачів праці;
- (4) технології;
- (5) бюджетно-податкова політика.

Фактори пропозиції праці:

- (1) чисельність працездатного населення у працездатному віці;
- (2) рівень цін на трудові ресурси (рівень заробітної плати);
- (3) міграція та природний приріст населення;
- (4) наявність інших джерел отримання доходів;
- (5) бюджетно-податкова політика;
- (6) освітній та культурний рівень, існуючі традиції.

Функції ринку праці:

- виступає механізмом залучення до економічної діяльності працездатного населення, надає організаційної форми такому чиннику виробництва, як праця;
- виступає засобом розподілу і перерозподілу робочої сили між сферами економіки, між галузями та підприємствами, підвищує мобільність працівників і сприяє раціональній зайнятості;
- виступає важливим чинником відтворення робочої сили, підвищення її якості;
- виступає механізм формування мотивації до праці.

Диференціація доходів

Неоднаковий рівень доходів домогосподарств або працівників називають *диференціацією доходів*. Для кількісної оцінки диференціації особистих доходів використовують різні показники, найчастіше будують криву Лоренца (рис.7.).

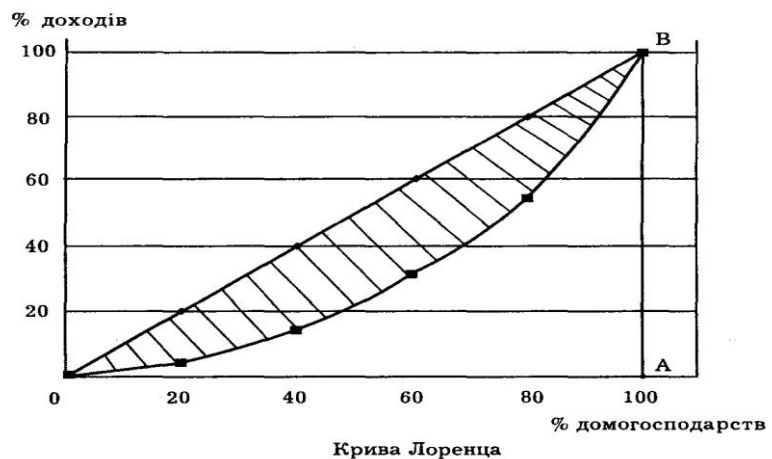

Рис. 7.1. Крива Лоренца

Крива Лоренца – це графічна модель фактичного розподілу доходів (витрат) в економіці. Теоретичну можливість абсолютної рівності в розподілі доходу (витрат) представляє бісектриса, оскільки всі її точки відповідають умові, коли певна кількість сімей отримує такий же відсоток доходів. Тобто 20% сімей отримують 20% від всього доходу; 40% — 40%, а 60% — 60% і т.д. Чим більше фактична крива Лоренца відхиляється від бісектриси, тим більшим є ступінь нерівності в економіці. Для побудови цієї кривої загальну кількість домогосподарств (сімей)

ділять на п'ять рівних за чисельністю груп, тобто кожна група охоплює 20% населення (горизонтальна вісь). Для кожної групи обчислюють її частку в особистому доході за відповідний рік (вертикальна вісь).

2. Суть заробітної плати, її види та функції.

Заробітна плата – це винагорода, яку одержує власник робочої сили за свою працю, або ціна, яку платить підприємець працівникові за його працю.

Номінальною є заробітна плата, яку одержує працівник у грошовій формі.

Реальна заробітна плата являє собою кількість товарів і послуг, яку можна придбати за номінальну заробітну плату; реальна заробітна плата – це купівельна спроможність номінальної заробітної плати

Величина реальної заробітної плати залежить, з одного боку, від розміру номінальної заробітної плати, а з іншого – від рівня цін на предмети споживання та послуги. Тобто, реальна заробітна плата прямопропорційна номінальній заробітній платі і оберненопропорційна рівню роздрібних цін на споживчі товари.

Зміну реальної заробітної плати можна визначити за формулою (7.1):

$$I_{рзн} = I_{нзн} / I_{цін}, \quad (7.1)$$

де $I_{рзн}$ – індекс реальної заробітної плати; $I_{нзн}$ – індекс номінальної заробітної плати; $I_{цін}$ – індекс роздрібних цін.

Функції заробітної плати:

1) **відтворювальна функція** полягає у тому, що заробітна плата найманого працівника є основним доходом відтворення його не лише як працівника, а й як соціальної особи;

2) **стимулююча, або мотиваційна** виникає із залежності заробітної плати як основної форми доходів найманого працівника від результативності праці, яка була затрачена;

3) **регулююча функція** виявляється у впливі заробітної

плати на співвідношення між попитом і пропозицією на ринку праці, на рівень зайнятості, процеси трудової міграції, диференціацію заробітної плати;

4) **соціальна функція** реалізується через такий принцип організації заробітної плати, як рівна винагорода за однакову працю;

5) **оптимізаційна функція** заробітної плати пов'язана з тим, що заробітна плата як складова витрат підприємця (собівартості продукції) спонукає його до раціонального використання всіх виробничих ресурсів, удосконалення техніки й технології, підвищення продуктивності праці, ефективного менеджменту.

Фактори, що впливають на рівень заробітної плати:

1. Політика держави.

Держава виступає на ринку праці як:

- роботодавець (вчителі, військовослужбовці, медики);
- суб'єкт, що встановлює нормативи мінімальної заробітної плати, соціальних відрахувань для роботодавців та працівників у Пенсійний фонд, фонд зайнятості.
- суб'єкт, що визначає максимальну тривалість робочого тижня, мінімальну тривалість оплачуваної відпустки, умов виходу на пенсію, порядок звільнення працівників.

2. Політика профспілок.

Профспілки впливають на ставки заробітної плати через укладання угод: на рівні підприємства – колективна угода між профспілковим комітетом та адміністрацією; на рівні галузі – тарифна угода між галузевою профспілкою та урядом або об'єднанням підприємців; міжгалузевий рівень – тарифна угода між федерацією профспілок, урядом або об'єднанням підприємців.

3. Ринок праці з досконалою та недосконалою конкуренцією.

Рівень заробітної плати та зайнятості залежить від структури ринку праці. Розрізняють ринок праці з досконалою і недосконалою конкуренцією.

Модель конкурентного ринку праці – складова класичної (неокласичної) теорії “цінової рівноваги” (А. Маршалл, А. Пігу та

ін.). Ця теорія базується на припущенні, що основним регулятором ринку праці є реальна заробітна плата. За умов досконалої конкуренції вона гнучко змінюється і прагне рівноваги на такому рівні, де обсяг ринкового попиту на працю дорівнює обсягу її пропозиції.

Неокласична концепція механізму функціонування ринку праці передбачає формування характеру залежності попиту та пропозиції на ринку праці від ставки заробітної плати поряд із гнучкістю цін, що забезпечує на ринку праці стійку рівновагу при повній та ефективній зайнятості. Проблеми безробіття і дефіциту трудових ресурсів вирішуюються за допомогою механізму ринкового саморегулювання.

В умовах, коли пропозиція праці перевищує попит, загострюється конкуренція між безробітними. У роботодавців є вибір працівників, і вони можуть найняти їх за значно нижчими ставками заробітної плати. Зниження ціни праці відбуватиметься доти, поки витрати роботодавців на заробітну плату не стануть настільки низькими, що економічно доцільним стане найм усіх працівників, які запропонували свої трудові послуги. Ринок праці тоді перебуватиме у точці рівноваги.

У разі коли попит на працю перевищує її пропозицію, посилюється конкуренція між роботодавцями. Працівники пропонують свої трудові послуги тільки в обмін на вищі ставки заробітної плати. Ефект конкуренції виявлятиметься доти, доки витрати роботодавців на заробітну плату не досягнуть свого максимального рівня і не почнуть завдавати збитків. На ринку праці тоді не залишиться жодного роботодавця, який був би згоден платити працівникам заробітну плату вищу за ринкову, таким чином на ринку відновиться рівновага.

Прикладом ринку з недосконалою конкуренцією є монопсонія та монополітичні дії профспілок.

Монопсонія – це ринкова структура, представлена лише одним роботодавцем. Така ситуація частіше виникає у відокремленій місцевості, невеличкому місті або селі, де одна велика фірма (завод, шахта, велике фермерське господарство тощо) або об'єднання підприємців забезпечують роботою більшість місцевого населення, зайнятого конкретним видом праці. Підприємець-монополіст фактично панує на ринку праці.

Він наймає таку кількість працівників і з такою заробітною платою, які забезпечують йому максимізацію прибутку. Загальний же ефект монополії полягає в тому, що і рівень зайнятості, і рівень заробітної плати в цілому виявляються нижчими, ніж за умов досконалої конкуренції.

Монополістичні дії профспілок

Об'єднуючи найманих працівників у боротьбі за підвищення заробітної плати і кращі умови праці, профспілки вдаються до різних тактик. Найчастіше застосовують тиск на підприємців, щоб змусити їх наймати тільки членів профспілок при повному контролі з боку останніх за пропозицією на ринку праці. Профспілки активно підтримують законодавство, яке обмежує імміграцію, використання праці дітей і пенсіонерів, сприяє скороченню робочого тижня. В результаті пропозиція праці зменшується, а зайняті у виробництві члени профспілки одержують вищу заробітну плату.

Зважаючи на такі дії профспілок, багато хто з зарубіжних, зокрема американських, економістів прирівнюють великі профспілки до монополістичних фірм і пропонують поширювати на них дію антимонопольного законодавства.

4. Особливості соціальної політики та організація оплати праці в Україні.

Сутність соціальної політики полягає у здійсненні комплексу соціально-економічних заходів держави, підприємств, організацій, місцевих органів влади, спрямованих на захист населення від безробіття, зростання цін, знецінення трудових заощаджень тощо.

Особливості соціальної політики

Соціальна політика – це діяльність держави по управлінню розвитком соціальної сфери суспільства, спрямована на задоволення соціальних потреб людини, забезпечення мінімально необхідного доходу громадян та рівня соціальних послуг. Соціальна політика сучасної держави повинна орієнтуватися не лише на підтримку наявного рівня соціальних

гарантій і створення механізмів соціального захисту окремих найбільш уразливих соціальних груп, а й на реалізацію довготривалих програм щодо кардинальної зміни основ системи соціального захисту, підвищення її ефективності. Соціальна політика реалізується через систему соціального захисту та забезпечення соціальних гарантій.

Соціальний захист – це заходи держави щодо забезпечення суспільно-необхідного матеріального та соціального стану громадян

Основними завданнями соціальної політики є:

1. підвищення добробуту громадян;
2. покращання умов праці та життя людей;
3. здійснення принципу соціальної справедливості

Заходами соціального захисту визначені:

1. допомога з непрацездатності та безробіття;
2. допомога тим, хто утримує непрацездатних;
3. встановлення мінімального рівня заробітної плати;
4. надання субсидій певним верствам населення

Організація оплати праці в Україні

Основною функцією організації заробітної плати є визначення її розміру залежно від чинників, що її формують: складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівників, результатів їх праці та господарської діяльності підприємства. Загальний розмір заробітної плати складається з двох частин – **основної та додаткової**.

Основна заробітна плата – це винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці у вигляді норм виробітку та обслуговування і посадових обов'язків. Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників і посадових окладів для службовців.

До **додаткової заробітної плати** належить винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством, та премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

Основою організації системи заробітної плати є **тарифна система**.

Тарифна система – це сукупність нормативних документів, за допомогою яких устанавлюється рівень заробітної плати працівників залежно від умов її диференціації.

Структурними елементами тарифної системи є:

- тарифні сітки;
- тарифні ставки (схеми посадових окладів)
- тарифно-кваліфікаційні характеристики (довідники).

Тарифна сітка – це сукупність кваліфікаційних розрядів та відповідних їм тарифних коефіцієнтів, за якими диференціюють заробітну плату працівників залежно від складності виконуваної роботи. Вона складається з розрядів і тарифних коефіцієнтів.

Тарифна ставка визначає розмір заробітку працівників даного розряду за одиницю часу (годину, день, місяць). Вихідною є тарифна ставка першого розряду, яка визначає мінімальну оплату найпростішої праці за одиницю часу. Її розмір встановлюється колективним договором підприємства.

Тарифно-кваліфікаційні характеристики, або довідники – це систематизований за видами економічної діяльності збірник описів професій, що включені до класифікатора професій. На його основі встановлюються розряди робіт та працівників, визначається кваліфікаційний статус усіх категорій працюючих.

Форми оплати праці

Формами заробітної плати називають способи встановлення її розміру залежно від витраченої праці за допомогою сукупності показників, що відображають результати праці і фактично витрачений робочий час.

У практиці світового господарювання застосовуються дві форми оплати праці – **погодинна (почасова)** та **відрядна**, кожна з яких поділяється на ряд систем.

Погодинна заробітна плата залежить від тривалості відпрацьованого часу і застосовується для оплати праці спеціалістів, службовців і керівників.

Відрядна форма оплати праці полягає в тому, що величина заробітку залежить від встановленої норми виробітку та розцінки. Вона використовується на тих роботах, де є потреба стимулювати збільшення виготовленого продукту.

7.1. Щоб зменшити нерівномірність розподілу доходів, уряд використовує:

- а) державні облігації;
- б) трансферні платежі;
- в) систему соціального захисту населення;
- г) усі відповіді правильні.

7.2. Вигляд кривої Лоренца, побудованої для країни з високим ступенем майнової нерівності у суспільстві:

- а) максимально наближена до вертикальної осі;
- б) максимально наближена до горизонтальної осі;
- в) максимально наближена до бісектриси;
- г) правильна відповідь відсутня.

7.3. Реальна заробітна плата – це:

- а) грошовий еквівалент;
- б) товарний еквівалент;
- в) валютний еквівалент;
- г) правильна відповідь відсутня.

7.4. Напрямок економічної науки, який дотримується погляду, що величину зарплати визначають за умовами виробництва (відтворення робочої сили):

- а) марксизм;
- б) монетаризм;
- в) меркантилізм;
- г) правильна відповідь відсутня.

7.5. Форма заробітної плати, яка визначається кількістю виробленої продукції:

- а) почасова;
- б) реальна;
- в) відрядна;
- г) правильна відповідь відсутня.

7.6. Форма заробітної плати, яка визначається тривалістю праці на виробництві:

- а) поштучна;
- б) відрядна;
- в) погодинна;
- г) правильна відповідь відсутня.

7.7. Сума грошей, яку отримує працівник за працю, – це:

- а) номінальна заробітна плата;
- б) реальна заробітна плата;
- в) мінімальна заробітна плата;
- г) правильна відповідь відсутня.

7.8. Маса життєвих благ, які можна придбати за грошову зарплату:

- а) номінальна заробітна плата;
- б) реальна заробітна плата;
- в) мінімальна заробітна плата;
- г) правильна відповідь відсутня.

7.9. Сучасна економічна наука визначає зарплату як:

- а) плату за працю;
- б) грошовий вираз вартості товару «робоча сила»;
- в) вартість благ, необхідних для відтворення робочої сили;
- г) усі відповіді правильні.

7.10. На пропозицію праці впливає:

- а) величина зарплати;
- б) демографічна ситуація;
- в) діяльність профспілок;
- г) усі відповіді правильні.

7.11. Основними причинами гнучкості заробітної плати у розвинутій ринковій економіці є:

- а) закон про мінімальну заробітну плату;
- б) недостатній сукупний попит;
- в) діяльність трудових спілок;
- г) правильна відповідь відсутня.

7.12. Не є важливим напрямом державного регулювання ринку праці у перехідній економіці:

- а) стимулювання зростання зайнятості та збільшення кількості робочих місць;
- б) підготовка і перепідготовка робочої сили;
- в) сприяння найму робочої сили;
- г) адміністративний розподіл робочої сили.

7.13. Ринок праці – це:

- а) певна сфера економіки, в якій реалізуються економічні відносини щодо умов купівлі-продажу та використання праці;
- б) система економічних відносин, яка обслуговує рух вільних грошових коштів;
- в) ринок, на якому домогосподарства купують, а фірми продають товари і послуги;
- г) сукупність операцій, що пов'язані з відчуженням прав власності.

7.14. Політика держави, спрямована на розв'язання соціально-економічних проблем життя суспільства, називається:

- а) марксистською;
- б) фіскальною;
- в) соціальною;
- г) постіндустріальною.

7.15. Покупцями на ринку праці виступають:

- а) державні установи та організації;
- б) роботодавці;
- в) юридичні та фізичні особи;
- г) усі відповіді правильні.

7.16. Продавцями на ринку праці виступають:

- а) посередницькі організації;
- б) фізичні особи;
- в) юридичні особи;
- г) держава.

7.17. Організації роботодавців, найманих працівників, профспілки та уповноважені державою органи – це:

- а) продавці робочої сили;
- б) покупці робочої сили;
- в) посередники;
- г) контролюючі органи.

7.18. До функцій зарплати належить:

- а) відтворювальна;
- б) соціальна;
- в) стимулююча;
- г) усі відповіді правильні.

7.19. Винагорода за виконану роботу відповідно до норм праці у вигляді норм виробітку та посадових обов'язків – це:

- а) основна зарплата;
- б) додаткова зарплата;
- в) відрядна зарплата;
- г) почасова зарплата.

7.20. Винагорода за працю понад встановлені норми та особливі умови праці – це:

- а) основна зарплата;
- б) додаткова зарплата;
- в) відрядна зарплата;
- г) почасова зарплата.

Задача 1.

Середня заробітна плата робітників і службовців у 2017 р. становила 8000 грн., а соціальні трансферти – 500 грн. У 2019 р. – заробітна плата зросла на 200 грн., а соціальні трансферти – на

100 грн. Індекс роздрібних цін за цей період зріс на 16%. Як змінились реальні доходи робітників і службовців?

Задача 2

Розрахуйте і внесіть у таблицю показники, яких не вистачає:

Населення	280000 тис. чол.
Особи до 16 років і особи, які знаходяться в спецзакладах	60000 тис. чол.
Особи, які вибули зі складу робочої сили	70000 тис. чол.
Робоча сила	
Працюючі	
Безробітні	15000 тис. чол.
Рівень безробіття	
Рівень зайнятості	

Задача 3

Заробітна плата за певний період зросла з 18000 до 20000 грн. Різноманітні доплати та інші надходження за цей же період не змінилися і становили 3000 грн. Рівень інфляції – 12%. Визначте, як змінилися реальні доходи?

Задача 4

Середня заробітна плата робітників і службовців у 2018 р. становила 7465 грн., а в 2019 р. – 8245 грн. Індекс роздрібних цін за цей період зріс на 4,6%. На скільки процентів змінилась реальна заробітна плата?

Задача 5

Відомі такі вихідні дані:

- погодинна тарифна ставка робітника – 40 грн.;
- норма на виготовлення виробу – 10 грн.;
- фактичний виробіток за місяць – 300 шт.;

- кількість відпрацьованих годин за місяць – 160 год.;
- обсяг реалізації продукції за місяць – 20 000 грн.;
- розмір доплати за виконання нормативного завдання – 30%.

Розрахуйте місячну заробітну плату робітника, застосовуючи відрядну та почасову форми оплати праці.

Задача 6

За наведеними даними розрахуйте місячну заробітну плату робітника, застосовуючи відрядну і почасову форми оплати праці:

- погодинна тарифна ставка робітника – 21,5 грн.;
- норма на виготовлення виробу – 15,5 грн.;
- фактичний виробіток за місяць – 755 шт.;
- кількість відпрацьованих годин за місяць – 156 год.;
- обсяг реалізації продукції за місяць – 32 000 грн.

Задача 7

Заробітна плата за певний період зросла з 3500 до 4000 грн. Різноманітні доплати та інші надходження за цей же період не змінились і становили 700 грн. Рівень інфляції –21,9%. Визначте, як змінились реальні доходи?

Задача 8

Погодинна тарифна ставка робітника – 5,5 грн.; норма на виготовлення виробу – 7,5 грн.; обсяг реалізації продукції за місяць – 20 000 грн.; фактичний виробіток за місяць – 250 шт.; кількість відпрацьованих годин за місяць – 200 год.; розмір доплати за виконання нормативного завдання – 30%. Розрахуйте місячну заробітну плату робітника, застосовуючи відрядну та почасову форми оплати праці.

Задача 9

Середня заробітна плата робітників і службовців у 2017 р. становила 1850 грн., а в 2018 р. – 2250 грн. Індекс роздрібних цін

за цей період зріс на 26,6%. На скільки процентів змінилась реальна заробітна плата?

Задача 10

Погодинна тарифна ставка робітника – 8,5 грн.; норма на виготовлення виробу – 4,5 грн.; обсяг реалізації продукції за місяць – 40 000 грн.; фактичний виробіток за місяць – 550 шт.; кількість відпрацьованих годин за місяць – 300 год.; розмір доплати за виконання нормативного завдання – 40%. Розрахуйте місячну заробітну плату робітника, застосовуючи відрядну та почасову форми оплати праці.

Тема 8. Макроекономічна нестабільність: цикли ділової активності, безробіття, інфляція.

1. Економічне зростання, його фактори і типи.
2. Циклічні коливання ринкової економіки та їх причини.
3. Зайнятість населення. Безробіття, його види та наслідки.
4. Інфляція: суть, види, причини та наслідки.

1. Економічне зростання, його фактори і типи.

Економічне зростання є збільшення кількості товарів і послуг, які продукує національна економіка.

Економічне зростання будь-якої країни визначають чотири групи факторів:

- 1) фактори пропозиції;
- 2) фактори попиту;
- 3) фактор ефективності;
- 4) соціокультурні, інституційні та інші фактори.

Фактори пропозиції зумовлюють фізичну здатність економіки до зростання. Виділяють чотири групи факторів пропозиції, зокрема: (1) кількість та якість природних ресурсів; (2) кількість та якість трудових ресурсів; (3) обсяг капіталу країни; (4) технологія.

Економічне зростання залежить також від **фактора попиту**, тобто макроекономічне середовище має забезпечувати такий рівень сукупних видатків, за якого повністю використовуються наявні ресурси.

Стабільне економічне зростання передбачає не лише повне використання ресурсів, а й досягнення оптимальною структури виробництва – **фактор ефективності**.

Соціокультурні та інституційні фактори.

Значний позитивний вплив на економічне зростання має сприятлива соціальна, культурна та політична атмосфера в країні. Так, збільшення обсягу національного виробництва може досягтися, по-перше, за рахунок збільшення кількості факторів та, по-друге, через підвищення ефективності їх використання. Тому розрізняють два основні типи економічного зростання – **екстенсивний та інтенсивний**.

Екстенсивний тип економічного зростання – це нарощування виробництва товарів і послуг на основі збільшення кількості факторів за попереднього рівня технології. Інакше кажучи, обсяг продукції зростає за рахунок збільшення чисельності робочої сили, обсягу інвестицій та інших ресурсів, при цьому продуктивність праці залишається незмінною.

Інтенсивний тип економічного зростання – це збільшення виробництва товарів і послуг на основі підвищення ефективності використання ресурсів – підвищення кваліфікації працівників, поліпшення використання реального капіталу, застосування принципово нових машин і механізмів, кращої організації господарської діяльності.

2. Циклічні коливання ринкової економіки та їх причини.

Економічні коливання – це нестійкість різноспрямована мінливість основних макроекономічних показників, характерна для певних періодів часу.

Основними макроекономічними показниками є: (1) сукупні обсяги виробництва; (2) темпи зростання ВВП; (3) загальний рівень цін; (4) рівень доходів населення та динаміка роздрібної торгівлі; (5) зайнятість населення та рівень безробіття; (6) курс акцій найбільших корпорацій; (7) завантаження виробничих потужностей; (8) контракти на нове виробництво.

Напрямок та ступінь зміни сукупності показників, які характеризують розвиток народного господарства, називають **економічною кон'юнктурою**.

Ідеальний та фактичний стан основних макроекономічних показників:

Макроекономічні показники	Ідеальний стан	Фактичний стан
Обсяг національного виробництва (ВВП)	Стійке швидке зростання	Коливання
Інфляція	Відсутність або незначні темпи	Коливання
Зайнятість	Незначний рівень безробіття	Коливання

Економічними циклами називаються періодичні коливання зростання виробництва. Їх ще називають *циклами ділової активності або кон'юктурними циклами* (рис. 8.1).

Економічними циклами називаються періодичні коливання зростання виробництва. Їх ще називають *циклами ділової активності, або кон'юктурними циклами.*

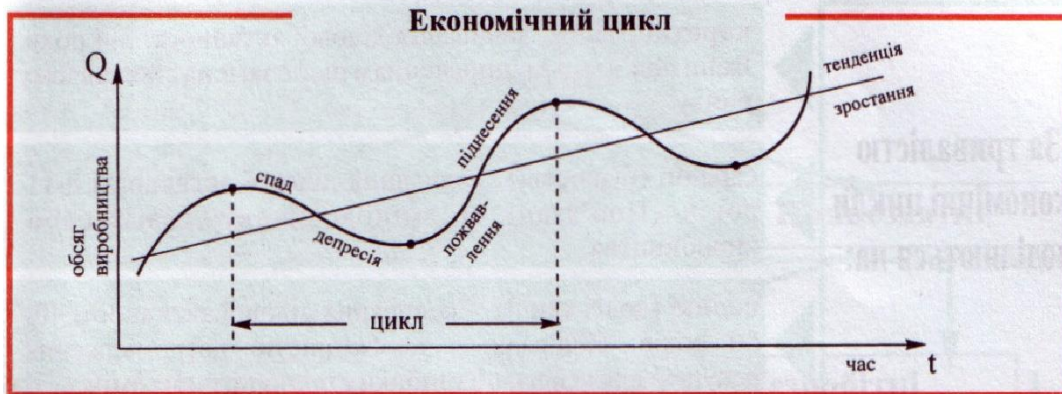

Рис. 8.1. Графічне зображення фаз економічного циклу

Характеристика стадій (фаз) економічного циклу:

1. **Спад.** Скорочення обсягів виробництва. Збільшення безробіття. Зменшення завантаженості виробничих потужностей. Падіння цін. Зниження сумарних доходів суспільства. Падіння попиту. Зниження реальної заробітної плати. Зниження прибутків, збільшення банкрутств. Підвищення ставки позичкового проценту.

2. **Депресія.** Застій в економіці. Обсяги виробництва досягають найменшого рівня. Припинення подальшого спаду виробництва. Низька заробітна плата, високий рівень безробіття. Припинення падіння цін.

3. **Пожвавлення.** Початок оздоровлення економіки. Зростання попиту на основний капітал. Зростання обсягів виробництва. Збільшення прибутків та заробітної плати. Створення нових робочих місць та скорочення безробіття. Розширення кредиту. Відновлення докризового рівня економічного розвитку.

4. **Піднесення.** Вихід економіки на рівень, який перевищує попередні рівні. Розширення виробництва, скорочення безробіття, збільшення завантаженості виробничих потужностей, збільшення доходів. Розширення інвестицій та споживчих витрат.

Зростання сукупного попиту. Зростання цін. Розширення кредиту.

Тривалість економічних циклів

Загальна тривалість економічного циклу вимірюється часом (місяць, рік) між двома сусідніми вищими або двома сусідніми нижчими точками економічної активності.

За тривалістю економічні цикли поділяються на:

1. **короткі (малі)** – коливання ділової активності 3-4 роки. Вони пов'язані з відновленням рівноваги на споживчому ринку.
2. **середні (бізнесові)** – коливання ділової активності 8-11 років. Пов'язані зі зміною попиту на засоби виробництва.
3. **великі (довгі хвилі)** – коливання ділової активності 40-60 років. Пов'язані з необхідністю нагромадження ресурсів для реалізації глибоких технологічних змін.

Причини існування економічних циклів.

Економісти пояснюють коливання ділової активності по-різному. Загалом усі концепції можна поділити на дві групи: *екстернальні* та *інтернальні*.

Екстернальні теорії шукають основні причини економічних коливань у чинниках, які лежать поза межами економічної системи (війнах, революціях, відкритті нових земель, міграції робочої сили, наукових проривах, технологічних інноваціях, змінах цін на нафту, політичному процесові тощо).

Однак значна частина економістів вважає, що економічні коливання породжуються силами, що діють усередині економічної системи. Усі зовнішні чинники реалізуються в економіці тільки через внутрішні сили, тобто *економічні теорії, які шукають основні причини економічних коливань усередині самої економічної системи (грошах, інвестиціях, цінах тощо), називають інтернальними*.

3. Зайнятість населення. Безробіття його види та наслідки.

Зайнятість – це сукупність соціально-економічних відносин між людьми з метою забезпечення працездатного населення робочими місцями, пов'язана з формуванням, розподілом і перерозподілом трудових ресурсів для участі в суспільно корисній праці та забезпечення розширеного відтворення робочої сили

Повна зайнятість – це зайнятість, якої можна максимально досягти на практиці. В умовах повної зайнятості фактичне безробіття дорівнює природному безробіттю.

Безробіття – це така ситуація на ринку праці (рис.8.2) , за якого охочі працювати працездатні члени суспільства шукають для себе місце роботи.

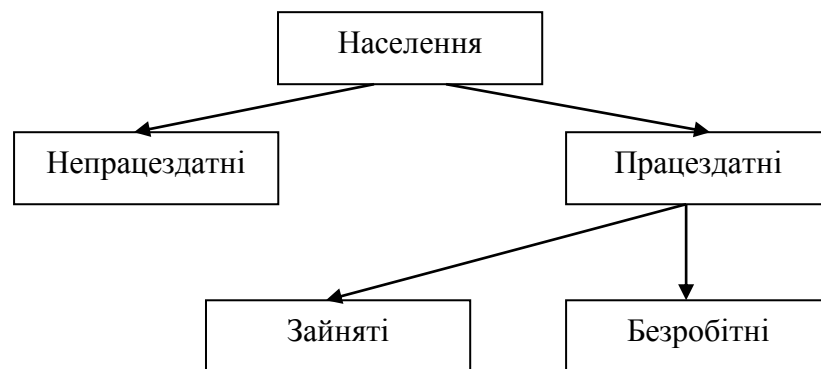

Рис. 8.2. Структура ринку праці

Тривалість безробіття – це час протягом якого середній незайнятий залишається без роботи.

Рівень безробіття – показує частку офіційно зареєстрованих безробітних у загальній кількості працездатних країни.

$$\text{Рівень}_\text{безробіття} = \frac{\text{К-сть}_\text{безробітних}}{\text{Загальна}_\text{к-сть}_\text{працездатних}} * 100\% \quad (8.1)$$

Види безробіття:

1. **Фрикційне** – пов'язане з добровільним чи вимушеним пошуком або очікуванням роботи. Таке безробіття короткочасне. Воно викликає раціональний перерозподіл робочих ресурсів відповідно до вимог ринку та науково-технічного прогресу й створює фонд вільної та кваліфікованої робочої сили, що є необхідною умовою для нормального функціонування ринку.

2. **Структурне** – пов'язане з появою нових технологій та створенням нових виробництв поряд із закриттям та переорієнтацією старих. На відміну від фрикційних, структурні безробітні можуть працевлаштуватися тільки пройшовши перепідготовку, перекваліфікацію. Тому таке безробіття є тривалішим і вимагає інвестицій для навчання суб'єктів ринку праці.

3. **Циклічне** – пов'язане із загальним економічним спадом, коли зменшується попит на товари та послуги, що й викликає скорочення попиту на працю.

Причини безробіття:

Економісти вважають, що в розвинутій ринковій економіці безробіття зумовлене трьома основними причинами:

1) *пошуком роботи (пошук відповідного робочого місця потребує певного часу і певних зусиль, що знижує коефіцієнт працевлаштування.);*

2) *негнучкістю заробітної плати;*

3) *недостатнім сукупним попитом (недостатній сукупний попит веде до того, що процес продажу утруднюється і зростають запаси непроданих товарів.).*

Вимушене безробіття породжується негнучою заробітною платою. У випадку високої зарплати існує більше кваліфікованих працівників, ніж робочих місць. Фірми можуть найняти менше працівників, ніж є бажаючих працювати за цю заробітну плату. За рівня заробітної плати $W1$ (вищого за рівноважний) кількість тих, кого фірми хочуть найняти, визначається відрізком $W1A$, а тих, хто хоче працювати за такого рівня платні, - $W1B$. Як наслідок виникає безробіття. В економіці з фіксованою зарплатою може виникнути й протилежна ситуація. У разі надто низької платні ($W2$ на рис.) фірми не зможуть заповнити всіх вакансій (рис. 8.3)

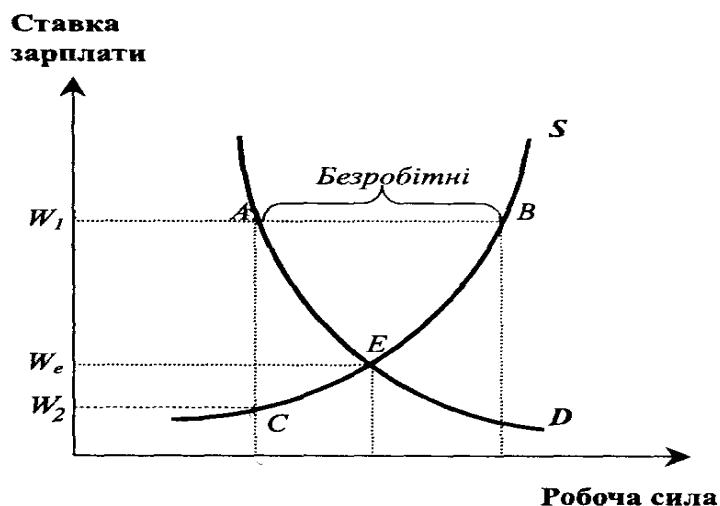

Рис. 8.3. Аналіз кривих попиту та пропозиції на ринку праці

Отже, працівники є безробітними не тому, що вони хочуть знайти роботу, яка відповідає їхній кваліфікації, а внаслідок того, що за даного рівня зарплати пропозиція праці перевищує попит на неї.

У розвинутій економіці є дві основні причини негнучкості зарплати: *дія законів про мінімальну зарплату і діяльність трудових спілок.*

Суть закону Оукена:

Американський економіст Артур Оукен виявив *кількісну залежність між зміною обсягу національного виробництва і зміною рівня безробіття.* Цю залежність нині називають *законом Оукена.* У фазі спаду реальний ВВП зменшується, а рівень безробіття зростає, і навпаки, у фазі піднесення реальний ВВП збільшується, а рівень безробіття знижується. За цим законом – якщо реальний ВВП скорочується на 2,5 відсотки щодо потенційного рівня, то показник безробіття збільшується на 1 відсоток. У перехідній економіці України дія закону Оукена поки що не простежується.

Наслідки безробіття.

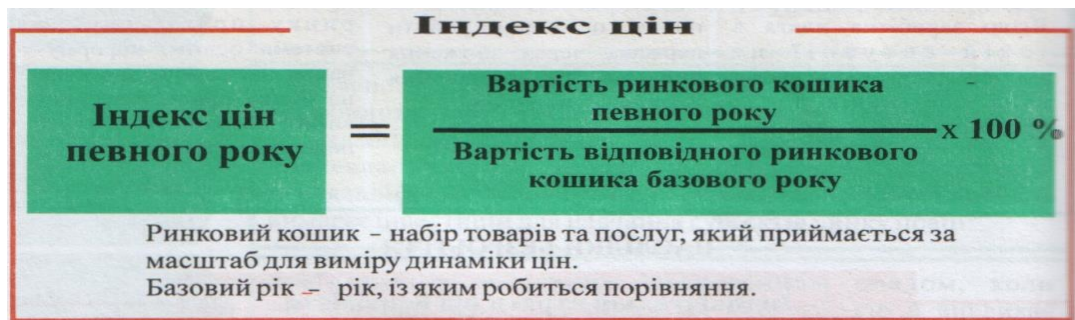
Індивідуальні втрати від безробіття: (1) зниження рівня доходів або їх повна відсутність; (2) погіршення економічного

добробуту особи, сім'ї; (3) втрата кваліфікації працівниками; (4) несприятливі психологічні зміни.

Суспільні втрати від безробіття: (1) недовиробництво ВВП; (2) соціальна напруга в суспільстві; (3) зростання злочинності.

4. Інфляція: суть, види, причини та наслідки.

Інфляція – це зростання загального (середнього) рівня цін в економіці. **Рівень цін** – це середньозважена ціна різних товарів і послуг в економіці, він показує на скільки відсотків ціни поточного року (місяця) вищі від цін попереднього (рис. 8.4).

Індекс цін

$$\text{Індекс цін певного року} = \frac{\text{Вартість ринкового кошика певного року}}{\text{Вартість відповідного ринкового кошика базового року}} \times 100 \%$$

Ринковий кошик - набір товарів та послуг, який приймається за масштаб для виміру динаміки цін.
Базовий рік - рік, із яким робиться порівняння.

Рис. 8.4. Розрахунок індексу цін

Індекс споживчих цін (ІСЦ) – показник динаміки вартості споживчого кошика, який містить фіксований набір товарів і послуг масового споживання. Він є основним показником рівня інфляції в країні (рис. 8.5).

Споживчий кошик – набір товарів, що характеризує типовий рівень і структуру місячного (річного) споживання людини або сім'ї. Використовується для розрахунку мінімального споживчого бюджету (прожиткового мінімуму), виходячи із вартості споживчого кошика у актуальних цінах. Застосовується як база для порівняння розрахункових і реальних рівнів споживання. На основі даних по споживчому кошику та споживчому бюджеті розраховуються такі показники, як мінімальна зарплата і мінімальні пенсії. Поняття споживчого кошика існує у багатьох країнах світу.

Темп інфляції	
Темп інфляції	= $\frac{\text{Індекс цін певного року} - \text{Індекс цін базового року}}{\text{Індекс цін базового року}} \times 100\%$

Рис. 8.4. Розрахунок темпу інфляції

За темпом зростання цін розрізняють

- *помірну інфляцію;*
- *галопуючу інфляцію;*
- *гіперінфляцію.*

Помірна інфляція має місце тоді, коли ціни зростають повільно, до 10% за рік. За такої інфляції ціни відносно стабільні, люди охоче заощаджують гроші, бо їхня вартість мало знецінюється. Помірну інфляцію, за якої ціни зростають до 5% за рік, називають повзучою.

Галопуючою є інфляція, коли ціни зростають на 20%, 50%, 100% або й більше відсотків за рік. Гроші втрачають свою вартість дуже швидко, тому населення майже не заощаджує грошей у вигляді готівки. Люди прагнуть купити за свої гроші товари. В економіці виникають глибокі спотворення; ринки капіталів звужуються, люди вкладають свої кошти за кордоном, а внутрішні інвестиції скорочуються. Галопуючу інфляцію національна економіка може витримувати роками чи десятиліттями. Вона здебільшого характерна для країн, що розвиваються.

Гіперінфляція настає тоді, коли ціни починають зростати на тисячі, десятки тисяч, навіть мільйони відсотків за рік. Усі прагнуть придбати товари і позбутися грошей, поки гроші остаточно не знецінилися. Виникає "інфляційний психоз", що посилює тиск на ціни. Інфляція починає сама себе "підгодовувати". Оскільки вартість життя зростає, наймані працівники вимагають вищої номінальної заробітної плати, що спричиняє нове підвищення цін. Виникає інфляційна спіраль "зарплата – ціни", коли заробітна плата і ціни підсилюють зростання одне одного. Зростання цін веде до підвищення зарплати, а підвищення зарплати у свою чергу викликає подальше зростання цін. Гіперінфляція означає економічний і соціальний хаос, фінансовий крах та суспільно-політичне безладдя. Гіперінфляція мала місце і в Україні у 1993 р.

Економісти поділяють інфляцію, з одного боку, на **передбачену** й **непередбачену**, а з іншого - на **збалансовану** і **незбалансовану**.

Передбачена - це інфляція, яку учасники ринкового процесу очікували і захистилися від її згубних впливів. **Непередбачена** інфляція є несподіваною для економічних суб'єктів.

Збалансованою є інфляція, в процесі якої відносні ціни не змінюються. **Незбалансована** інфляція супроводжується зміною відносних цін товарів, послуг та ресурсів.

Залежно від причин і механізму зростання загального рівня цін розрізняють інфляцію попиту та інфляцію витрат, або інфляцію пропозиції.

Інфляція попиту простежується тоді, коли сукупний попит зростає швидше за виробничий потенціал економіки, а тому ціни зростають, щоб зрівноважити попит і пропозицію (табл. 8.1.).

Таблиця 8.1.

Характеристики інфляції попиту

Види інфляції	Причини інфляції	Механізм та особливості протікання
Інфляція попиту	Надмірне зростання грошової маси	Під зростанням грошової маси розуміють зростання обсягу грошей і/або швидкості їх обігу
	Надмірні державні видатки	Державні видатки зростають, збільшуючи дефіцит бюджету
	Зростання чистого експорту	Збільшення попиту на продукцію національних виробників з боку іноземців підвищує сукупний попит
	Структурні зрушення	Зростання попиту в одному з продуктивних секторів економіки може не супроводжуватися зниженням цін у депресивному секторі
	Вибір між інфляцією та безробіттям і пов'язана з цим стимулювальна політика уряду	Уряд намагається за допомогою стимулювальної політики знизити рівень безробіття у країні

	Інфляційні очікування	Сподівання щодо зростання цін у майбутньому спонукають споживачів купувати товари про запас, а фірми – нагромаджувати фактори виробництва, провокуючи додаткові інфляційні імпульси
--	------------------------------	--

Інфляцію, що виникає внаслідок зростання витрат у періоди високого рівня безробіття і неповного використання виробничих ресурсів, називають **інфляцією витрат**, або **інфляцією пропозиції** (табл. 8.2).

Таблиця 8.1.

Характеристики інфляції витрат

Види інфляції	Причини інфляції	Механізм та особливості протікання
Інфляція пропозиції	Спіраль „зарплата – ціни”, яка виникає за значного зростання номінальної зарплати	Підвищення зарплатні здорожчує виробництво та переміщає криву пропозиції AS вліво
	Зростання процентних ставок	Підвищення плати за кредити збільшує втрати виробництва
	Зростання цін на матеріальні ресурси, зокрема на енергоносії	Зростання цін на енергоносії внаслідок політики країн-нафтоекспортерів збільшує витрати виробництва і переміщує криву пропозиції AS вліво
	Структурні особливості національної економіки (скандинавська модель)	Керуючись принципами рівності й справедливості, наймані працівники у менш продуктивних секторах економіки вимагають таку ж зарплату, яку отримують працівники високопродуктивних галузей. У разі такого вирівнювання доходів витрати на одиницю про-

		дукції в економіці зростають
Мілітаризація економіки		Військово-промисловий комплекс, поглинаючи матеріальні, інтелектуальні та інші ресурси, спотворює розподіл ресурсів у національній економіці, що згубно позначається на сукупній пропозиції
Монополізація окремих галузей		У монополізованих секторах економіки виробники у відповідь на зростання попиту підвищують ціни замість нарощування виробництва
Інфляційні очікування		Для зниження ризику втрат реальних доходів унаслідок інфляції виробники зазделегідь підвищують ціни на свою продукцію

Наслідки інфляції для домогосподарств:

Знецінення заощаджень. Гроші, які зберігаються вдома або на банківських рахунках, втрачають свою купівельну спроможність. Банки можуть захистити заощадження від інфляції, якщо встановлений ними відсоток за вкладами перевищить поточний темп зростання цін.

Зменшуються поточні реальні доходи споживачів. Для осіб не здатних наростити свої доходи хоча б на рівні зростання ціни спостерігається зниження рівня життя. Перегляд державою доходів відбувається завжди із запізненням і дуже часто зростання доходів не покриває зростання цін.

Соціальне розшарування, поглиблення майнової нерівності. Подорожчання товарів нееластичного попиту перебуває у прямій залежності від зниження життєвого рівня малозабезпечених верств населення. Для багатих прошарків суспільства поточне споживання не змінюється або навіть може зрости за рахунок скорочення їх заощадження. Тобто, інфляція перерозподіляє доходи несправедливо.

Слабшають стимули до праці. Під час інфляції зникає мотивація до праці, а додаткові доходи поглинаються зростаючими цінами.

Наслідки інфляції для економіки:

Зниження обсягів та ефективності виробництва продукції. Падіння цін спричиняє падіння обсягів виробництва і зайнятості, що може призвести до **стагфляції** (одночасне зростання цін і безробіття).

Гальмування технічного процесу. Інфляція робить вигіднішим для підприємців збереження застарілого та дешевого обладнання, а нестабільні ціни гальмують інвестиції.

Здійснення негативного впливу на платіжний баланс. Експортна продукція країни внаслідок інфляції стає дорожчою, і продати її стає важче. Імпорт порівняно з експортом є дешевшим. Платіжний баланс має тенденцію до утворення дефіциту.

Наслідки інфляції, що приносять вигоду:

Вигоду від інфляції мають **позичальники**, оскільки інфляція перерозподіляє доходи між боржниками та кредиторами: вона приносить зиск дебіторам за рахунок кредиторів.

Вигоду від інфляції **може мати Уряд**, оскільки виступає великим позичальником у країні; він повертає свої борги грошима, вартість яких нижча, ніж узята позика.

Антиінфляційні заходи

Індекс доходів громадян – одна з форм повного або часткового відшкодування громадянам грошових втрат, спричинених зростанням цін; перерахування посадових окладів, тарифних ставок, пенсій, стипендій, інших фінансових доходів населення за індексом роздрібних цін.

Якщо інфляція викликана надмірним попитом, то уряд може застосувати такі заходи:

монетарної політики, як жорсткі обмеження на щорічне збільшення грошової маси;

фіскальної політики, яка буде спрямована на скорочення бюджетного дефіциту. Найбільш дієвим способом є скорочення

державних видатків (управлінських витрат, витрат пов'язаних із утриманням державного сектора економіки);

обмеження кредитування, що зменшує попит, оскільки зменшується можливість населення та бізнесу брати позики.

стимулювання ефективності виробництва дає можливість збільшити пропозицію товарів та послуг. Заохочуючи капіталовкладення у сучасні технології (наприклад за рахунок субсидій), удосконалюючи підготовку та перепідготовку робочої сили, Уряд може підвищити ефективність виробництва.

Крива Філіпса

Важливою основою регулювання ринку праці в країнах з ринковою економікою є залежність між безробіттям та заробітною платою. Цю залежність відображає крива Філіпса (рис. 8.5), яка показує зв'язок між рівнем безробіття і темпами росту середньої заробітної плати. Безробіття високе, коли заробітна платня зростає повільніше, і безробіття падає, коли заробітна платня зростає швидше. Високий рівень інфляції зазвичай супроводжується низьким рівнем безробіття і навпаки. Повна зайнятість змушує ціни та заробітну плату до зростання; значне безробіття та незавантаженість потужностей спонукає їх до зниження. Рівень зайнятості — причина, рух цін та заробітної плати — наслідок. Але в залежності від того, як повна зайнятість викликає інфляцію, зовсім не слідуює, що інфляція викликає повну зайнятість

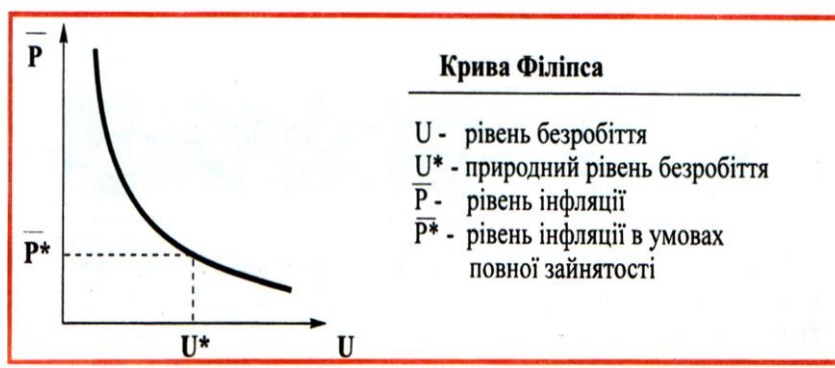

Рис. 8.5. Крива Філіпса

Політика регулювання доходів.

Рівень доходів є основним показником сучасного суспільства, який передусім відображає добробут його громадян. Разом із тим рівень доходів відображає ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб окремої людини.

Економічний зміст державної політики доходів полягає в їх ефективному розподілі. Цей процес реалізується через державний бюджет шляхом оподаткування різноманітних груп населення, які отримують грошові доходи та соціальні виплати. Політика щодо грошових доходів населення є одним із найважливіших напрямів соціально-економічної політики держави і має охоплювати всі верстви населення, сприяти зростанню реальних доходів працюючого та непрацюючого населення. Ефективна політика доходів передбачає всебічне врахування впливу всіх факторів та прогнозування наслідків впливу на формування динаміки і структури доходів населення. З огляду на це, одним із пріоритетних напрямів політики держави щодо доходів населення є сприяння зростанню значення цих видів доходів для підвищення його добробуту. Для реалізації цього напрямку політики щодо доходів необхідно:

- створити сприятливі умови для розвитку підприємництва;
- сформувати довіру населення до банківської системи шляхом ліквідного обслуговування вкладів та гарантування їх збереження у золотому чи валютному еквіваленті;
- вдосконалити законодавчі акти щодо використання населенням власного майна для отримання доходів;
- забезпечити стабільність податкової системи та встановлення поміркованого податку з доходів від підприємницької діяльності і власності;
- вдосконалити податкову систему щодо доходів, отриманих від окремих видів заощаджень, страхування та кредитування;
- розробити та впровадити комплекс цілеспрямованих заходів щодо легалізації тіньових доходів, отриманих від власності та підприємницької діяльності;
- забезпечити широке впровадження банківськими установами дійових механізмів і напрямів кредитування населення;
- створити відповідні економічні, законодавчі та соціальні умови для формування та закріплення широкого прошарку середнього класу громадян.

- 8.1. Економіка повної зайнятості означає:
- а) відсутність безробіття;
 - б) відсутність добровільного безробіття;
 - в) наявність лише фрикційного і структурного безробіття;
 - г) наявність добровільного безробіття.
- 8.2. Не є проявом макроекономічної нестабільності:
- а) уповільнення темпів зростання виробництва, які нерідко стають від'ємними;
 - б) зростання розриву в доходах між найбіднішими і найбагатшими верствами населення;
 - в) зростання масштабів безробіття;
 - г) прискорення темпів зростання цін.
- 8.3. Підвищення рівня безробіття спричинить:
- а) збільшення населення, яке не змінило чисельності робочої сили;
 - б) збільшення кількості зайнятих при незмінній кількості безробітних;
 - в) збільшення робочої сили при незмінній кількості зайнятих;
 - г) збільшення на однаковий відсоток і робочої сили, і кількості безробітних.
- 8.4. Недостатній сукупний попит спричиняє зростання такого виду безробіття:
- а) фрикційного;
 - б) циклічного;
 - в) фрикційного і структурного;
 - г) не впливає на безробіття.
- 8.5. У фазі спаду не простежується:
- а) домогосподарства купують менше споживчих товарів;
 - б) скорочуються інвестиційні видатки фірм на машини та устаткування;
 - в) спадає попит на робочу силу;
 - г) зменшуються запаси товарів на складах.
- 8.6. Закон Оукена виражає кількісну залежність між:

- а) зміною обсягу національного виробництва та зміною рівня безробіття;
- б) рівнем безробіття та темпом інфляції;
- в) зміною обсягу національного виробництва та процентною ставкою;
- г) фактичним і природним обсягами національного виробництва.

8.7. Чи правильні такі твердження, що стосуються ділового циклу:

- а) вершина – це найнижча точка ділової активності;
- б) тривалість ділового циклу не перевищує 10 років;
- в) у фазі спаду обсяг закупівель споживчих товарів щоденного вжитку не зменшується;
- г) усі відповіді неправильні.

8.8. Яке твердження неправильне:

- а) у короткостроковому періоді зменшення сукупного попиту веде до спаду виробництва;
- б) збурення в сукупній пропозиції можуть спричиняти економічні коливання;
- в) макроекономіка може запропонувати дієві заходи щодо нейтралізації негативних наслідків стагфляції;
- г) у довгостроковому періоді зміни в сукупному попиті не впливають на обсяг національного виробництва.

8.9. Більшість економістів вважають, що основну причину зростання безробіття у розвинутих європейських країнах упродовж останніх двох десятиліть потрібно шукати у:

- а) високих темпах збільшення населення;
- б) значних виплатах безробітним;
- в) зменшенні попиту на кваліфіковану працю порівняно з попитом на некваліфіковану;
- г) усі відповіді неправильні.

8.10. Яка ознака не була притаманна сфері зайнятості в економіці України на момент здобуття незалежності:

- а) відсутність державних і правових інституцій ринку праці;

- б) концентрація зайнятості на підприємствах державного сектора;
- в) високий рівень мобільності робочої сили;
- г) відсутність гнучкої системи оплати праці внаслідок її державного регулювання.

8.11. До прихованого безробіття у вітчизняній економіці можна віднести:

- а) надлишкову зайнятість, яка склалася ще в умовах адміністративно-командної системи;
- б) зайнятих, що вимушено працюють неповний робочий день;
- в) працівників, що перебувають у примусових відпустках без збереження або з частковим збереженням заробітної плати;
- г) усі відповіді правильні.

8.12. Що не може бути важливою причиною величезних масштабів безробіття у країнах «третього світу»:

- а) високі темпи зростання населення;
- б) неспроможність промисловості поглинути приріст робочої сили;
- в) орієнтація на трудомісткі технології;
- г) занижений курс національної валюти.

8.13. Напрямок державної політики зі скорочення безробіття, який є малоефективним у країнах, що розвиваються:

- а) стимулювання зниження народжуваності;
- б) стимулювання використання трудомістких технологій;
- в) розвиток виробничої інфраструктури, сфери освіти та охорони здоров'я;
- г) стимулювання сукупного попиту.

8.14. Яке твердження неправильне:

- а) якщо заробітна плата утримується на рівні, вищому за рівноважний, то виникає вимушене безробіття;
- б) наявність циклічного безробіття означає, що фактичний ВВП більший за природний;
- в) зайняті у національній економіці – це різниця між робочою силою та безробітними;
- г) усі відповіді правильні.

8.15. Чинник економічних коливань, який не належить до зовнішніх – це:

- а) технологічні інновації;
- б) політичний процес;
- в) сподівання економічних суб'єктів;
- г) наукові відкриття.

8.16. Очікування інфляції негативно впливає на:

- а) літніх людей, що живуть на пенсію;
- б) заощадників;
- в) отримувачів ренти з фіксованим щомісячним розміром номінального доходу;
- г) усі відповіді правильні.

8.17. Гіперінфляція як термін означає:

- а) винятково високі темпи інфляції;
- б) темпи знецінення грошей до 25% в рік;
- в) одночасне зростання рівня цін і рівня безробіття;
- г) усі відповіді неправильні.

8.18. Інфляція – це:

- а) зростання загального рівня цін, що вимірюється як відсоток зміни індексу цін;
- б) підвищення купівельної спроможності грошової одиниці;
- в) зростання вартості життя;
- г) зростання цін, яке перевищує зростання реального ВВП.

8.19. Теорія, згідно з якою економічні коливання спричинені політичним процесом, виходить із того, що:

- а) провладна партія намагається стимулювати економічний розвиток, зменшити безробіття і збільшити доходи, щоб догодити виборцям;
- б) одразу після виборів політики не бояться зростання безробіття чи інфляції, бо вважають, що до наступних виборів люди забудуть про їхні обіцянки;

- в) періодичність виборів може впливати на періодичність економічних циклів;
- г) усі відповіді правильні.

8.20. Загальна сума фрикційного та структурного безробіття – це:

- а) природне безробіття;
- б) добровільне безробіття;
- в) вимушене безробіття;
- г) гіпербезробіття.

Задача 1

Використайте наведені дані, щоб обчислити:

- а) величину робочої сили у 2017 і 2019 рр.;
- б) офіційний рівень безробіття у 2017 і 2019 рр.;

Показник, млн. чол.	2017	2019
Населення	49,2	49,5
Кількість зайнятих	22,1	22,2
Кількість безробітних	2,2	2,3

Задача 2

Визначте рівень безробіття та ВВП-розрив у національній економіці за таких умов:

- чисельність населення країни становить 60 млн. осіб;
- населення у віці до 16 років, а також особи, що перебувають у тривалій ізоляції – 14 млн.;
- природній ВВП – 510 млрд. грн.;
- фактичний ВВП становить 90% природного ВВП;
- особи, що вибули зі складу робочої сили – 10 млн.

Задача 3

В економіці країни населення становить 210 млн. чол. Осіб, які працюють – 120 млн., безробітних – 15 млн. осіб. Визначте рівень безробіття. Через рік ситуація із зайнятістю населення змінилась: з роботи було звільнено 0,8 млн. осіб, 1 млн. осіб із чисельності офіційно зареєстрованих безробітних знайшли нове місце праці. Визначте параметри зайнятості населення:

- а) кількість зайнятих;
- б) чисельність безробітних;
- в) рівень безробіття.

Задача 4

Населення одного з регіонів України становить 8 млн. осіб, з них (млн. осіб):

- дітей віком до 16 років – 2;
- осіб, які перебувають у психіатричних лікарнях – 0,16;
- пенсіонерів – 1,9;
- безробітних – 0,38;
- зайнятих неповний робочий день – 0,21.

Обчисліть загальний рівень безробіття.

Задача 5

У таблиці наведені такі дані:

Рік	Номинальний ВВП	Індекс цін, %	Реальний ВВП
1980	126	92	
1990	114	100	
2000	56	186	
2010	48	118	

- а) який рік є базовим?;
- б) як змінився рівень цін у період з 1980 р. до 2010 р.?
- в) розрахуйте реальний ВВП для кожного року та вкажіть у якому випадку використовується дефлятор;
- г) що Ви можете сказати про економічну ситуацію періоду 1980–2010 рр.?

Задача 6

У 2010 р. населення країни становило 100 млн. чол. У країні було зайнято 52 млн. осіб. Кількість безробітних становила 4 млн. осіб. У 2019 р. ситуація змінилася таким чином: населення збільшилося на 1,5%; кількість зайнятих – на 5%; безробіття зменшилося на 2%.

Обчисліть:

- а) кількість робочої сили у 2010 р. та 2019 р.;
- б) рівень безробіття у 2010 р. та 2019 р.

Задача 7

Якщо минулого року індекс цін дорівнював 110, а цього року – 121, то яким буде темп інфляції цього року? Що означає «правило 70»? Скільки часу потрібно для подвоєння цін, якщо інфляція збережеться на рівні: а) 2%; б) 5%; в) 10% за рік?

Задача 8

Використовуючи дані таблиці, яка наведена нижче, розрахуйте темп інфляції для кожного року:

Рік	Індекс цін	Темп інфляції
1	100	
2	112	
3	123	
4	129	

Задача 9

Використовуючи наступні дані, розрахуйте:

- а) величину робочої сили;
- б) офіційний рівень безробіття.

Все населення складає 50 млн. чол., 10 млн. чол. – діти до 16 років та люди, що знаходяться в психіатричних та виправних закладах, 15 млн. чол. вибули зі складу робочої сили. Безробітні – 2400 тис. чол., робітники, які зайняті неповний робочий день і шукають роботу – 1000 тис. чол.

Задача 10

Нехай кількість зайнятих в економіці становить 16,5 млн. чол., а безробітних – 1,5 млн. чол. Розрахуйте рівень безробіття. Відомо, що в наступному році рівень безробіття при такому самому рівні працездатності становитиме 9,4%. Яка кількість безробітних за нових умов?

Задача 11

Номінальний ВВП в певному році дорівнював 100 тис. гр. од. Природний рівень безробіття в цьому ж році становив 7%, а фактичний рівень безробіття 9%. Яким би мав бути потенційний ВВП у цьому році, якби не було циклічного безробіття? Підрахунок зробіть за методикою Оукена.

Задача 12

Чому дорівнював темп інфляції у 2005 році, якщо номінальний ВВП у 2004 році становив 180 млн. грн., у 2005 році – 210 млн. грн., реальний ВВП у 2004 році – 110 млн. грн., у 2005 році – 170 млн. грн.?

Задача 13

Середня заробітна плата робітників та службовців у 2005 році становила 370 грн., а в 2007 році – 415 грн. Індекс цін за цей період зріс на 16,1%. Як змінилась реальна заробітна плата?

Задача 14

Припустимо, що в 1990 р. сукупне виробництво в гіпотетичній економіці складалося із трьох товарів – А, В і С, вироблених в таких кількостях: А – 5, В – 1, С – 3. Припустимо також, що ціни товарів були: А – 3 грн., В – 11 грн., С – 5 грн. Нарешті припустимо, що в 2000 р. ціни цих товарів були: А – 6 грн., В – 10 грн., С – 10 грн. Визначте індекс цін ВВП для 1990 року, використовуючи 2000 рік як базовий. На скільки відсотків збільшився рівень цін за період 1990-2000 рр.?

Задача 15

Номінальний ВВП складає 1000 млрд. грн. Природній рівень безробіття – 6%, а фактичний – 8%. Які розміри відставання ВВП від потенційного ВВП?

Задача 16

Ціна ринкового кошика 2007 р. в поточних цінах становила 400 грн., а ціна цього ж кошика в цінах 2006 р. – 380 грн. Розрахуйте індекс цін 2007 року.

Задача 17

Якщо минулого року індекс цін був 105, а в цьому році 114, то яким буде темп інфляції цього року? Що означає «правило 70»? Скільки часу потрібно для подвоєння цін, якщо інфляція збережеться на рівні: а) 3%; б) 7%; в) 15% за рік?

Задача 18

Розрахуйте індекс цін, якщо за звітний період номінальна заробітна плата зросла на 20%, а реальна заробітна плата знизилась на 20%.

Задача 19

Заробітна плата за певний період зросла з 1900 до 2100 грн. Доплати та інші надходження з державного бюджету зросли з 300 до 500 грн. Рівень інфляції за цей період становив 20,2%. Визначте, як змінились реальні доходи?

Задача 20

Чисельність працюючих – 45 млн. чол., кількість безробітних – 4 млн. чол. Розрахуйте рівень безробіття. Через місяць 0,7 млн. чол. з числа працюючих втратили роботу, а 1 млн. чол. з числа офіційно зареєстрованих безробітних знайшли роботу. Визначте за цих умов:

- а) чисельність працюючих;
- б) кількість безробітних;
- в) рівень безробіття.

ПРИКЛАДИ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ

Задача 1

Нижче наведено таблицю виробничих можливостей випуску автомобілів та ракет:

Вид продукту	Виробничі альтернативи				
	A	B	C	D	E
Автомобілі	0	2	4	6	8
Ракети	30	27	24	12	0

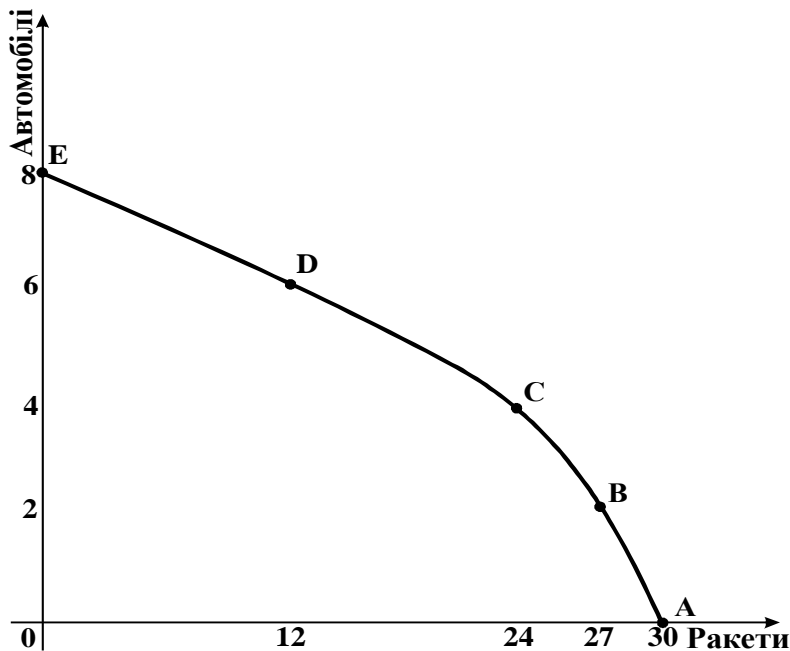
а) зобразіть ці дані графічно. На якому конкретному припущенні ґрунтується ця крива виробничих можливостей?;

б) якщо економіка перебуває в точці С, то яка буде вартість виробництва однієї додаткової одиниці ракет? Поясніть, як ця крива відображає закон зростання альтернативної вартості;

в) чого економіка повинна досягнути, щоб функціонувати в деякій точці на кривій виробничих можливостей?

Відповіді до задачі 1

а) На осі абсцис відкладаємо кількість ракет, на осі ординат – автомобілів.

Припущення: повна зайнятість і виробнича ефективність, незмінна пропозиція ресурсів та незмінна технологія.

$$\text{б) } \frac{21-12}{6-4} = 4,5 \text{ ракети; } \frac{4-2}{27-12} = 0,13 \text{ автомобіля, як впливає з таблиці; зростання альтернативної вартості відображено опуклою формою кривої. Це означає, що економіка повинна відмовлятися від щораз більшої кількості ракет, щоб отримувати деяку незмінну додаткову кількість автомобілів, і навпаки.}$$

в) щоб функціонувати в деякій точці на кривій виробничих можливостей, економіка повинна досягти повної зайнятості та повного обсягу виробництва.

Задача 2

Попит і пропозиція на обіди в студентській їдальні описується рівняннями:

$$Q_D = 2400 - 100P; Q_S = 1000 + 250P,$$

де Q – кількість обідів на день; P – ціна обіду (в грн.).

Обчисліть рівноважну ціну та кількість проданих обідів за такою ціною. Турбуючись про студентів, адміністрація встановила ціну розміром 3 грн. за обід. Охарактеризуйте наслідки такого рішення.

Відповіді до задачі 2

Обчислимо рівноважну ціну, враховуючи, що попит дорівнює пропозиції:

$$Q_D(P) = Q_S(P); 2400 - 100P = 1000 + 250P; 1400 = 350P; P = 4 \text{ грн.}$$

Знайдемо рівноважну кількість обідів, підставивши рівноважну ціну в будь-яку із заданих функцій:

$$Q = 2400 - 100P; Q = 2400 - 100 * 4; Q = 2000 \text{ (обідів на день).}$$

Якщо ціна буде встановлена у розмірі 3 грн. за обід, тобто нижче рівноважної, то попит перевищить пропозицію – виникне нестача обідів.

Знайдемо кількість обідів, яку їдальня зможе запропонувати за такою ціною:

$$Q_s(3) = 1000 + 250 * 3; \quad Q_s(3) = 1750 \text{ (обідів на день).}$$

$$Q_D(3) = 2400 - 100 * 3; \quad Q_D(3) = 2100 \text{ (обідів на день).}$$

Дефіцит становить $2100 - 1750 = 350$ обідів на день. Отже, буде продано на 250 обідів менше, ніж за рівноважною ціною.

Задача 3

Якщо ціна змінилась на 12%, а пропозиція на 3%, то наскільки еластичною є пропозиція?

Відповідь до задачі 3

$$E = \frac{3}{12} = 0,25. \text{ Отже, пропозиція буде нееластичною.}$$

Задача 4

Розрахуйте ціну рівноваги, якщо графіки попиту та пропозиції мають такі вирази: $Q_d = 6 + 1,5p$; $Q_s = 20 - 2,5p$.

Відповідь до задачі 4

Оскільки в точці рівноваги попит дорівнює пропозиції ($Q_d = Q_s$), одержуємо рівність:

$$6 + 1,5p = 20 - 2,5p; \quad 4p = 14; \quad p = 3,5 \text{ гр. од.}$$

Задача 5

Бухгалтер вашої фірми загубив звітність витрат фірми. Він згадав лише декілька цифр. А для Вашої діяльності потрібні усі дані. Чи зможете Ви їх відновити?

Q	AFC	VC	ATC	MC	TC
0					100
10			20		
20	5				
30				11	390
40		420			
50	2		14		

Відповіді до задачі 5

Загальні витрати: $TC = AFC * Q + VC$; $TC = ATC * Q$.

Граничні витрати: $MC = \frac{TC_n - TC_{n-1}}{Q_n - Q_{n-1}}$

Постійні витрати: $FC = AFC * Q = \text{const.}$

Q	AFC	VC	ATC	MC	TC
0	-	0	-	-	100
10	10	100	20	10	200
20	5	180	14	8	280
30	3,3	290	13	11	390
40	2,5	420	13	13	520
50	2	600	14	18	700

Задача 6

Фірма реалізувала 8000 одиниць товару по 500 грн. за одну одиницю. Постійні витрати на виробництво продукції становлять 200000 грн. Змінні витрати – 400 грн. на кожний виріб. Визначте валовий прибуток фірми.

Відповідь до задачі 6

Дохід від реалізації продукції становить: $8000 * 500 = 4000000$ грн.

Сумарні змінні витрати на виробництво всієї продукції становлять: $8000 * 400 = 3200000$ грн.

Валовий прибуток фірми становить: $4000000 - 3200000 - 200000 = 600000$ грн.

Задача 7

Нижче перелічено компоненти внутрішнього обсягу продукції та національного доходу за певний рік. Всі дані в мільярдах гривень. Визначте основні національні рахунки. Отримані при цьому відповіді повинні збігатися.

Особисті споживчі видатки	356
Чисті іноземні факторні доходи, зароблені за кордоном	6
Трансфертні платежі	18
Рента	19
Амортизація	45
Процент	25
Доходи індивідуальних власників	35
Чистий експорт	7
Заробітна плата найманих працівників	313
Непрямі податки на бізнес	26
Прибуток підприємств	75
Державні закупівлі товарів і послуг	90
Чисті приватні внутрішні інвестиції	40

а) використовуючи наведені вище дані, обчисліть ВВП за видатками і доходами та ЧВП;

б) обчисліть національний дохід (НД) вирахуванням відповідних компонентів із ВВП і додаванням видів доходів, що становлять НД.

Відповіді до задачі 7

а) ВВП за видатками = особисті споживчі видатки + валові інвестиційні видатки + урядові видатки + чистий експорт = $C + I + U + (K - M) = 356 + (45 + 40) + 90 + 7 = 538$ млрд. грн.

ВВП за доходами = заробітна плата + рента + процент + доходи індивідуальних власників + прибутки + непрямі податки + амортизація = $313 + 19 + 25 + 35 + 75 + 26 + 45 = 538$ млрд. грн.

ВВП = ВВП + чисті іноземні факторні доходи = $538 + 6 = 544$ млрд. грн.

ЧВП = ВВП – амортизація = $538 - 45 = 493$ млрд. грн.

б) НД = ВВП – амортизація – непрямі податки = $544 - 45 - 26 = 473$ млрд. грн.

НД = заробітна плата + рента + процент + доходи індивідуальних власників + прибутки + чисті іноземні факторні доходи = 313 + 19 + 25 + 35 + 75 + 6 = 473 млрд. грн.

Задача 8

Функція споживання має такий вигляд: $C = 100 + 0,9Y$. За даних величин використовуваного доходу (млн. грн.) 900; 1100; 1250; 1300; 1400 розрахуйте:

- споживчі видатки (C) і заощадження (З);
- граничну схильність до споживання і граничну схильність до заощадження.

Відповіді до задачі 8

а) $C_{900} = 100 + 0,9 \cdot 900 = 910$ млн. грн.;

$$C_{1100} = 100 + 0,9 \cdot 1100 = 1090 \text{ млн. грн.};$$

$$C_{1250} = 100 + 0,9 \cdot 1250 = 1225 \text{ млн. грн.};$$

$$C_{1300} = 100 + 0,9 \cdot 1300 = 1270 \text{ млн. грн.};$$

$$C_{1400} = 100 + 0,9 \cdot 1400 = 1360 \text{ млн. грн.}$$

$$Z_{900} = 900 - 910 = -10 \text{ млн. грн.};$$

$$Z_{1100} = 1100 - 1090 = 10 \text{ млн. грн.};$$

$$Z_{1250} = 1250 - 1225 = 25 \text{ млн. грн.};$$

$$Z_{1300} = 1300 - 1270 = 30 \text{ млн. грн.};$$

$$Z_{1400} = 1400 - 1360 = 40 \text{ млн. грн.}$$

б) $ГСС = \frac{\Delta \text{Споживання}}{\Delta \text{Дохід}}; ГСЗ = \frac{\Delta \text{Заощадження}}{\Delta \text{Дохід}}$.

$$ГСС_{1100} = \frac{1090 - 910}{1100 - 900} = \frac{180}{200} = 0,9;$$

$$ГСС_{1250} = \frac{1225 - 1090}{1250 - 1100} = 0,9;$$

$$ГСС_{1300} = \frac{1270 - 1225}{1300 - 1250} = 0,9;$$

$$ГСС_{1400} = \frac{1360 - 1270}{1400 - 1300} = 0,9.$$

$$ГСЗ_{1100} = \frac{10 - (-10)}{200} = 0,1;$$

$$\Gamma\text{CЗ}_{1250} = \frac{25 - 10}{150} = 0,1 ;$$

$$\Gamma\text{CЗ}_{1300} = \frac{30 - 25}{50} = 0,1 ;$$

$$\Gamma\text{CЗ}_{1400} = \frac{40 - 30}{100} = 0,1 .$$

$$\Gamma\text{CС} + \Gamma\text{CЗ} = 0,9 + 0,1 = 1 .$$

Задача 9

Сукупна пропозиція характеризується такими даними:

Рівень цін (P)	Реальний ВВП (Y)
500	4000
450	4000
400	3800
350	3400
300	2800
250	2000
250	1000
250	600

Визначте:

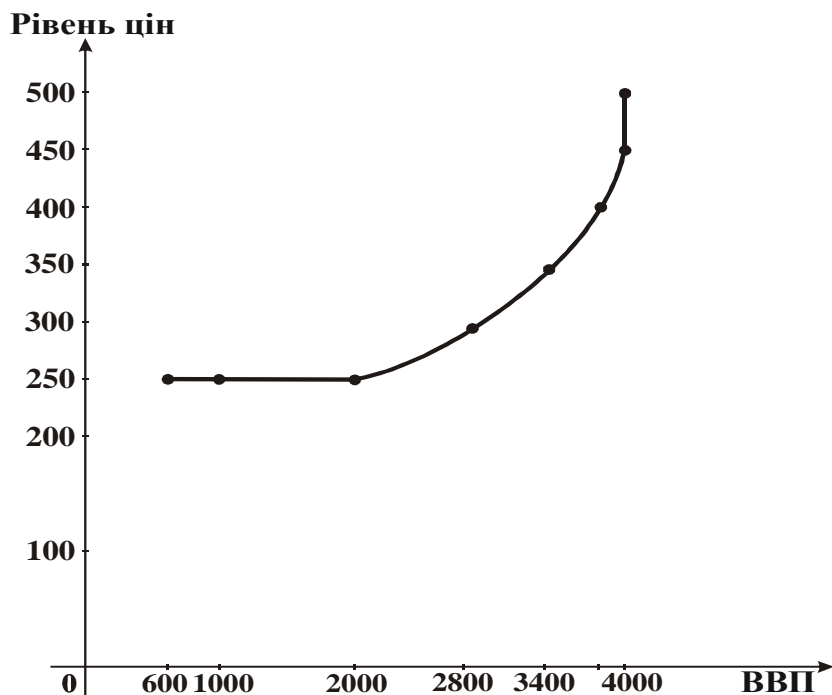
а) в яких межах змінюється обсяг реального ВВП (Y) та рівень цін (P) на кейнсіанському відрізку кривої сукупної пропозиції?;

б) в яких межах змінюється рівень цін (P) та обсяг реального виробництва (Y) на класичному відрізку кривої сукупної пропозиції?;

в) в яких межах змінюється рівень цін (P) та обсяг реального виробництва (Y) на проміжному відрізку кривої сукупної пропозиції?

Відповіді до задачі 9

Для визначення кейнсіанського, класичного та проміжного відрізків необхідно побудувати графік: на осі абсцис відкладаємо ВВП, ординат – рівень цін.

- а) на кейнсіанському відрізку графіка сукупної пропозиції ВВП змінюється від 600 до 2000, рівень цін сталий – 250;
- б) на класичному відрізку графіка сукупної пропозиції ВВП сталий – 4000, а рівень цін змінюється від 450 до 500;
- в) на проміжному відрізку графіка сукупної пропозиції змінюється від 2000 до 4000, а рівень цін з 250 до 450.

Задача 10

За даними в таблиці доходом (1) та величиною податку (2):

- а) обчисліть середні та граничні податкові ставки;
- б) яким є податок: прогресивним, пропорційним, регресивним? Поясніть чому. Заповніть стовпчики таблиці 3 та 4.

Дохід	Величина податку	Середня ставка податку, %	Гранична податкова ставка
1	2	3	4
0	0	–	–
50	5	$10 = \frac{50}{5} * 100\%$	$20 = \frac{15-5}{100-50} * 100\%$
100	15	$15 = \frac{15}{100} * 100\%$	$30 = \frac{30-15}{150-100} * 100\%$

1	2	3	4
150	30	$20 = \frac{30}{150} * 100\%$	$40 = \frac{50 - 30}{200 - 150} * 100\%$
200	50	$25 = \frac{50}{200} * 100\%$	$50 = \frac{75 - 50}{250 - 200} * 100\%$
250	75	$30 = \frac{75}{250} * 100\%$	–

Оскільки величина податку пропорційно зростає із збільшенням доходу, податок є прогресивним.

Задача 11

На річний терміновий рахунок в банк було покладено 5000 грн. Темп інфляції за цей рік складав 17%, а номінальна ставка процента була незмінною і становила 20% річних. Якою буде реальна процентна ставка?

Відповідь до задачі 11

На кінець року на рахунку в банку буде: $5000 + 5000 * 0,2 = 6000$ грн. За цей же період купівельна спроможність гривні зменшилась на 16% і реальна купівельна вартість вкладу на кінець року становить $6000 (1 - 0,16) = 5040$ грн. Реальна

процентна ставка становитиме: $\frac{5040 - 5000}{5000} * 100\% = 0,8\%$.

Задача 12

Резерви комерційного банку становлять 220 млн. грн. Депозити дорівнюють 950 млн. грн. Норма резервування депозитів становить 20%. Як зміниться пропозиція грошей, якщо банк прийме рішення використати всі свої надлишкові резерви для видачі позик?

Відповідь до задачі 12

Пропозиція грошей зросте на суму: $220 + 950 (1 - 0,2) = 980$ млн. грн.

Задача 13

За наведеними даними розрахуйте місячну заробітну плату (з/п) робітника, застосовуючи відрядну і почасову форми оплати праці:

- погодинна тарифна ставка робітника – 3,75 грн.;
- норма на виготовлення виробу – 1,5 грн.;
- фактичний виробіток за місяць – 575 шт.;
- кількість відпрацьованих годин за місяць – 156 год.;
- обсяг реалізації продукції за місяць – 23 000 грн.

Відповіді до задачі 13

Відрядна з/п: норма на виготовлення виробу * фактичний виробіток за місяць = 1,5 * 575 = 862,5 грн.

Почасова з/п: погодинна тарифна ставка робітника * кількість відпрацьованих годин за місяць = 3,75 * 156 = 585 грн.

Задача 14

Чисельність працюючих (N) – 90 млн. чол., кількість безробітних (F) – 10 млн. чол. Розрахуйте рівень безробіття. Через місяць 0,5 млн. чол. з числа працюючих втратили роботу, а 1 млн. чол. з числа офіційно зареєстрованих безробітних знайшли роботу. Визначте за цих умов:

- а) чисельність працюючих (N_1);
- б) кількість безробітних (F_1);
- в) рівень безробіття (U_1).

Відповіді до задачі 14

а) $N_1 = 90 + 1 - 0,5 = 90,5$ млн. чол.

б) $F_1 = 10 + 0,5 - 1 = 9,5$ млн. чол.

в) $U_1 = \frac{F_1}{F_1 + N_1} * 100\% = \frac{9,5}{90,5 + 9,5} * 100\% = 9,5\%$.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Баб'як М.Н., Пешенкова Л.А., Рибчук А.В. Економічна теорія: Навчальний посібник. – К.: ЦНЛ, 2005. – 208 с.
2. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Ринкова економіка: Основні поняття і категорії. – К.: Знання, 2018. – 263 с.
3. Базилевич В.Д., Попов В.М., Базилевич К.С., Гражевська Н.І. Економічна теорія. Політекономія: підручник / В.Д. Базилевич (ред.). – 8-ме вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2012. – 749с.
4. Бочан І.О., Михасюк І.Р. Глобальна економіка: Підручник. – К.: Знання, 2007. – 403 с.
5. Бутук О.І. Валютно-фінансові відносини: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2011. – 349 с.
6. Варналій З.С. Основи підприємництва: Навчальний посібник. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2006. – 350 с.
7. Вступ до макро- і мікроекономіки: Навчальний посібник / Г. І. Скорик, М. Б. Швецова, П. І. Стецюк. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. 164 с.
8. Глобальна економіка: навч. посіб. / П. П. Мазурок, Б. М. Одягайло, В. В. Кулішов та ін. – Львів: Магнолія, 2018. – 208 с.
9. Гринів Л.С., Кічурчак М.В. Національна економіка. Навчальний словник-довідник. – Л.: „Магнолія-2006”, 2008. – 464 с.
10. Гронтковська Г.Е., Косік А.Ф. Мікроекономіка. Практикум: Навчальний посібник. – К.: ЦНЛ, 2012. – 404 с.
11. Державний комітет статистики України. Статистичний щорічник України за 2016 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу:<http://ukrstat.gov.ua>
12. Дзюбик С.Д., Ривак О.С. Основи економічної теорії: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. – 481 с.
13. Дідківський М.І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: Навчальний посібник. К.: Знання, 2006. – 367 с. Навчальний посібник. К.: Знання, 2006. – 462 с.
14. Дмитриченко Л.І., Дмитриченко Л.А. та ін. Політична економія: навч.-метод. посібник за кредитно-модульною системою (для студ. спец. "Економічна теорія") / Донецький національний ун-т. Обліково- фінансовий факультет. Кафедра економічної теорії. – Донецьк : Норд-Прес, 2008. – 141с.

15. Економіка зарубіжних країн: Навч. посіб. [Текст] / О.Е.Кузьмін, Л.І.Чернобай, А.О.Босак, М.В.Кізло.- Львів: Видав. Нац. ун-ту Львівська політехніка, 2010.- 408с.
16. Економіка: навч. посіб. / В. П. Гавриш, Л. Г. Гулько. – Хмельницький : Поліграфіст – 2, 2012. – 366 с.
17. Економічна теорія [Текст] : підручник / Тарасевич В.М., ред. – К. : Знання, 2012. – 134 с.
18. Економічна теорія. Політекономія : навч. посібник / [В. М. Семененко, Д. І. Коваленко, В. В. Бугас, О. В. Семененко] ; за заг. ред. В. М. Семененка та Д. І. Коваленка. – К. : Центр учбової літератури, 2017. – 358 с.
19. Економічна теорія. Практикум. Навч. Посібник для студентів економічних спеціальностей / Укладачі: Галушка З.І., Заволічна Т.Р., Саєнко О.С. – Чернівці, 2016 р. – 90 с.
20. Економічна теорія: макро- та мікроекономіка / За ред З. Ватаманюка та С. Панчишина. – 5-те вид., доп.- К.: Альтернативи, 2005.
21. Економічна теорія: навчальний посібник / І.О. Ревак, Ю.І. Кіржецький. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – 120 с.
22. Економічна теорія: Підручник / за ред. В.М. Тарасевича. – К. ЦНЛ, 2006. – 784 с.
23. Економічна теорія: підручник / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича / І.Ф. Комарницький (відп.ред.). – Вид. 2-ге, переробл. і доп. – Чернівці : Рута, 2008. – 431с.
24. Економічна теорія: Політекономія. Підручник / За ред. В.Д. Базилевича – 6-те вид., перероб і доп. – К.: Знання, 2007. – 719 с.
25. Економічна теорія: політична економія: Навчальні форми контролю та презентації : навч. посібник / [С. І. Юрій, В. В. Козюк, К. З. Возьний та ін.] ; за ред. С. І. Юрія, В. В. Козюка ; М-во освіти і науки України, Тернопільський нац. економічний ун-т. – К. : Кондор, 2010. – 265 с.
26. Злупко С.М. Історія економічної теорії: Підручник. – 2-е вид. випр. і доп. – К.: Знання, 2005. – 719 с.
27. Злупко С.М. Перехідна економіка: Сучасна Україна: Навчальний посібник. К.: Знання, 2006. – 324 с.

28. Ковтун О.І. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник – Л.: „Новий світ-2000”, 2007. – 432 с.
29. Козик В.В., Панкова Л.А. Міжнародні економічні відносини: Навчальний посібник. – 7-те вид., стер. – К.: Знання, 2011. – 406 с.
30. Кривенко К.Т., Савчук В.С., Беляєв О.О. Політична економія: Навчальний посібник – 2-ге вид. без змін. – К.: КНЕУ, 2008. – 512 с.
31. Кулинич Р.О. Статистична оцінка чинників соціально-економічного розвитку: Монографія. – К.: Знання, 2007. – 311 с.
32. Кулішов В.В. Макроекономіка: основи теорії і практикум: Навчальний посібник – 2-ге вид. Л.: „Магнолія-2006”, 2008. – 256 с.
33. Кучерявенко І.А. Макроекономіка: Практикум: Навчальний посібник – 2-ге вид., випр. К.: Знання, 2006. – 239 с.
34. Леоненко П.М., Черепніна О.І. Сучасні економічні системи: Навчальний посібник. К.: Знання, 2006. – 429 с.
35. Мазурок П.П. Історія економічних учень у запитаннях і відповідях: Навчальний посібник – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2006. – 477 с.
36. Макконнелл К., Брю С. Экономикс: принципы, проблемы и политика: В 2 т. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 972 с.
37. Макро- і мікроекономіка: теоретичні аспекти. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / За науковою ред. проф. Федоренка В. Г., проф. Денисенка М. П. – К.: Алерта, 2013. – 728 с.
38. Макроекономіка: Підручник. – 3-тє вид., випр. / За ред. В.Д. Базилевича. К.: Знання, 2006. – 623 с.
39. Мельник Л. Ю., Макаренко П. М. Економічна теорія-політекономічний контекст: навч. посібник для студ. вищих навч. закл.. – К. : Кондор, 2008. – 524с.
40. Міжнародна економіка: Підручник. – 3-тє вид., перероб. і доп. / За ред. А.П. Румянцева. – К.: Знання, 2006. – 479 с.
41. Мікроекономіка: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. К.: Знання, 2007. – 677 с.
42. Міщенко В.І., Кротюк В.Л. Центральні банки: організаційно-правові засади: Навчальний посібник для ВНЗ. К.: Знання, 2004. – 372 с.

43. Мойсеєнко І.П. Інвестування: Навчальний посібник. К.: Знання, 2006. – 490 с.
44. Одягайло Б.М. Міжнародна економіка: Навчальний посібник – 2-ге вид, випр. і доп. К.: Знання, 2006. – 407 с.
45. Основи економічної теорії / За ред. Предборського В.А. – К.: Кондор. –2005. – 621 с.
46. Основи економічної теорії : навч. посіб. / В. Г. Федоренко, М. М. Руженський, С. В. Палиця, Ю. Б. Пінчук. – 2-ге вид. перероб. і доповн. – К.: Алерта, 2012. – 312 с.
47. Основи економічної теорії. За заг. ред. П.В. Круша, В.І. Депутат, С.О. Тульчинської. Навчальний посібник. — К.: Каравела, 2016. — 448 с.
48. Основи економічної теорії: Навчальний посібник / За заг. ред. П.В. Круша, В.І. Депутат, С.О. Тульчинської. – К.: Каравела, 2007. – 448 с.
49. Основи економічної теорії: Навчальний посібник Мельник Л.Ю., Корецький М.Х., Огаренко В.М. / під заг. ред. засл. працівника освіти України, д.е.н., проф. Л.Ю. Мельника. – К.: ЦНЛ, 2005. – 528 с.
50. Основи економічної теорії: Підручник / За заг. ред. О.О. Мамалуя. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 477 с.
51. Отрошко, О. В. Основи економічної теорії : навч. посібник / О. В. Отрошко. — 2-е вид., перероб. та доп. — Київ : Знання, 2013. — 334 с.
52. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. – 607 с.
53. Податки на споживання в економіці України: Монографія / Лютий І.О., Дрига А.Б., Петренко М.О. – К.: Знання, 2005. – 335 с.
54. Политическая экономия (экономическая теория) : учебник / [В. М. Агеев, А. А. Кочетков, Г. А. Куторжевский и др.] ; под общ. ред. В. Д. Руднева. – М. : Дашков и К°, 2010. – 856 с.
55. Полтавський Ю.А., Тютюннікова С.В. та ін. Економічна теорія: навч. посібник / Харківський національний аграрний ун-т ім. В.В.Докучаєва. – Х. : ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, 2009. – 414с.
56. Поплавська Ж. В., Криса О. Й. Мікроекономіка. Теорія і практика управлінської економіки: Навч. Посібник / Ж.В.Поплавська, О. Й. Криса. - 3-тє видання, перероблене і доповнене. – К.: Алерта, 2016. – 284 с.

57. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні / За ред. д.е.н. Б.Є. Кваснюка. – К.: ІЕПр НАНУ, Х.: Форт, 2003. – 137 с.
58. Старостенко, Г.Г. Національна економіка [Текст] / Г.Г.Старостенко, С.В.Оношко, Т.В.Поснова.- К.: Ліра-К, 2011.- 432с.
59. Стеблій Г.Я. Мікроекономіка: Навчальний посібник. – К.: „Фірма „ІНКОС”, ЦНЛ, 2007. – 221 с.
60. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – 3-тє вид., випр. – К.: Знання, 2006. – 262 с.
61. Українська економічна думка: Хрестоматія / Упор. С.М. Злупко. – К.: Знання, 2007. – 694 с.
62. Федоренко В. Г. Політична економія: Підручник / В. Г. Федоренко. – 2-ге вид. – К.: Алерта, 2015. – 487с.
63. Чистякова В.М., Литвинова О.Н., Коломийчук В.С. Економічна теорія: 100 основних питань: експрес-довідник. – Т. : ТДМУ "Укрмедкнига", 2008. – 128с.
64. Юхименко П.І. Економічна історія: Навчальний посібник – 2-е вид., стер. – К.: Знання, 2006. – 341 с.
65. Ястремський О.І., Грищенко О.Г. Основи мікроекономіки. Підручник – 2-е вид. перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2007. – 579 с.

Допоміжна література

1. Агуреева О. В. Краткий курс по экономической теории. – М. : Окей-книга, 2011. – 176 с.
2. Алексеенко Л.М. Фінансовий капітал в економічній системі держави // Фінанси України. – № 9. – 2005. – С. 7.
3. Баб'як М.Н., Пешенкова Л.А., Рибчук А.В. Економічна теорія: Навчальний посібник. – К.: ЦНЛ, 2005. – 208 с.
4. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Ринкова економіка: Основні поняття і категорії. – К.: Знання, 2006. – 263 с.
5. Базилінська, О.Я. Макроекономіка: Навч. посіб.: РМОіНУ.- 2 вид., випр.- К.: ЦУЛ, 2009.- 442 .
6. Безугла В. О. Мікроекономіка: навч. посіб. / В. О. Безугла, І. І. Постіл. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 288 с.

7. Белінська Я. Валютний механізм і принципи його структурування // Економіка України. – № 5. – 2006. – С. 19.
8. Білецька, Л.В. Економічна теорія (Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка) : Навч. посіб.: РМОіНУ [Текст] / Л.В.Білецька, О.В.Білецький, В.І.Савич.- 2 вид., перероб. та доп.- К.: ЦУЛ, 2009.- 688.
9. Бодров, В.Г. Державне регулювання економіки та економічна політика: Навч. посіб.: РМОіНУ [Текст] / В.Г.Бодров, О.М.Сафронова, Н.І.Балдич; За ред. В.Г.Бодрова.- К.: Академвидав, 2010.- 520с.
10. Большой экономический словарь / авт.-сост. А. Б. Борисов. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М. : Книжный мир, 2010. – 860 с.
11. Большой экономический словарь : 26500 терминов / под ред. А. Н. Азрилияна ; [сост. А. Н. Азрилиян и др.]. – 7-е изд., доп. – М. : Ин-т новой экономики, 2010. – 1472 с.
12. Борейко В. Про забезпечення прискореного розвитку економіки України // Економіка України. – № 8. – 2005. – С. 20.
13. Бортіс, Генріх. Інституції, поведінка та економічна теорія : Внесок до класико-кейнсіанської політичної економії / Генріх Бортіс ; пер. з англ. Тамари Бардадим ; [наук. ред. Михайло Винницький]. – К. : Києво-Могилянська академія, 2007. – 559 с.
14. Бочан І.О., Михасюк І.Р. Глобальна економіка: Підручник. – К.: Знання, 2007. – 403 с.
15. Будкін В. Постсоціалістична трансформація власності // Економіка України. – № 2. – 2007. – С. 39-44.
16. Букраба О.М., Кузнецова Т.К. Податкове навантаження як фактор впливу на ефективність соціального захисту населення // Економіка і держава. – № 2. – 2007. – С. 74-76.
17. Бутук О.І., Волкова Н.І. Економічна теорія: тренінг-курс: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2007. – 291 с.
18. Варналій З.С. Мале підприємництво: Основи теорії і практики. – 3-тє вид. К.: Знання, 2005. – 302 с.
19. Варналій З.С. Основи підприємництва: Навчальний посібник. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2006. – 350 с.
20. Ватаманюк З., Панчишин С., Ватаманюк О. Вступ до економічної теорії. Курс лекцій. Ч. 1. – Л.: „Новий світ – 2000”, 2004. – 352 с.

21. Введение в институциональную экономику : учеб. пособие / под ред. Д. С. Львова. – М. : Экономика, 2005. – 639 с.
22. Венгер В. До питання про управління державними підприємствами // Економіка України. – № 2. – 2005. – С. 46.
23. Версаль Н.І. Фінансове посередництво в Україні: теоретичні та практичні аспекти // Фінанси України. – № 9. – 2005. – С. 99.
24. Вітлінський В.В., Скрипник А.В. Аналіз діяльності податкової системи України // Фінанси України. – № 12. – 2005. – С. 19.
25. Власюк В.Є. Трансформація фінансово-кредитних систем перехідних економік // Фінанси України. – № 1. – 2005. – С. 4.
26. Волинський Г. Про конкурентні переваги в умовах глобалізації // Економіка України. – № 12. – 2006. – С. 68.
27. Гальчинський А. Економічна наука: проблеми методологічного оновлення // Економіка України. – № 3. – 2007. – С. 4-10.
28. Гапчич Д.М. Становлення рейтингової інфраструктури фондового ринку України // Фінанси України. – № 1. – 2005. – С. 77.
29. Гиль, О. О. Економіка та організація діяльності об'єднань підприємств : навч. посібник : кредитно-модульний курс / О. О. Гиль, Л. О. Гришина, П. М. Карась ; М-во освіти і науки України. – Львів : Новий Світ–2000, 2009. – 248 с.
30. Глобальна економіка: навч. посіб. / П. П. Мазурок, Б. М. Одягайло, В. В. Кулішов та ін. – Львів: Магнолія, 2011. – 208 с
31. Головінов О.М. Соціально орієнтована ринкова економіка як модель соціальної держави // Економіка і держава. – № 2. – 2007. – С. 10-12.
32. Гончаров Ю., Касич А. Науковий потенціал як фактор розвитку інноваційно-інвестиційної системи України // Економіка України. – № 3. – 2007. – С. 42-51.
33. Гончарук АГ. Вплив бюджетної політики на розвиток національної економіки // Фінанси України. – № 12. – 2006. – С. 33.
34. Гош О. Суперечливість зовнішньоекономічних відносин України // Економіка України. – № 11. – 2006. – С. 77.
35. Гринів, Лідія Святославівна. Національна економіка : навч. посібник / Л. С. Гринів, М. В. Кічурчак. – Львів : Магнолія-2006, 2008. – 461 с.

- 36.Гриньова В.М., Колодізев ОМ. Проблеми та перспективи структурної перебудови банківської системи України // Фінанси України. – № 1. – 2006. – С. 94.
- 37.Гронтковська Г.Е., Косік А.Ф. Мікроекономіка. Практикум: Навчальний посібник. – К.: ЦНЛ, 2004. – 404 с.
- 38.Данко І.М. Непрямі податки: їх вплив на фінансово-господарські рішення // Фінанси України. – № 10. – 2005. – С. 131.
- 39.Данько М. Реорганізація підприємств у контексті формування корпоративних структур // Економіка України. – № 1. – 2007. – С. 64-70.
- 40.Демиденко Л.М. Оподаткування доходів громадян: досвід США та України // Фінанси України. – № 9. – 2005. – С. 30.
- 41.Державне управління регіональним розвитком України : монографія / [В. Є. Воротін, Я. А. Жаліло, С. О. Біла та ін. ; за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліла] ; Нац. ін-т стратегічних досліджень. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.
- 42.Дзюбик С.Д., Ривак О.С. Основи економічної теорії: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. – 481 с.
- 43.Диба М., Ягодка А., Дзюбенко Л. Теоретико-методологічні основи господарського регулювання в сучасній економічній системі // Економіка України. – № 10. – 2005. – С. 42.
- 44.Дідківський М.І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: Навчальний посібник. К.: Знання, 2006. – 367 с. Навчальний посібник. К.: Знання, 2006. – 462 с.
- 45.Долгоруков Ю., Редіна Н., Кужман О. Структура власності підприємств малого бізнесу та її вплив на регіональну економіку // Економіка України. – № 9. – 2006. – С. 34.
- 46.Долішній М., Куценко В. Підприємництво в соціальній сфері як передумова формування експортоорієнтованої економічної політики // Економіка України. – № 8. – 2006. – С. 10.
- 47.Економіка зарубіжних країн: Навч. посіб. [Текст] / О.Е.Кузьмін, Л.І.Чернобай, А.О.Босак, М.В.Кізло.- Львів: Видав. Нац. ун-ту Львівська політехніка, 2010.- 408с.
- 48.Економічна теорія. Політекономія : навч. посібник / [В. М. Семененко, Д. І. Коваленко, В. В. Бугас, О. В. Семененко] ; за заг.

- ред. В. М. Семененка та Д. І. Коваленка. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 358 с.
49. Економічна теорія: макро- та мікроекономіка / За ред З. Ватаманюка та С. Панчишина. – 5-те вид., доп.- К.: Альтернативи, 2005.
50. Економічна теорія: Підручник / за ред. В.М. Тарасевича. – К. ЦНЛ, 2006. – 784 с.
51. Економічна теорія: Політекономія. Підручник / За ред. В.Д. Базилевича – 6-те вид., перероб і доп. – К.: Знання, 2007. – 719 с.
52. Економічна теорія: політична економія: Навчальні форми контролю та презентації : навч. посібник / [С. І. Юрій, В. В. Козюк, К. З. Возний та ін.] ; за ред. С. І. Юрія, В. В. Козюка ; М-во освіти і науки України, Тернопільський нац. економічний ун-т. – К. : Кондор, 2010. – 265 с.
53. Євтушевський В.А., Ковальська К.В. Стратегія корпоративного управління: Монографія. К.: Знання, 2007. – 287 с.
54. Єщенко, Петро Степанович. Економіка для всіх / Петро Єщенко ; [ред. З. А. Городиська]. – К. : Вища шк., 2009. – 479 с.
55. Задоя А.О. Мікроекономіка: Курс лекцій та вправи: Навчальний посібник. 5-те вид., стер. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 2006. – 211 с.
56. Злупко С.М. Перехідна економіка: Сучасна Україна: Навчальний посібник. К.: Знання, 2006. – 324 с.
57. Іваненко В.О. Місце та роль місцевих податків і зборів у забезпеченні місцевого самоврядування // Фінанси України. – № 4. – 2005. – С. 32.
58. Інфляція: суть, форми та її оцінка: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 288 с.
59. Історія економіки та економічної думки : навч. посібник / [Г. М. Грігорян, О. О. Губарев, Т. Є. Калашник та ін. ; за заг. ред. В. М. Філатова] ; М-во освіти і науки України, Харк. нац. екон. ун-т. – Харків : Вид-во ХНЕУ, 2010. – 314 с.
60. Каленський М.М. Доходи державного бюджету як дзеркало економіки держави // Фінанси України. – № 9. – 2006. – С. 10.
61. Калініченко О. В. Макроекономіка: практикум : навч. посібник / О. В. Калініченко, О. Д. Плотник. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 656 с.

62. Карлін, М. І. Фінанси країн Європейського Союзу : навч. посіб. / М. І. Карлін. – К. : Знання, 2011. - 639 с.
63. Козюк В. Теоретичні засади формування валютних союзів в умовах глобалізації: макроекономічний аспект // Економіка України. – № 9. – 2005. – С. 12.
64. Корецький М.Х., Дацій О.І та ін. Економічна теорія: Навчальний посібник. – К.: ЦУЛ, 2007. – 256 с.
65. Коростей В. Законодавча стратегія розвитку економіки України // Право України. – № 7. – 2007. – С. 105-110.
66. Костусев О.О. Конкуренція і вільні економічні зони // Конкуренція. Вісник АМК України. – № 1. – 2007. – С. 24-26.
67. Костюк В. С. Економічна теорія: навч. посіб. / В. С. Костюк, А. М. Андрущенко, І. П. Боренко. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 282 с.
68. Кравчук В. Вклади статутного капіталу господарського товариства // Право України. – № 7. – 2007. – С. 57-61.
69. Кулинич Р.О. Статистична оцінка чинників соціально-економічного розвитку: Монографія. – К.: Знання, 2007. – 311 с.
70. Кулішов В. В. Макроекономіка: основи теорії і практикум: навч. посіб. / В. В. Кулішов. – Львів: Магнолія 2006, 2008. – 256 с.
71. Кустова, Л.Л. Економіка праці та соціально-трудові відносини [Текст] / Л.Л.Кустова, Л.А.Нападовська.- К.: КДТЕУ, 2010.- 42с.
72. Кучерявенко І.А. Макроекономіка: Практикум: Навчальний посібник – 2-ге вид., випр. К.: Знання, 2006. – 239 с.
73. Лагутін В. Шкода від монополії і користь від конкуренції: чи все так просто? // Економіка України. – № 4. – 2007. – С. 55-61.
74. Лащак В.В. Стимулювальна роль прямих податків // Фінанси України. – № 2. – 2005. – С. 84.
75. Леоненко П.М., Черепніна О.І. Сучасні економічні системи: Навчальний посібник. К.: Знання, 2006. – 429 с.
76. Ліманський А. Фінансування діяльності неприбуткових організацій // Економіка і держава. – № 5. – 2007. – С. 7-9.
77. Лютий І.О., Демиденко Л.М., Субботович Ю.Л. Бюджетна політика і стабільність соціально-економічного розвитку України // Фінанси України. – № 10. – 2006. – С. 3.
78. Мазур О.Є. Інвестиційна діяльність малого підприємництва в Україні // Фінанси України. – № 11. – 2005. – С. 32.

- 79.Мазурок П.П. Історія економічних учень у запитаннях і відповідях: Навчальний посібник – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2006. – 477 с.
- 80.Макконнелл К., Брю С. Экономикс: принципы, проблемы и политика: В 2 т. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 972 с.
- 81.Макроекономіка: навч. посіб. / М. М. Рудий. – 3-тє вид., виправл. та допов. – К. : Центр учбової л-ри, 2012. – 360 с.
- 82.Макроекономіка: Підручник. – 3-тє вид., випр. / За ред. В.Д. Базилевича. К.: Знання, 2006. – 623 с.
- 83.Малий І., Галабурда М. Економічна наука: проблеми усвідомлення методології // Економіка України. – № 9. – 2006. – С. 45.
- 84.Манків Г. Макроекономіка. / Пер. з англ.; Наук. ред., пер. С. Панчишина – К.: Основи, 2000. – 752 с.
- 85.Мельник В.М. Обмежувальна та стимулювальна роль податків // Фінанси України. – № 1. – 2006. – С. 31.
- 86.Мельник В.М., Солдатенко О. В. Податок на додану вартість у податковій системі України // Фінанси України. – № 9. – 2006. – С. 82.
- 87.Мельник Л. Ю. Економічна теорія — політекономічний контекст / Л. Ю. Мельник, П. М. Макаренко. – К. : Кондор, 2008. – 524 с.
- 88.Михайленко В., Проскура К. Спрощена система оподаткування як метод регулювання податкового навантаження // Економіст. – № 5. – 2007. – С. 65-67.
- 89.Міжнародна економіка: Підручник. – 3-тє вид., перероб. і доп. / За ред. А.П. Румянцева. – К.: Знання, 2006. – 479 с.
- 90.Мікроекономіка і макроекономіка: Підруч. /За заг ред. С.Будаговської – К.: Основи, 1998. – 518 с.
- 91.Мікроекономіка: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. К.: Знання, 2007. – 677 с.
- 92.Міщенко В.І., Кротюк В.Л. Центральні банки: організаційно-правові засади: Навчальний посібник для ВНЗ. К.: Знання, 2004. – 372 с.
- 93.Мудрак Р. Державна регуляторна політика як складова економічного розвитку // Економіка України. – № 7. – 2006. – С. 34.
- 94.Национальная экономика : учебник / [Р. М. Нуреев, С. Б. Авдашева, А. М. Асильев и др.] ; под общ. ред. Р. М. Нуреева ; М-во

- образования и науки РФ, Федер. агентство по образованию, ГОУ ВПО "Российская экон. акад. им. Г. В. Плеханова". – М. : ИНФРА-М, 2010. – 654 с.
95. Національна економіка : навч. посібник / Н. І. Бережна, М. С. Бріль, Л. В. Єфремова [та ін.] ; [за заг. ред. В. М. Філатова]. – Харків : Вид-во ХНЕУ, 2010. – 199 с.
96. Новицький В. Інституціоналізм у діалектиці сучасного економічного розвитку // Економіка України. – № 7. – 2005. – С. 49.
97. Огонь Ц.Г. Доходи бюджету як домінанта фінансової стабільності держави // Фінанси України. – № 6. – 2005. – С. 19.
98. Одягайло Б.М. Міжнародна економіка: Навчальний посібник – 2-ге вид, випр. і доп. К.: Знання, 2006. – 407 с.
99. Опарін В.М, Фельдгольц М.М. Фіскальні засоби стимулювання економічного зростання // Фінанси України. – № 10. – 2006. – С. 61.
100. Основи економічної теорії / За ред. Предборського В.А. – К.: Кондор. – 2005. – 621 с.
101. Основи економічної теорії: Навчальний посібник / За заг. ред. П.В. Круша, В.І. Депутат, С.О. Тульчинської. – К.: Каравела, 2007. – 448 с.
102. Основи економічної теорії: Навчальний посібник Мельник Л.Ю., Корецький М.Х., Огаренко В.М. / під заг. ред. засл. працівника освіти України, д.е.н., проф. Л.Ю. Мельника. – К.: ЦНЛ, 2005. – 528 с.
103. Основи економічної теорії: Підручник / За заг. ред. О.О. Мамалуя. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 477 с.
104. Отрошко О.В. Основи економічної теорії: макроекономічний аспект: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. – 222 с.
105. Панчишин С. Макроекономіка: Навчальний посібник. вид. 2-ге, стер. – К.: Либідь, 2002. – 616 с.
106. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. – 607 с.
107. Податки на споживання в економіці України: Монографія / Лютий І.О., Дрига А.Б., Петренко М.О. – К.: Знання, 2005. – 335 с.

108. Поздняков О.І. Особливості банківського регулювання та нагляду в країнах з перехідною економікою // *Фінанси України*. – № 1. – 2006. – С. 101.
109. Политическая экономия (экономическая теория) : учебник / [В. М. Агеев, А. А. Кочетков, Г. А. Куторжевский и др.] ; под общ. ред. В. Д. Руднева. – М. : Дашков и К°, 2010. – 856 с.
110. Політична економія : підручник / В. Г. Федоренко, О. М. Діденко, М. М. Руженський, О. Ф. Іткін ; за наук. ред. В. Г. Федоренка ; М-во освіти і науки України. – К. : Алерта, 2008. – 487 с.
111. Полозенко Д.В. Державний бюджет України та основні напрями забезпечення соціально-економічного розвитку // *Економіка і держава*. – № 5. – 2007. – С. 4-6.
112. Полозенко Д.В. Фінансова система України і бюджетний процес: сутність та шляхи їх удосконалення // *Фінанси України*. – № 11. – 2006. – С. 3.
113. Попова В., Попов В. Реалії та перспективи економічного зростання в Україні // *Економіка України*. – № 6. – 2005. – С. 23.
114. Потакаєва О.В. Ознаки підприємницької діяльності // *Економіка і держава*. – № 1. – 2007. – С. 42-45.
115. Присяжнюк І, Системний підхід до вирішення дилеми зайнятості-безробіття в Україні з використанням Європейського досвіду // *Вісник Хмельницького національного університету*. – 2010. – № 5. – С. 75-78.
116. Пустовіт Р. Порівняльний аналіз неінституціональної та неокласичної теорій // *Економіка України*. – № 4. – 2005. – С. 54.
117. Пустовойт О. Внутрішній ринок України: потенціальні та реальні можливості впливу на економічне зростання // *Економіка України*. – № 3. – 2007. – С. 52-59.
118. Радзімовська С.Ф. Міжнародний досвід: Корея від занепаду до процвітання // *Економіка і держава*. – № 2. – 2007. – С. 71-74.
119. Ревун В.І. Про реформування й модернізацію податкової системи // *Фінанси України*. – № 6. – 2006. – С. 27.
120. Робота з безробітними, які тривалий час перебувають на обліку в державній службі зайнятості: Колективна монографія/ за заг. ред. Тарасюк С.О — К.: ІПК ДСЗУ, 2011. — 312 с.

121. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні / За ред. д.е.н. Б.Є. Кваснюка. – К.: ІЕПр НАНУ, Х.: Форт, 2003. – 137 с.
122. Рябий Є. Проблеми, тенденції та шляхи зменшення безробіття в Україні // Економіка та держава. – 2010. – № 11. – С. 84-89.
123. Рязанцева, В.В. Економетрія: Збірник тестових завдань.- К.: КДТЕУ, 2010.- 26с.
124. Савченко А. Інфляційне таргетування: проблеми та перспективи його запровадження в Україні / А. Савченко, Ю. Семєнова // Економіка України. – 2008. – №. 6 – С. 46–51.
125. Сивульський М.І Основні пріоритети бюджетного процесу // Фінанси України. – № 10. – 2006. – С. 13.
126. Скрипник А. Фіскальні та соціальні наслідки переходу до плоскої шкали оподаткування доходів фізичних осіб // Економіка України. – № 12. – 2006. – С. 11.
127. Слав'юк, Р. А. Фінанси підприємств : підруч. / Р. А. Слав'юк ; М-во освіти і науки України ; Національний банк України ; Ун-т банківської справи. - [Київ] : УБС НБУ : Знання, 2010. - 550 с
128. Сова О.Ю. Сутність та види дефіциту державного бюджету // Фінанси України. – № 9. – 2005. – С. 20-24.
129. Соціально-економічні аспекти розвитку України в умовах конкурентного середовища.- Х.: ХДУХТ, 2010.- 370
130. Старостенко, Г.Г. Національна економіка [Текст] / Г.Г.Старостенко, С.В.Оношко, Т.В.Поснова.- К.: Ліра-К, 2011.- 432с.
131. Стеблій Г.Я. Мікроекономіка: Навчальний посібник. – К.: „Фірма „ІНКОС”, ЦНЛ, 2007. – 221 с.
132. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – 3-тє вид., випр. – К.: Знання, 2006. – 262 с.
133. Тарасевич В., Лебедева В. Про цивілізаційні передумови інтеграційної політики України // Економіка України. – № 3. – 2006. – С. 47.
134. Тропіна В. Соціальна функція держави та фіскальний механізм її реалізації: теоретико-практичні аспекти дослідження // Економіка України. – № 11. – 2006. – С. 54.

135. Филипченко А. С. Экономическая глобализация: истоки и результаты / А. С. Филипченко. – М. : Экономика, 2010. – 511 с.
136. Фісун А. Створення наукомістких робочих місць – фундамент зростання економіки України // Економіка України. – № 1. – 2007. – С. 32-41.
137. Формування ринкової економіки : наук. зб. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана" ; [відп. ред. О. О. Беляєв]. – К. : КНЕУ, 2010 – Вип. 23. – 620 с.
138. Фролова Н. Оподаткування доходів від праці та від капіталу в Україні // Економіка України. – № 12. – 2006. – С. 21.
139. Фурман В. Необхідність страхування та його роль в економіці // Економіст. – № 5. – 2007. – С. 43-45.
140. Хамініч С. Проблеми та пріоритети конкурентоспроможності економіки України // Економіст. – № 2. – 2007. – С. 22-24.
141. Харазішвілі Ю. Вимірювання тіньового ВВП на основі функцій сукупного попиту і сукупної пропозиції // Економіка України. – № 1. – 2007. – С. 57-63.
142. Харазішвілі Ю., Любіч О. Про взаємозв'язок дефіциту бюджету та макроекономічних показників в Україні // Економіка України. – № 6. – 2006. – С. 31.
143. Харламова Г. Моделювання впливу регіонального фактору на надходження прямих іноземних інвестицій в Україну // Економіст. – № 5. – 2007. – С. 50-53.
144. Харламова Г.О. Вплив інвестицій на економічне зростання // Фінанси України. – № 3. – 2005. – С. 57.
145. Чередниченко О.М. Непряме оподаткування в Україні // Фінанси України. – № 6. – 2005. – С. 36.
146. Чувардинський О.Г. Формування стратегії економічної безпеки України в контексті інтеграції і глобалізації світової економіки // Економіка і держава. – № 1. – 2007. – С. 16-19.
147. Юхименко П.І. Економічна історія: Навчальний посібник – 2-е вид., стер. – К.: Знання, 2006. – 341 с.
148. Ястремський О.І., Грищенко О.Г. Основи мікроекономіки. Підручник – 2-е вид. перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2007. – 579 с.

149. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
150. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
151. Полтавський Ю.А., Тютюннікова С.В. та ін. Економічна теорія: навч. посібник / Харківський національний аграрний ун-т ім. В.В.Докучаєва. – Х. : ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, 2009. – 414с.

Інформаційні ресурси

1. uk.wikipedia.org - Вікіпедія: Вільна енциклопедія.
2. www.chitalka.info – Студентська електронна бібліотека «Читалка».
3. www.dtk.com.ua – Видавничий дім «Галицькі контракти».
4. www.kmu.gov.ua – Офіційний сайт Кабінету Міністрів України.
5. www.lsl.lviv.ua – Львівська національна наукова бібліотека ім. В.Стефаника НАНУ.
6. www.lvduvs.edu.ua/електронна бібліотека – Офіційний сайт Львівського державного університету внутрішніх справ.
7. www.me.gov.ua - Офіційний сайт Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.
8. www.minfin.gov.ua - Офіційний сайт Міністерства фінансів України.
9. www.nbu.gov.ua – Офіційний сайт Національного банку України.
10. www.nbu.gov.ua – Національна бібліотека України ім. Вернадського.
11. www.rada.gov.ua – Офіційний сайт Верховної Ради України.
12. www.sta.gov.ua – Офіційний сайт Державної фіскальної служби України.
13. www.stat.gov.ua – Офіційний сайт Державного комітету статистики України.
14. www.sts.gov.ua – Державна фіскальна служба України.
15. www.ukrstat.gov.ua – Державний комітет статистики України.

1. Навчальне видання

Ірина Ревак

доктор економічних наук, доцент
доцент кафедри соціальних дисциплін ЛьвДУВС

Юрій Кіржецький

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри соціальних дисциплін ЛьвДУВС

Марія Кіржецька

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та підприємства
НУ «Львівська політехніка»

Степан Мельник

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри соціальних дисциплін ЛьвДУВС

ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Навчальний посібник

Львівський державний університет внутрішніх справ
79007, Львів, вул. Городоцька, 26.
www.lvduvs.edu.ua